

ఈ నాటకమున వచ్చు పాత్రములు

పురుషులు

దేవేంద్రుడు

వసిష్ఠుడు

విశ్వమిత్రుడు

నారదుడు

బృహస్పతి

అగస్త్యుడు

గౌతముడు

హరిశ్చంద్రుడు

సత్యకీర్తి

నక్షత్రకుడు

లోహితాస్యుడు

పింగళుడు

రోహణకుడు

రైభ్యుడు

భేతాళుడు

కాలకౌశికుడు

కేశవుడు

జనార్దనుడు

వీరబాహుడు

పరమేశ్వరుడు

} పాదలు

సూతుడు, సూత్రధారుడు, కంచుకి, వందిమాగధులు, భటులు,

గొండులు వత్తురు.

స్త్రీలు

చందమతి, మాతంగకన్యలు. కాలకంటకి, పార్వతి

వాచ్యుర

ఈ “సత్యహరిశ్చంద్రీయము” నాటకము యొక్క కావ్యరైతు సర్వహక్కులు మాకు చెందియున్నవి. కావున మావ్రాతమూలకమైన అనుమతి లేనిదే యేసంఘము గాని, యే సినీమానటులు గాని ప్రదర్శించరాదు. మఱియు గ్రామ ఘోష రికార్డింగు, టాకీస్క్రీనింగు, ఇతర భాషలలోనికి తర్జుమాలు వగైరాలు చేయకూడదు. అట్లు అతిక్రమించిన పాఠాలు మేము జరుపు సివిల్ క్రిమినల్ చర్యలకు బాధ్యులగుదురని యిందుమూలముగా తెలియజేయడమైనది.

శ్రీరస్తు సత్యహరిశ్చంద్రియము

ప్రథమాంకము

నాంది

మ. ననవిల్తుండు చలంబునన్ బయిబయి † న్నాతంగ కన్యావిలో
కన సమ్మోహనబాణ మేసినను న † త్మతేశుఁ డామీదఁ జి
క్కనిరేయెండల గుప్పుచున్నను, దదే † క ధ్యానవిన్యస్తచిం
తనమై మాఱగ రాజశేఖరు తపోనైశ్చల్య మేలున్ మమున్.

గీ. భువనకారణ మీశ్వరు † మూర్తి యేది
ఆస్తికనిరూఢి కెయ్యది † యాదిమూల
మఖిలధర్మంబులకు నేది † యాటపట్టు
అట్టి సత్యంబై యందఱ † నాశ్రయించు.

(నాంద్యంతమున)

నూత్రధారుడు—అహో ! యేమి నాపుణ్యము ! నిరంకుశనాటకాలంకారసాహితీ
రససకొనిమజ్జనముజ్ఞతమనకలంకులగు నీపరిష్కృత లేకలంకులఁ జూచిన్
దామయై నాటక భవన మలంకరించిరి. ఇంకను మారిపుడు ప్రవేశించ
కున్నాఁడేమి ?

మారి—(ప్రవేశించి) బావా ! వచ్చితి (నలుదిక్కులఁ బరికించి) అయ్య !
జేదియో నాటక ప్రయత్నమువలె నున్నది. రంగ మంతయు యథావిధిగా
నలంకరింపఁ బడియున్నది. అదియును గాక,

చ. అలకలు నిద్దువారు, జడ + యల్లికలన్ విరజాదు లుంచువా
రలు, వడనమ్ములన్ గరగ + రన్ జికిలీ యొనరించువారు, మై
గలవ నులందువార, లవి + గావివి యంచును మార్చిమార్చిభూ
షల నిడువారు నై గుజగు + జన్ జనుచుండిరి సర్వసాంఘికుల్.
నూత్ర—ఏమాయి ! నేడ దుదయమునఁ జేసిన ప్రకటనము నీ వెఱుంగవా యేమి ?
మారి—ఏమని యాప్రకటనము ?

నూత్ర—ఏమనియా ? ఆంధ్రదేశమున చాలకాలము పేరు ప్రఖ్యాతి గాంచిన
గుంటూరు హిందూ నాటకసమాజముచే మొన్న మొన్నటివఱకు పెక్కు
సారులు ప్రయోగింపఁబడి నేడు సర్వజనాదరణీయమై యత్యంత నీతిదాయ
కమై యొప్పుచున్న “సత్యహరిశ్చంద్రీయ” నాటక మిచ్చట నీరాత్రి
ప్రదర్శింపఁబడునని;

మారి—ఇది మన లక్ష్మీకాంతకవి రచించినదేకద !

నూత్ర—అవును.

మ. సరవిన్ బుద్ధిమతీ విలాసము, హరి + శ్చంద్రీయమున్ శ్రీనుదు
త్తరరామాహ్వయనాటకంబునల సఃశ్రాజిత్సుతోద్వాహమున్
స్థిరపుణ్యప్రదముల్ రచించె నతఁడే + దృశ్యప్రబంధోరు వై
ఖరి గేల్పొడ్చి పురాతనాధునిక రం + గత్సత్కవిశ్రేణికిన్.

(నేపథ్యమున)

మ. క్రతువు లెక్కు లొనర్చినన్ నిరతమున్ + గంగాదిపుణ్యాపగా
తతులన్ ముగ్ధిన, గోశతంబులను స + ధ్ధాత్రీసురశ్రేణి క
ర్పితముల్ చేసినఁ జెందవచ్చునె బలా + రీ! నిత్యసత్యవ్రత
స్థితఁ డార్జించు సుపుణ్యకీర్తులను గొం + చెంబేని నెవ్వనికిన్.

నూత్ర—(ఆకర్ణించి) ఆతఁడె నీ తోడియల్లుండు వసిష్ఠుడై నర్తించు చున్నాఁడు.
అనుమానముచతనంవిధానంబున నర్తించును. [నిక్కుమింపుట]

ఇది ప్రస్తావన.

రంగము—సురసభ

[పిమ్మట వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర నారదాదిమహర్షులతోడను, బృహస్పతితోడను
దేవేంద్రుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వసి—‘క్రతువు లెక్కు లొనర్చినన్’ అను పూర్వోక్తపద్యము పఠించుచున్నాఁడు.
దేవే—మునిజనవర్జిష్టా! వసిష్ఠా! శత్రువ్రణమునుగుఱించి చక్కగా వక్కాణించిరి.
వసి—దేవేంద్రా! వేపల్కులెల? శత్రుంబు పరబ్రహ్మస్వరూపంబు గాన నద్దాన
సకల ధర్మంబులు సకల శత్రుగ్రంథులు వెలయుచుండు. అద్దాని ప్రభావంబు
ననే పరమేశ్వరుండు జంగమస్థావర విశిష్టంబులైన భువనంబుల సృష్టింపను
లెంపను హరియింపను సమర్థుడయ్యె. వెండియు వికల్పకాన్యం లైన
యన్మహామహాని సకల్పం బదియే కాన,

తా. సత్యంబే సకలార్థ సాధక మగున్ ♦ సత్యసింహం డొందు నౌ
న్నత్యంబెల్లెడలందు, సత్యమునక ♦ న్నన్ మిన్నయాధర్మముల్
స్తుత్యంబుల్ మఱిలేవు, సత్య ♦ మె ఘలించున్ నాటికిన్ నేటికిన్
సత్యాలాపి యొకండె నిత్యుడు, ప్రపంచస్థాయి సత్యం బగున్.

కావున సర్వదా సత్యనిష్ఠ యనుష్ఠేయంబు; శత్రువ్రతం బాచరణీయంబు. ఎట్టి కష్ట
కాలంబునందైన శత్రుంబు విడువకుండిన నయ్యదియే కడకతని నుద్ధరించును.

బృహ—బాగు! వసిష్ఠా! బాగు!

అగస్త్యుడు—వసిష్ఠా! ధర్మపథన్యాసం లైన నీ యుపన్యాసంబు సమంజసముగా
నున్నది.

నార—మైత్రావరుణీ! అతిమూత్రం లైన నీ వాక్మోధుర్యము శ్లాఘాపాత్రముగా
నున్నది.

గౌతముడు—బ్రహ్మర్షి సత్తమా! బ్రహ్మజ్యుండవైన నీవు వచించిన దంతయు
యధార్థము.

విశ్వా—(స్వగతము) ఛీ! స్వర్గమునకు వచ్చినను నొడియేతులు దప్పలేదన్న టిక్క
డను నాకు వసిష్ఠుడే దాపుర మయ్యెను. ఈతండు నోరు మెదలించిన
మాత్రంబున నీజన్మిగట్టు దపసులెల్ల భట్టులచందంబున శ్లాఘించుచుండురు.
నావృద్ధయమున కిప్పుడు చిచ్చు ముట్టించినట్లున్నది. ఏదో యొక కారణము
కల్పించుకొని నీలి పోరాటము వెట్టికొని యాతనికి నేర తేభంగయైన శ్మశ్రుక
భంగము చేయక మౌనము.

నార—(స్వగతము) వసిష్ఠవిశ్వామిత్రు లిరువు రొక్కచో గూడియుండుటచే సభ నాకిప్పుడు కన్నులండువుగా నున్నది. ఇక్కడ నిప్పుడు చక్కవికలహము లభింపవచ్చును. విశ్వామిత్రునికి కొంచెము పురిపెట్టి చూచెదను. (ప్రకాశముగా) విశ్వామిత్రా ! ఈ వసిష్ఠుని యుపన్యాసంబు నీకేమియు నుచించినది కాదాయేమి ? మాటాడ కూరకుంటివి ?

విశ్వా—(అపహాస్యముగా) నిరర్థకమైన యాతని యుపన్యాసంబును మీరందఱు సంతసించితిరికదా ! చాలు.

వసి—విశ్వామిత్రా ! నాయుపన్యాసంబు నిరర్థకమా ?

విశ్వా—ఆహా ! ముమ్మాటికి నిరర్థకమే.

వసి—ఎందుచేత ?

విశ్వా—ఎందుచేతనా ? నోటికి వచ్చినట్లు పెక్కు ధర్మంబు లుపన్యసించవచ్చు. అయ్యది లోకములం దాచరణలోనికిఁ జేవలయు. ఆచరణమునకుం బనికి రాని సీధర్మశాస్త్రంబు లెందులకు ? ఎల్లవారు సులభముగా నాచరణమునందుంచుకొనుటకై సత్యవ్రతమునుగుఱించి శుక్రుండెట్లు చెప్పినాఁడో చూడు

వసి—ఎట్లు చెప్పినాఁడు ?

విశ్వా—

ఆ. “వారిజాక్షులందు † వైవాహికములందు
బ్రాణవిత్తమాన † భంగమందు
చకతగోకులాగ్ర † జన్మరక్షణమందు
బాంకవచ్చు నఘము † వొంద దధిప !” అని

ఇదియే సమంజసముగా నున్నది. ఎట్టి యిక్కట్టులందైన సత్యంబు విడువ గిట్టదని నీవొక్కండవు వక్కాణించినంతమాత్రంబున నొక్కం డక్కరణిం బ్రవర్తించు వాడుండఁడు.

దేవే—కుశికనందనా ! నీ యుక్తి యుక్తియుక్తముగా లేదు. ఏలయన శుక్రుని ధర్మశాస్త్రమువలన నవసరము వచ్చినప్పుడెల్ల నబద్ధ మాడవచ్చునని తేలుచున్నది. ఒక్కసౌకిల్యాదిగుణములఁ బరీక్షింపవలసినసమయ మాతని యిక్కట్టులయందుగాని స్థాఖ్యములయందుఁ గాదు. ఆపత్కాలంబునఁ జలించని వాడే దైగ్యవంతుఁడు. ఎట్లన,

గీ. సరసులగు పండితుల విమ † ర్శనము లెల్ల
గడచినదెకద నిర్లబ్ధ కావ్యమగును;

విశ్వా—ఏమీ! మాకాపరాభవము! (హుంకరించు చున్నాడు) అతడు చెప్పిన దంతయు నబద్ధమని నే నిప్పుడు సిద్ధాంతము చేయుటకు సిద్ధముగా నే యున్నాడ, చెప్పనిమ్ము.

వసి—దేవేంద్రా! నీ వడిగిన ప్రశ్నకు నేను దైవసాక్షిగా నుత్తరం బిచ్చెద. మునీం ద్రులారా! ఆకర్ణింపుడు. కలదు గదా, భూపతీ తిలకంబునకుఁ గిలకాయో మానంబగు నయోధ్యాపురవరంబు. అందు,

శా. చాతుర్వర్ణ్యవిధానముల్ నడుపుచున్ ♦ సత్యంబు, ధర్మం బహిం
సాతత్త్వాదిగుణంబులన్ బ్రజల యాచా ♦ రంబు, శాసించి, వి
ఖ్యాతశ్రీధర నేలువాఁ డఖిలదీ ♦ నానాధరతూదిదృతౌ
తాత్పర్యదయాతిసాంద్రుఁడు హరిశ్చన్ ♦ ద్రుఁడు నిస్తంద్రుఁడై.
అతం డొక్కఁడే త్రిభువనంబుల సత్యసంధుఁడు.

విశ్వా—(స్వగతము) ఈతఁడు మాసాటి రాచపట్టియగు త్రిశంకుపట్టిని సత్యమూర్తి యని వర్ణించుచుంట నాకుఁ గర్ణరసాయనముగానే యున్నది గాని, యేది యెట్లున్న నాకు గర్భకాత్రపుండగు నీవనిష్ఠుపక్షమును నేను పూర్వపక్షము చేయవలసినదే గాని యంగీకరింపరాదు. కావునఁ బోరాటంబున కిట్లుపక్ర మించెదగాక (ప్రకాశము) వసిష్ఠా! నీవెవనినో సత్యమూర్తియని పేర్కొంటివి? మేము పరావనఁ జక్కఁగా వినుమెలిమి. మరల నొక్కమాటు పేర్కొనుము.

వసి—ఒక్కమాటుగాదు, ముమ్మాటు పేర్కొనినయెడఁ. హరిశ్చంద్రుఁడు, హరి శ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు.

విశ్వా—(కోపముతో) బేరా! వసిష్ఠా!

సుగంధివృత్తము—రాగము—కీరవాణి, తాళము—రూపకము.

చాలు కట్టిపెట్టు మీవిసాళిపల్కు రచ్చలో
కూళ! మెత్తురే? ధనంబు కోట్లు నీకు నిత్తురే?

వసి—ఏల హుంకరించె దిప్పు డేమి తప్పు వచ్చెరా!

కాల్కుఁ ద్రవ్వ కయ్యమాడఁగాఁ దలంచినాడవే?

విశ్వా—పోలనట్టి మోటలాడఁబోలునే? మధాంధులౌ

ఆనధుల్ నృపాధముల్ కురాత్తు! సత్యమేమిట?

వసి—ప్రేలరీ ! త్రిశంకుపట్టి పృథ్వీరాజమాత్రుడా !

పాలిన ప్రసిద్ధ సత్యవాక్పవిత్రగాత్రుడా !

విశ్వా—వసిషా ! చాలు నీవాచాలత్యము. పాపాకరంబగు మర్త్యలోకంబున నున్న బాలతోడ దుష్కర్మంబులయం దాతి తేజీన రాజకులయనం దొక్కండు సత్య సంధుండు గలఁడని సిద్ధాంతీకరించు చున్నావుగా? తరతరంబులనుండియు నతనియింటఁ బురోహితత్యంబుఁ జేయుచు బొట్టబోసికొను చున్నందుల కొహరిశ్చంద్రునిపై నీ కీ యభిమానమా ! “విన్నన్న చెప్పినదే వేదము” అన్నట్లు నీవు చెప్పినట్లెల్లవా రంగీకరింతురను దురభిమానముచేఁ గాబోలు, కానిదానికై నందఱికంటె ముందుగాఁ గాలు దువ్వుచున్నాడవు. ఛీ! ఛీ! భూతభవిష్యద్వర్తమాన కథావిదులగు నిట్టి తపోధనులచేత నిండియుండిన యీ దేవసభామధ్యంబునఁ ద్రిలోకంబులఁ దన యతిచేతయం దిడుకొని సహస్ర నేత్రములచేతను సమస్త లోకవిషయములం గనిపెట్టుచు నన్నిటికి సాక్షి భూతుండైన యీ దేవేంద్రునితో నక్కఱకు మాటిన పెద్దఱికము పైన వేసి కొని యిట్టి మృషాలాపములాడుట కిష్టము నీ మెడమీఁద కేమి కత్తి వచ్చి నది? ఎవ్వరికిం జలియని యా హరిశ్చంద్రుని సత్యసంధత నీ కొక్కనికి మాత్రమే తెలియుటకు నీ మొగమున నే ప్రార్థువాడిచినదేమి? హరిశ్చంద్రుఁ డట ! సత్యసంధుఁ డట ! తా నెఱుంగునట ! సఖ్యులారా ! వినుడీ. శ్రష్టా ! వసిషా !

మ. వడలున్ జక్కిలముల్ ఘృతంబు పెరుగుం ♦ బొల్కాంసఖండంబుల ప్పడము ట్కుత్తుక బంటిగాఁ దిని సురా ♦ పానక్రియన్ మత్తులై చెడి తబ్బిప్పులఁ గూయు రాజు లెచటో ♦ చింతింప నశ్యంబెటో జడుడా ! నీగగనప్రసూనకథలన్ ♦ జాలించి నోర్చుయుమా.

దేవేంద్రా ! మునింద్రులారా ! ఈ దుష్టకసిష్ఠుండు హరిశ్చంద్రుండు సత్యసంధుఁడన క్షంతము జరుచుకొనుచుఁ దన కల్ల పగ్గిలయం బ్రకటింపఁ గూసిన దురాలా పరణుల మీరు విశ్వసింపకుండు. లోకంబుల నెక్కువంపు సత్యకీలుం దెవఁ డును? దేవదనుమాట నిస్సందేహము. నిర్ధారణము. నిశ్చయము. (హర్షుండును) నార—(స్వాగతము) విశ్వామిత్రుండు బాగుగా రేగినాఁడు.

వశి—ఛీ ! విశ్వామిత్రా ! అపాత్రా !

మ. చెడుగా ! యింకను మానవైతివి పర ♦ శ్రేయోపహవ్యాధృతిన్ ముడకుర బోకల నిన్నుఁజోలు మరితా ♦ త్కృత్యనవేలాన్మృతన్

గను దూషించినఁ దద్యశోంకమునకున్ ♦ గానున్నదే నింద్యమా
నడి మత్తాళి త్యజించినన్ గొఱతయే ♦ సంపంగ నత్తావికిన్.

ఓరీ ! దుర్మతి ! ఇప్పటికి నీనైగర్లికదుస్స్వభావము మాఱినదికాదే ! ఆత్మ
స్తుతియుఁ బరనిందయు దుర్జనసులభంబు లని తెలిసియు నట్టి నీచగుణంబులనుండి
నీచిత్తంబుఁ దొలంగఁజేయలేక పెనుగులాడుచున్న నీతనంజేల, కౌల్పనా? సభయం
దార్మ్యలడిగిన ప్రశ్నంబునకుఁ బ్రత్యుత్తరంబు తెలిసియు నుచితభక్తి నెఱుంగఁజేయ
కున్న నరకప్రాప్తి కలుగునను ధర్మకాస్త్రవిధుల ననుసరించి, సకల లోకవిదితంబై
సమస్త సురమునివర్ణనీయంబై యనన్యసామాన్యంబై విడంబించు నెవ్వని నిత్యసత్య
సౌశీల్యంబు ముజ్జగంబులకు నొజ్జబంతి యనఁదగునో, యట్టి సత్యకిర్తి హరిశ్చంద్ర
చక్రవర్తిం గుఱించి, యున్నవాస్తవమును నించుకయైన మిగిలి వర్ణింపక యీశభ
యందు నేను వక్కాణించుచుండ నిర్దేతుకంబుగా నేలఁ గయ్యంబునకుఁ గాలుఁ
ద్రవ్యదవు? ఇచ్చటి సభాసదులెల్ల వీనుదోయిశ్శం ద్రావు నాతని సత్యకథాసుధా
రసంబు నీకు నొక్కనికి మాత్రము విషప్రాయమయ్యెనేమి? మూఢా ! ఊరక లేని
పోని పెత్తనములఁబ్రేవేసికొని, నేనును నొకఋషి నే యనుకొనుచు మాయదంఱలో
దళనెత్తుకొని తిరుగఁగలిగిన నీకున్న యీకొంచెపుమర్యాద గూడ నేల చెడగొట్టు
కొనియెదవు? ఊరకుండుము.

విశ్వా—ఛీ ! పాపిష్ఠా ! వసిష్ఠా !

ఊ. ఒక్క నృపాధమాన్నము ♦ మదోద్ధతుఁ బేర్కొని సత్యమూర్తియం
చిక్కడఁ బెద్దఁజేసి నుతి ♦ యించుచు, గాదనువారి నెల్ల మ
త్రైక్కిన మాటలాడుచు భ ♦ లీ ! నిగసించెదవా? వసిష్ఠ ! నీ
టక్కరికూత లానృపుక ♦ డన్ బ్రకటింపుము పొట్ట నింజేడున్.

దురాత్మా ! అసంబద్ధప్రగల్భా ! నీవరాజాభిమానీ ! లోకావీతవిషయం
బుల నిశ్చయంబులని రాలు గ్రుద్దురుఁ గాఁగుఁగూతలు గూయుచున్న నీకు నేడు
వాగ్బంధనము కౌవలనీనరే. దుర్మతి ! వాతాశపవర్షంబుల కార్చి త్రిలోక భయంక
రంబగు తపోనియతిచే ఖిలాక్షునంతవాని లోఁగొన్న నాతపంబు నేకౌల్పనంతటి
మహర్షి వైతివిగా ! బ్రహ్మబంధుఁడా ! నాకుఁ గొంచెపుమర్యాదయేమి? దేవేంద్రుఁ
డడిగినదే తడవుగా నొక్కడ నున్న మునిబృందారకు లందఱికంటె నగ్రసరుండ
చైనట్లు ముందుగా బయలుదేఱి నీకున్న పురోహితత్వపు మర్యాదను బదువురతోఁ
బ్రకటింపుకొన్న నీ తెలివికండలు సంతసించినారలే. ఓరీ ! ఆత్మభావదాయకా !
దేవేంద్రుడైనను నొక్కడివారి నందఱు నడిగెఁ గానని తొక్కనిమాత్రము

బొట్టును గాటుకయ్యుఁ బెట్టి పేరంటమునకుఁ బిరిచెనా? వీరందఱకుఁ జెలియని విషయము నీకు మాత్రమెట్లు జెలియనో? చూడు.

నీ, బడబానలముతోడఁ ♦ బాధోధు లొక్క గ్రు
 క్కనఁ గొన్న ఘనుఁడీయగ ♦ స్తుకన్న
 ముక్కంటి నెదిరించి ♦ ముంగాల సెగకన్నుఁ
 బూనిన యీభృగు ♦ మానికన్న
 కినిసి యీదేవేంద్రు ♦ శనువెల్ల వే గను
 న్మలచిన యీగౌత ♦ మమునికన్న
 సృష్టికిం బ్రతిసృష్టిఁ ♦ జేసి నీతల దన్ని
 బ్రహ్మభవించి సు ♦ ప్రధితుఁడైన
 ఈకుశికనందనుని గన్న ♦ నెందు నీవు
 పెద్దవో ముందుఁ జెప్పు మీ ♦ నుద్దులె?
 వేల్పుఁ బేరోలగమున మై ♦ విజిచికొనుచు
 పద్దులాడఁగనే నీవు ♦ పెద్దవైతె?

చాలు! చాలు! నోరుమాయము. పాపము కంతకోవఁబడి యఱచితిని. కొంచెము వాక్పరిశ్రాంతికై యింత కమండ లూదకమునైనఁ బుచ్చుకొనుము.

నార—(వసిష్ఠునితో రహస్యముగా) వసిష్ఠా! అధికప్రసంగియైన యీవిశ్వామిత్రుని నోటి కొక్కమాటు తాళము వేయలేవుగా?

శశి—ఈ దుర్మార్గుని ప్రేలనిమ్ము. వీని లెక్కచేయువా రెవరు? గంధసింధురము రాజమార్గమునఁ బోవుచుండఁ గుక్కలెంత మొటిగిననేమి?

నార—(ప్రకాశముగా) వసిష్ఠా! అతనివిషయమై నీవు నాతోఁ బ్రసంగింపకుము. నేనేమో తనపైనఁ గొండెములు చెప్పుచున్నట్లంతడు తలంచు. (రహస్యముగా) దుష్టున కెప్పుడు దూరముగా నుండుట మంచిది. (ప్రకాశముగా) నాకు మీరిరువురు సమానులే!

విశ్వా—ఏమీ నారదా! స్తుతిపాఠములచే బొట్టబోసికొను నీతని నాతో సమానము చేయుచున్నావు? నేను నిరంకుశమైన తపోమహిమచేఁ బ్రకాశించుచున్నానుగాని యీతనివలె నొక నీచత్వత్రియాధముని ముఖస్తుతులు చేయుచు ధనము సంపాదించుచుండలేదు.

వసి—ఓరీ! ఆత్మశ్లాఘీ! మన తపోమహిమంబుల తారతమ్యంబులు సమస్త లోకంబులవారికి విదితములే. ఊహక నీగుట్టు నీవే తవ్యకొనకుము. భ్రష్టా! తొలుత నీతపోనిష్ఠాభ్యసనంబునకు ముఖ్యహేతుభూతుండవగు నన్న నీవు గురుభావంబున మన్నింపక నిందించిన పాపము చాలక, దుర్గుణాధికులగు నీవంటి వారికిఁ బదిమందికి బుద్ధి చెప్పఁదగిన యాహరిశ్చంద్రునిసహితము దూషించుచున్నావేమిరా? ఛీ! ఛీ! నీజన్మమువలన క్షత్రియకుల మొక్కటియేకొక్క తపోధనంబుగఁగితము కళంకీభూత మగుచున్నదికదరా?

విశ్వా—ఓరీ! బ్రాహ్మణాధమా! ఆశేష కస్తుజాలంబుల సృష్టింప రెండవ బ్రహ్మైన నేనురా నీకు శిష్యుండను? వింటిరా! సభాసదులారా! ఈదురాత్ముని యధిక ప్రంగంములు! మీకును నీ దేవేంద్రునకును రుచ్యములుగా నుండిన నుండుగాక! మాకు మాత్రము మహానింద్యములఁగాఁ దోచుచున్నవి.

నార—విశ్వామిత్రా! ఈ వృధావాగ్వియముతో నేమి ప్రయోజనము? ఈ పసిమృండు సత్యసంధుఁ డని వర్ణించిన యా హరిశ్చంద్రుని బొంకించునంతటి సమర్థ నీకడ నున్నచో ముందునకు వచ్చి నిలువఁబడుము.

దేవే—(స్వ) ఓహో! ఈనారదుఁడుకలహమును మఱింత పెంచుచున్నాఁడుగదా!

విశ్వా—నారదా! నీవు చక్కగాఁ జెప్పితివి, వసిషా! నీకును నాకును నీవృధా కలహముతోఁ బనిలేదు. నీమాటల మేము నమ్మఁజాలము. నీ హరిశ్చంద్రుని సత్యస్ఫూర్తి నేఁబరీక్షింతు. పట్టుబట్టి కపటంబులఁ జాట్టి ధైర్యము బోగొట్టి యారాచఱిని నెట్టులైన గావలసినన్ని బొంకులాడింతు. ఏది! పంచమేమి వైచేదవో ముందునకు రమ్మ అని (లాగుచున్నాఁడు.)

నార—వసిషా! నీవీసమయమున వెనుకంజ వేయరాదు.

వసి—ఓరీ! ఆపాత్రా! విశ్వామిత్రా! ఏటికి దుర్లుప్తమైన కార్యమును బూనెదవు?

గీ. ప్రళయనిర్ధాత మఱిచేతఁ † బట్టవచ్చు
హేమశైలంబుఁ గొనవ్రేల † నెత్తవచ్చు
దివిని భూమిని రెంటి సఁ † ధింపవచ్చు
ధర హరిశ్చంద్రు బొంకింప † దరముకాదు.

మఱియు

పారావారములింకనీ, కులగిరి † వ్రాతం బిలన్ డొల్లనీ
తాతాసంఘము డుల్లనీ, త్రిభువన † ధ్వంసంబు చేకూఱినీ,

గారీశుభ్రకుటీనిరీక్షణ మహాః ♦ గ్రజ్జాల చల్లారసి,
యారాజేంద్రసింహుబద్ధమాడునె? దుఃరాత్మా! యేటికీబింకముల్.

కాసి, నీకర్మంబు నీ వసుభవింపకతీరదు. శత్రులారా! ఈ ధూర్తుండు తా హరిశ్చం
ద్రుని బాంకించెదనని పంతములాడుచు నా పన్నిద మపేక్షించుచున్నాడు.
కాన నిదే నాప్రతిష్ఠ మిరంద తాలింపుడు.

మ. శిరమెల్లన్ గొరిగించుకొంచు స్వతప ♦ శీలంబులన్ మాని,
సాటియుషల్ ఛీ! యన సిగ్గులేని పరిపా ♦ టిన్ గల్లుపెల్లానుచున్
నడుపుస్కన్ ధరియించి, యుత్తరదిగం ♦ తప్రాప్తి నూరేగదన్
ఖరవాహంబున వాడవాడలును నా ♦ ట్నానాథుఁడే బాంకినన్.

[బాపురే బాపురే యని శత్రులు కరతాశంబులఁ జేయుచున్నారు.]

విశ్వా—శత్రులారా! యేటి కీకాకిగోల? ఒక్కక్షత్రియాధముని బాంకింప నింత
రాష్ట్రాంతసిద్ధాంతములు కావలయునా? ఈ మూఁధుండు ప్రజ్ఞకై పెనఁగు
లాడుచున్నాడు గాన నా పన్నిద మిదే వినుండు, నే నాహరిశ్చంద్రుని
బాంకింపలేనిచో

మ. హిమశైలంబున వాయుభక్షణుఁడనై ♦ మృత్యుంజయుం గూర్చి
దివ్యమతిన్ జేసిన మత్తపక్షిలమునం ♦ దర్ధాంశమున్ ధారవో
సిమహిన్ బెక్కుమహాయుగంబు లమిత ♦ శ్రీమీఱ నేలించి స్వ
ర్గమునం దీసుర రాజపీఠమునఁ ద ♦ ద్రాజోత్తమున్ నిల్పుదున్.

దీనికిఁ దప్పిన నేనాపర మేశ్వరునిపాదంబులకుఁదప్పినవాఁడనగుదును కావున వసిష్ఠ
శా. పోరాటం బింక నేల? నీయెదుటనే ♦ బాంకింతు నీతేని నే
డే, రా పోద మయోధ్యకుం గదలిపో ♦ నీ, నీవు మున్ముందుగా
నారాజన్యున కేమి సెప్పికొనెదో ♦ యానీతులన్ జెప్పికొ
మ్మేతేచే చనుదెంతు మించినదిలే ♦ దీ రేపటన్ మాపటన్.

వసి—ఓరీ! జడమతీ! తొలుత నాయితేల కలువ సత్యమూర్తిగ సృష్టించియుండ
నే నతని కిచ్చడు జెప్పవలసిన నీతు లేమున్నవి? వెకిలీ!

సీ. పూవు పుట్టినతోడనే † తావి గొలుపు
 సద్గుణపుఁ జిన్నెలట్టులే † సజ్జనులకు
 విసము పుట్టినతోడనే † పొసగు చేదు
 దుర్గుణపుఁ జిన్నెలట్టులే † దుర్జనులకు.

విశ్వా—ఈ దాంబికపు వచనంబుల కేమిలే నీకు గర్వభంగమగు కాల మానన్న
 మైనది. తొందరపడకుము.

దేవేం—ఏమి విశ్వామిత్రా! నీవు మరల గలహము పెంచుచున్నావు? నీశ్రయత్న
 మున నీవుండక ప్రయోజనముయాలిన మాటలతో నీకేమిచని? ఇప్పటికైనా
 శాంతింపరాదా?

విశ్వా—(కోపముతో) ఏమోయి! యింద్రా! మేమిందఱును ని న్నొక పెద్దఁజేసి
 యీ చింతామణిపీఠంబున నుంచినందులకా నీకింత కావరము? నీకు నురాధి
 పత్యము దొరికిందని పొగరుచే గ్రుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించిన చందంబున
 మాకే యెదురుతిరుగసాగినావురా? దేహమెల్ల గన్నులమయమైనను నీయధి
 కారమెంతవరకో యెఱుంగవైతివి.

సీ. గౌతము పడిపంచ † గాచి యద్దమ రేయి

“గొక్కొక్కోక్కో” యని † కూసినపుడు

రాకాసి మూఁకల † ధాకకున్ భయమంది

గుంటగుంటలనీరు † గ్రోలినపుడు

పక్కిఁజేనికి సుధా † భాగధేయము నిచ్చి

బ్రతికింపుమని కాళ్లఁ † బడినయపుడు

బ్రహ్మహత్యదోష † ఫలమంది నహుషుచే

స్వారాజ్యమును గోలు † పడినయపుడు

ఇట్టి నీయధికారమే † గట్టుఁజేరె

మఱివునయ్యెనె యింతలో † హఠుఁప! నీకు

పడుమ సిరి వచ్చి కలిసిన † వెడఁగు బుద్ధి

యర్ధరాత్రంబు గొడుగు † తెమ్మవకయ్యెన్న?

ఓరీ స్వాధికార గోస్వస్మత్త వ్యర్థప్రలాపీ ! నీ కీ యధికారము కాశ్యతమని తలంచుచున్నావాడేమి ? నీపీచింతామణిపీఠంబున కర్పూండవు కావని మాచిత్తమున కెప్పుడు దోచినదో యాక్షణంబె నీవు నీమూట ముల్లెఁ జంకఁబెట్టుకొని కావని క్రంతలకు “అలో లక్ష్మణా” యని లేచిపోవలసి వచ్చినవాడవే. నీ ప్రతాపములు నాముందుగాదు. నోరుమాలిన యీగౌతముకడ సాగింపుము.

గౌత—అహా ! యీదుర్మార్గుఁ డింద్రకసిష్ఠులనే గాక నన్నును దూషించుచు, నా గుట్టు బయలుపేయుచున్నాఁడు. నే నిక్కడ నుండరాదు.

(నిష్క్రమించును.)

దేవేం—అకటా ! దుష్టులకు హితము దెలిపినను నహితమై లోఁచుగదా ?

నార—బృహస్పతి ! ఈ విశ్వామిత్రుఁడు మన దేవేంద్రుని నిందించుచుండ నీవు కూడ నోరుమాలినవానివలె నూఁకుండుట యుచితమా !

బృహ—విశ్వామిత్రా ! నీకు మతిపోయినదాడేమి ? అందఱు దూషించుచున్నావు.

వసి—అచార్య ! ఈ మూర్ఖునిలో నీకేమి పని?

బృహ—ఔను ! గయ్యశిష్యుండము నెట్లు త్యజింపవలెనో యీలాటి దుష్టులతో వాదము గూడ నట్లే త్యజింపవలయును.

విశ్వా—ఔనోయీ ! నీచవసిష్ఠా ! దురభిమానీ ! ఈలాటి నీకులు స్వవిషయము నందు నీకుఁ బనికిరాకపోయినవి.

అగ—విశ్వామిత్రా ! మన మింకఁ బోవుదము. బృహస్పతి ! ఇంద్రా ! వసిష్ఠా ! పోండు. (విశ్వామిత్రుఁడు తీసికొనిపోవుచుండ)

విశ్వా—వసిష్ఠా ! అడివఁడెము తప్పిపోవుగదా ?

వసి—నూర్యచంద్రులు గతులు తప్పినను తప్పను.

విశ్వా—అట్లయినఁ బడ. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

దేవేం—అచార్య ! పోవుదము రమ్ము. నేఁడు నిష్ఠారణకలహముతో సభ ముగిసి నందులకుఁ జింతించెద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీరస్తు

సత్యహరిశ్చంద్రీయము

ద్వితీయాంకము

[అలోచన ముగించుచుచు విశ్వామిత్రుండొ ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దుర్ఘటమైన కార్యక్రమము పైవేసికొన్నందుల కనివార్యముగా దాని నిర్వహింపవలయును. ఇందు నాకు జరుమా పరాజయమా యని ముందు యోజించెద. (అలోచించి) హరిశ్చంద్రుఁడు నా మాయజాలంబులఁ బడక యబద్ధనూడకున్నను సాటిరాచపట్టి గత్యక్తి ప్రపంచస్థాయిగా నిలువఁ గారణమైతి నను సంతసంబే నాకు జయంబగు. బాంకనా వసిష్ఠున కున్నంత సంకటము నాకు లేదు. అయినను (గర్వముతో) విశ్వామిత్రుండ నగు నాకు నపజయ భయమేటికి ?

మ. క్రతుభుక్సంతతితోడఁ బోరి, సురలో ♦ కం బొండు గల్పించి దివ్యతిపశక్తిఁ ద్రిశంకునం దునిచె నే ♦ భవ్యుండు, ప్రాకస్మప్తికిం బ్రతిస్పష్టిన్ ఘటించి బ్రహ్మపద మే ♦ రాజర్షి సాధించె, నట్టి తపోరాశి తలంప వాని కవెవా ♦ టిల్లున్ జయారంభముల్.

కావున నే నిష్ఠాదు హరిశ్చంద్రుని యాస్థానమునకే పోయెదను. (గర్వముతో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ఇది విష్కంభము.

[పిమ్మట హరిశ్చంద్ర సత్యకీర్తులు తగిన పరిజవములతోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]
వందిమాగధులు-కవిరాజవిరాజము (గేయము, బేహగ్-ఏకతాళము)

జయము నిరత్యయ సత్యనిధి ! రిపు ♦ జాల భయంకర దివ్యరథి !
జయము చతుర్విగమోక్తవిధి ! సువి ♦ శాలదయాత్తమనశ్శరథి !
జయ మినవంశపయోధిమణి ! విల ♦ సత్కృమవిక్రమభాద్యమణి !
జయము త్రిశంకుకుమారమణి ! స్వభు ♦ జాయగహరిధరారమణి !

హరి—సత్యకీర్తి ! మనరాజనాయాధ్వరంబుచక్కఁగ నే నెఱవేఱినది. కానిపూజ్యుఁడైన విశ్వామిత్రమహర్షి దయచేయకుండుట కొంత కొఱతగానే యున్నది.
సత్య—రాజేంద్రా ! రాకివలవలె వనాకసులగు మనిజనంబు లాచారభంగమున కోర్వరు. అందుచేత వారాశ్రమమువిడిచి రావీలులేకయుండియుండవచ్చును.
భద్రుఁడు—(ప్రవేశించి) విశ్వామిత్రమహర్షి వచ్చుచున్నాఁడు.

[హరిశ్చంద్ర సత్యకీర్తులు వారి కెదురేగుచున్నారు]

(పిమ్మట యథోక్తముగా విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(హరిశ్చంద్రుని జూచి తనలో ఆహా ! యీ పురుషసింహుని దేజోమూర్తి సర్వదా రమణీయముగదా !

చ. పరిచితమయ్య నాకుఁ గడు ♦ బాల్యమునుండియు, సుప్రసాద వి
స్ఫురితము, రాజలక్షణవి ♦ శుద్ధకళాకలితంబు, సత్య సు
స్థిరమహిమాభిరామము, సు ♦ ధీగుణవంతము, ధీరశాంత మీ
నరవరమూర్తి కన్నకు యీ ♦ లక్షణ మొక్కొకవిత పొలునన్.

హరి—బ్రహ్మర్షి సత్తమా ! నమస్కరించుచున్నాఁడ. దేవర ఈ మణిపీఠం బలంకరింపుడు.

విశ్వా—ఆయుష్షాన్ భవ ! (స్వగతము) ఈతఁడు నన్ను యుక్తముగనే సంబోధించినాఁడు. (విశ్రమించును.)

హరి—దేవా ! ఇంతకుముందు దేవరవిషయమే ప్రసంగించుచుంటిమి.

విశ్వా—(స్వగతము) సురసభావృత్తాంత మీతని కప్పుడే తెలిసినదాయేమి ?

హరి—ముసీంద్రా ! భవద్దర్శనంబున ధన్యుండనైతి. ఆశ్రమము నిరపాయముగా నుండి తపోన్యూనంబులు నిర్విఘ్నముగాఁ గొనపాగుచున్నవికదా ! మఱియును, తరుసంతానము కోరినప్పుడు నము ♦ ద్యద్వల్కులన్ గూర్చునే ?
ర్షుల చోచ్చదకసంభృత్తిన్ ద్రిషవణి ♦ స్నానార్హమై యుండునే ?

నిరతంబున్ దనుయాత్రకై దొరకునే ♦ సీవారధాన్యంబు ? సు
స్థిరహామాగ్ని ప్రదక్షిణార్చుల శుభా ♦ ప్రిన్ వెల్లునే నిత్యమున్.
విశ్వా—కేవల ధర్మస్వరూపుడవు. నీవు భూమండలంబుఁ బరిపాలించుచుండ
మునిజనంబుల తపంబులకు నేకొఱతయు నెట్లగు ?

హరి—దేవా ! మీతపశ్చక్తియే నన్నీధర్మమునుండి గాపాడుచున్నది.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీవలన నాకుఁ గొంత ధనము కావలసివచ్చినదోయీ !

సత్య—ఋషులలో నగ్రగణ్యత వహించుటకు రాజ్యవిభవంబులనయితము తృణప్రా
యముగా విసర్జించిన మీకుఁ గూడ ధనమేల కావలయు ?

విశ్వా—పరమేశ్వరప్రీతిగా నే నిష్ఠు డొక యాగము ప్రారంభింప నెంచినాను.
దానికై.

హరి—అలాగైన మీచే వైవస్వతవంశము చక్కగా ననుగృహీత మయినది. ముని
మాదామణీ ! మీకుఁ గావలసిన విత్త మెంత ?

విశ్వా—మిక్కిలి స్వల్పము. నీవంటివారి నడుగఁదగినది కారు.

హరి—ఆర్యా ! ఎంతైనసేమి ?

గీ. పాత్రదానంబు సుంతైన ♦ ఫలము గాంచు
ఫలములే దెంత యిడిన న ♦ పాత్రమునకు
మంచినేల నాటిన గింజ ♦ మ్రాను గట్టు
చవిటినేల నశించు గిం ♦ జయును నపుడె.

కావున వలయు ద్రవ్య మెంతయో నెలవిండు. కృతార్థుండనాడు.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీవు మాకు స్వతంత్రుడవు కావున వినుము.

కం. దంతావళముపయిన్ బల

వంతుం డొక్కండు నిలిచి ♦ పైకిని రతనం

బెంతటి దవ్వగ రువ్వనొ

యంతపొడవు ద్రవ్యమిత్తు ♦ వా సరిపోవున్.

హరి—వలసినంత గొనిపొండు. నేను దాతగను, మీరు పరిగ్రహీతలుగను నుండుట

కన్న మిన్నయగు పుస్తెము నాకింకేమి కలదు ?

శా. లెక్కింపన్ భరమా తిపోధనము క ♦ ల్లిన్ బూర్లుతొ మీరలి

“బెక్కింపన్ దలపోసి కానలయు, గా ♦ దేన్మాటలోఁ దెచ్చి మీ
ప్రక్కన్ జక్కులతోఁడునిల్పఁడెనమో♦వాకంబుతోఁబెన్నిధుల్.

ఓదేవా ! ధనమిప్పుడే వేసడంబులపైఁ గట్టి మీవెంటనే పంపివేయుదు.

విశ్వా—వద్దు, వద్దు, మాకవసరమైనప్పుడు మేమే వచ్చి కొనిపోదుము. అంతదనుక
నీకోశమునందే భద్రపఱచియుంచుము.

సత్య—ఆర్యా ! మీధనము మీకడనే యుండుట శ్రేయము.

విశ్వా—(స్వగతము) ఏమిది ? నాప్రయత్నము నితఁడు గుర్తెఱింగినట్లే మాట్లాడు
చున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) సత్యకీర్తి ! మీధనముతోఁ బాటు దీనిని
గూడ కాపాడుట కష్టము కాదుకదా.

హరి—ఆర్యా ! కాపాడుట కష్టమని కాదు.

చ. మునివర ! లోకమెల్ల ధన ♦ మూలము

జ్జనులు పరార్థసంగ్రహణ ♦ సాధనంబు ల్పరికించుచుండ్రు; నం
దనునయినన్ స్వమాతనయి ♦ నన్ సతి నైనను గన్నతండ్రినై
నను దుధిఁ బ్రాణమిత్రునయి ♦ నన్ ధనమందున నమ్మనచ్చునే?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీయందు నాకట్టి సందహము కలుగునా ?

హరి—ముసీంద్రా ! ఎప్పటికెట్టివాని కెట్టి బుద్ధి పుట్టు తెవతెఱుంగుదురు ?

సత్య—ముసీంద్రా ! మహారాజుగారు విచారింపక మాటలాడలేదు.

విశ్వా—అలాగైన నేనా విచారింపక మాటలాడినది ?

సత్య—అయ్యో ! నే నట్లు పల్కుదునా ? కాని మీ యాశ్రమమునందు దీనిని
మీరేల దాచుకొనరాదు ?

విశ్వా—ఇప్పుడు నీవు మాత్రము విచారించి మాటలాడితివి కాఁబోలు ! ఓయి
అమాయకుఁడా !

మ. అకటా ! భద్రముసేయమాక చటగొం ♦ పా!గోడియా!యెప్పుడూ
అక నేత్రంబుల మూసి నిశ్చలతపః ♦ ప్రారంభుండై యుండు మా
నికడన్ దక్కునె సొత్తుదొంగలెపుడే ♦ నిన్ దాని నాశించి దో
చుకొనన్ జేయునదేమి? దాచుకొన నచ్చోఁబెట్టెయా? బేడయా?
సత్య—దేవా ! నిరంకుశ మైన మీ తపశ్శక్తియే మీకు సర్వసాధనము కదా !

విశ్వా—ఓహో! నేటికి మీ రిచ్చిన యీ మూడు గవ్వలకై మా తపశ్శక్తిని గూడా వ్యయపఱచుచున్నావుగా? అలాగైన నొక్కమాటు నీయమని చెప్పడు పోయెదను.

హరి—అర్యా! తునింపుడు. మీయిష్టానుసారమే కానిండు.

విశ్వా—అలాగైన జోయి వత్తును.

హరి, సత్య—(నమస్కరింతురు)

విశ్వా—(బోవుచు దనలో) ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుడు నాచే జిక్కినాడు. ఇంక నీతని నెట్లయిన నా యాశ్రమమునకు వచ్చునట్లు పన్నుగడఁ బన్నవలయు. అందులకై నీప్రకారమృగంబుల నిదివఱకే సృజించితినిగా! ఇంక నితఁడు నాకెట్లు లోబడఁడో చూచెద.

(నిష్క్రమించును)

హరి—సత్యకీర్తి! వాగ్దత్తమైన ధనమప్పుడే యమృహర్షికిఁ జెందియుండినచో మన భారము తగ్గియుండును. ఇప్పుడు చిత్తమునకు లేనిపోని సంకటము సంభవించినది.

సత్య—పరధనము విషప్రాయముగా నెంచు మీరే సంకటములు రావు. (ప్రక్కఁ జూచి) ఎవఁడో సత్వరముగా వచ్చుచున్నాడు.

[పటాపేక్షముగాఁ గంచుకీ ప్రవేశించుచున్నాడు]

కంచు—దేవా! దేశమున కేదియో ప్రళయము సంభవించినది.

హరి—ఓయీ! అప్రియముఁ జెప్పచున్నావు.

కంచు—నాయనగారూ!

గీ. త్వద్భుజారక్షితద్వీప † ధాత్రియందు

ధర్మమెల్లెడ నాల్గు పా † దముల నడువ

సంభవించెను నేటి కీ † త్క్షణములోన

జనవరేణ్య! విశ్వామిత్ర † సరణి యేదో.

సత్య—చెప్పవలసినది స్పష్టముగఁ జెప్పక నుతింత సంకటపెట్టుచున్నావు.

కంచు—అయ్యా! పట్టణ జనపదవాస్తవ్యులగు జనులు తమ కష్టములఁ జెప్పుకొన ద్వారమున వేచియున్నారు.

హరి—వారిని సత్వరముగఁ బ్రవేశపెట్టుము.

[పిమ్మట వారులు ప్రవేశించుచున్నారు]

హరి—బాబూ! ధంధములండి,

(త్రిభంగివృత్తము (నేయము, ఘరజాగము.—ఏకతాళము)

కనికరమున ఘనవిని విను మినకుల † మును వెలయించెడివాడా !

నెఱతేడా ! మాయెకిమివాడా !

కనివిని యెపుడెఱుంగనిమకములు పొల † మున నిలయినినయట్టుల్

నలుదట్టుల్ గోరపుఁబుట్టల్

జనులఁబసులఁబారిగొని పయిరులఁ దెగఁ † దినుచు మెలగుచునుండన్

దగుదండన్ దేవరదండన్

గని బ్రతుకుదుమనియనుకొని వినయము † నను జనుదెంచితిమయ్యా

వినవయ్యా కావగదయ్యా !

హరి—సత్యకీర్తి ! ఇదేమి వైపరీత్యము !

పారు—బాబూ ! నాగతి యేమైనదో చూడు.

చ. తొడరి పొలాన నే నరక † దున్నుచుఁ బిల్లలకోడియైన నా

పడతుక నొంటిగాఁ గనవుఁ † బట్టులకున్ బసి నేదఁ బంపి నా

యొడయడ ! యేమిసెప్పుదున † యో ! పులివాతకునప్పగించితిన్

గొడుకుల నేలలోని పసి † గ్రుడ్డుల గోర మిఁకేమి తెల్పుదున్ ?

హరి—అయ్యా ! ఎంత కష్ట మెంత కష్టము.

ద్వితీ—బాబయ్యా ! నాసంగతిఁ గూడ వినుము.

చ. పొలములు పైరుపచ్చు పసి † వోయిన నే దురపిల్లగాని, నా

యలజడి యేమిసెప్పుదు దోఁరా ! యిలు నిండిన యింతలంత గం

పెడు పసికుట్ట లందఱిని † బెబ్బలికే బలియిచ్చి యొంటిన్నై

నిలిచితి గొమ్మల న్నటక † నిల్చిన మోడువలెన్ దపింపఁగన్,

హరి—పారులారా ! చింతింపకుడు. మీ చింతల నివారించును. సత్యకీర్తి !

ఇప్పుడు వేటకేగుటకన్న కర్తవ్య మేమున్నది ? చూడుడు.

సత్య—ప్రజారక్షణోద్యోగమున కిప్పుడంతకంత లెఁ గ ర్తవ్యమేమున్నది ? చూడుడు.

గీ. తనకు నేపనియున్నను † జనవిభుండు

జనుల నేమంబులే కనుం † గొనఁగవలయు

దినదినంబును దప్పక ♦ యినుడు లోక

ములను గాపాడకుండునే ♦ వెలుగు నిచ్చి

హరి—సత్యకీర్తి ! ఇంక వేరెంతనం బొనరింపుము.

[నేపథ్యమున వైతాళికులు]

క. కువలయతాప మొనర్చెడు

రవి యను పెనుమెకము నొంప ♦ రాజేతేరన్

గవిసిన భయమునఁ బరువె

త్తు విధంబున నూర్చు డపర ♦ తోయధిఁ గ్రుంకెన్.

నీ. పలపలన్ దఱపి యెం ♦ డ లజాండమునకెల్ల

లీలగా నెఱ్ఱని ♦ డాలు గూర్చె

పరరాజునకు నిజ ♦ ప్రాజ్యరాజ్యము వీడి

వరుణదిగ్భ్రాతృకై ♦ యరిగె నినుడు

సతి, బాసి పద్మినీ ♦ సతి కాలగతి చేసి

ద్విజరాజుచేత బా ♦ ధింపఁబడియె

వలరాజు విప్రయో ♦ గులఁ గాల్ప దాకొల్పు

చిచ్చు నాసంజకెం ♦ జిగి రహించె

జక్కవ నిజాంగనకు నయి ♦ సంతసించె

సుతచిర వియోగదుఃఖనం ♦ పతితుండైన

వాహినీపతి యానంద ♦ వశతఁ బొంగె

జంద్రుఁ డుదయించె గాంతి ని ♦ స్తంద్రుఁ డగుచు.

హరి—సత్యకీర్తి ! మన మింక బోవుదముపద !

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది ద్వితీయాంకము

శ్రీరస్తు

సత్యహరిశ్చంద్రియము

తృతీయాంకము

[పిమ్మట విశ్వామిత్ర నక్షత్రకులు ప్రవేశించుచున్నారు]

విశ్వా—శిష్యా! నక్షత్రకా! లెక్కలేని రొక్కల బడిగి యొప్పించుకొని హరిశ్చంద్రుని చేజిక్కించుకొనుటయేకాక యతః డిక్కడను వచ్చునట్లు పన్నుగడ బన్నినాఁను. ఇప్పుడతని మనము నాకర్షించు శృంగారరూపరేఖా భుజంగులగు మాతంగాంగనల సృజించెద. ఇందు నీవు గూడ నప్రమత్తుడవయి సాయపడవలయును.

నక్ష—గురూత్తమా! ఏదో యొక వ్యాసంగమువలన నాచదువుమాత్రము గ్రీష్మకాలవాపిజలంబువలెనే దినదినం బడుగంటుచున్నది. చూడుఁడు.

శా. సాంగోపాంగముగా వసిష్ఠుకడ నభ్యస్తంబు గావించె మొన్నం గార్దేయుఁడు చేరి వేదముల, † మాండవ్యుఁడొ యేడాదియేనిం గాలేద యగస్త్యశిష్యుఁడయి తా † నేర్చెన్ దహోనిష్ఠ నప్టాంగస్వీకృతి, నాకు రాదిపుడు సం † ధ్వానందనం బేనియున్

విశ్వా—వసిష్ఠునిగురుత్వము నాయెదుట వర్ణింపకు. గట్టిగాఁ బట్టువట్టిన గడియలో విద్యలన్నియు నీకుఁ గరతలాఘటకంబు గావించెద.

నక్ష—పట్టుబట్టుట యెప్పటికో?

[కిమ్మట రథారాధుడై హరిశ్చంద్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

ఓ శ్రూరవ్యాఘ్రమా ! నిలు నిలుము !

చ. నిలువక నిర్మనుష్య ధర † ణీధర ఘోరదరీచయంబులన్
మెలంగుచు బక్కణంపుఁ బాలి † మేరలలో రుచిఁజూచుచుంటివే ?
పలువ ! మనుష్యమాంసముల † బారకుమిప్పుడుచుచ్చరాహతిన్
గలుగు సుఖోపజీవనము † గ్రామజనాళికి నేటినుండియున్.

నూతుఁడా ! బెబ్బలి వేగముగఁ బరుగెత్తుచున్నది. రాజులపగ్గంబ సడలవిడుపుము.
నూతు—ఇదిగో విడిచితిని.

హరి—ఆహా ! రథవేగమునఁ బ్రకృతి యంతయు నెట్లున్నదో చూడు.

చ. ఎడ నెడనున్న వృక్షచయ † మేకముగాఁగఁ బెనంగి వెన్నకున్
బటునటు దోచు. గంటికిఁ గ † నంబడునట్టిది యిట్టిదంచు నే
ర్పడ దొకపట్టునన్, దిరుగు † వాడుచుఁ గుమ్మరిసారెఱిసి
పుడమియెఱుంగఁజేసెఁడిని † బో ! తన వర్తులమైన యాకృతిన్.

నూతు—చూచుచుండఁగనే మెఱపుఁ దీశలాగునఁ బులి యదృశ్యమైనది. ఏమి
మాయ !

హరి—అలాగైన రథము దిగి పాదచారులమై దాని యడుగుజాడలఁ గనిపెట్టుము.
(దిగుచున్నాడు)

నూతు—(నడుచుచు) దేవా ! ఇది యేదియో జనపదమువలె నున్నది.

హరి—(పరికించి) నూతుఁడా ! ఇది ప్రకాంతమైన మున్యాశ్రమప్రాంతభూమియై
చూడు.

మ. అదిగోఁ గాల్పడరేవులున్న సెలయే † తా పొంతలన్ తెల్లు జా
జాళ్ళు తదగ్రములుకొన్నికోయఁబడిన † ట్లుందోఁచెనందుండిసాఁ
గి దవప్థంబుగఁబోవు కాల్పడల చ † క్కిం బోదమీ చెంత న
య్యదేసేవారపుటాహుతిన్ బొడములి † య్యంబై న నెత్తావియున్.

ఇంకను ముందునకుఁ బోయి విచారింతము. (నడచి) నూతుఁడా !

మ. వనవాసవ్రతకర్మతోత్తమ భువః † స్వాహేతివాదం బదే
కనుఁగొ, మృచ్చటగాలిచేశ నెగయుం † గాఁ గొమ్మలం దాఱవే
సిన చెంగావి మడుంగు చోవతుల వా † సిన్ జేసి చెట్టల్ చిగి
ర్చినరీతిన్ బొలిచెన్ వసంతసమయ † శ్రీ విభ్రమాదభ్రతన్.

ఇది యొక పుణ్యాశ్రమము. ఇందు వేటకు గడంగరాదు. ఎఱుకులను దూర
ముగాఁ బోయి వేటాడుమనుము. గత్యక్తిర్ని యెచ్చట ? చంద్రమతీ లోహి
తాస్య లెంతదూరమున నున్నారు ?

నూతు—ఆయుష్మంతుఁడా ! వారిదే వచ్చుచున్నారు.

[రథామాఘులై చంద్రమతీ లోహితాస్యలును ప్రవేశించుచున్నారు]

[గత్యక్తిర్ని వెనుక నొక రథముపై నెక్కి వచ్చును]

హరి—(ఎదురేగి) తండ్రీ ! లోహితా ! నాయనా ! నీపీయరణ్యమృగములఁ జూచి
'జడియలేదుగద !

లోహి—నాన్నగారు ! నాకేమి భయము ? నేను పెద్దపులిని గూడ తుణములోఁ
జంపివేయఁగలను.

హరి—(ముద్దుపెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

గత్య—నాయనా ! నీవంతటివాఁడవే యగుదువు !

హరి—దేవీ ! మన మిప్పుడున్న తలం బొక మున్యాశ్రమము సుమా !

చంద్ర—ఇచ్చటి మునులు మనకు గండర్వసియ్యలు. ఈ యాశ్రమ మెవ్వరిదో ?

(తెరలోపల) ఓరీ ! జనార్దనా ! నీవు కుకాపహరణార్థమై పోయి

యెంత సేపైనదిరా ? వేదికయం దుండిన గురువులగు

విశ్వామిత్రులచే నీకు కీఁడు మూఁడినదిలే.

చంద్ర—(ఊలికిపడును)

హరి—విశ్వామిత్ర నామశ్రవణమాత్రమున నీ విట్లులికిపడితివేమి ?

చంద్ర—నాథా ! ప్రకాంతమైన యీ యాశ్రమమం దున్నను, నామనం బేలాగో
యున్నది.

హరి—నాకు నట్లే యున్నది. చిత్తం బేటికో కలవరపడుచున్నది.

గత్య—ఘోరమైన వేట కర్ణంబు నిర్వహించుటచే గహజ కరుణాయత్తంబగు మీ

చిత్తంబున కట్లున్నది. అంతకన్న మఱేమియు లేదు.

చంద్ర—అట్లే కొనవచ్చును.

హరి—సర్వాంగముల కుచితశ్రమఁ గల్పించుటంజేసి కాఁబోలు నాకు నేడు పగలు
కూడ నిద్ర వచ్చుచున్నది.

చంద్ర—అలాగైన నీక్రొమ్మావిగున్న నీడఁ జిగురుటాకు సెజ్జ నేర్పరచెద. నాయంక
తలంబుఁ దలగడగా నమర్చుకొని యించుక నేపు సుఖనిద్ర పొందఁదగును.
హరి—ప్రేయసీ ! ఁగటివేళ నిద్ర కేర్పడినది కాదు చూడు.

మ. అరులన్ గెల్పుటో, కప్పముల్వడయుటో, యర్థిప్రజన్ బ్రోచుటో
సురలన్ దన్నుటో, విద్యలన్ బడయుటో † సుశ్లోక మార్జించుటో
పరిపాల్యంబగు రాష్ట్రమున్ సుఖముగాఁ † బాలించుటో, లేక రా
జు రిరంసన్ నిమరింపఁ జెల్లునె పగల్ † శుద్ధాంత కాంతాళితోన్.

మఱియు నిద్దుర యన్న స్మరణకు వచ్చెను. నిన్నటిరేయి నపరయానంబున నే నొక
దుస్వప్నము కంటిని.

చంద్ర—అయ్యో ! అడెట్టిదో !

హరి—నేను నిద్రపురోహిత విద్యజ్ఞనంబులతోఁ జేరోలగం బుండ, నతిమాత్ర తేజో
విరాజియును నొక మునిరాజు కనుఁగొన లగ్నికణంబు లుమియుచుండ సమీ
పించి యకారణంబుగ నున్నతంబయిన సింహాసనమునుండి నన్ను నేలంద్రోసి
మన రాజ్యసర్వస్వము గ్రహించి మనలఁ గట్టుబట్టులతో నడవులకుఁ బాఱఁ
దోరె. అందు పడరాని పాట్లు బడుచుంటిమి. ఇంతలో మెలకుక కలిగెను.

చంద్ర—అయ్యో ! ఎంతటి దుస్వప్నము. ఇదంతయు మన కకుభమునే నూచించు
చున్నదే. నాకును అట్టి కలయే వచ్చినది.

సత్య—దేవా ! దేవీ ! మీకే యకుభములును రావు. నిన్నటిదినమున విశ్వామిత్రున
కిచ్చిన ధనమంతఁడు వెంటనే దీనికొనిబోతుండ మనకడనే యుంచినందులకు
జిత్తమున నేమో విచారించుచు నిదురించితిరి. దానిచే నిట్టి కలలు వచ్చి
యుండవచ్చును. చూడుఁడు.

క. నిదురించుటకును మును దా

మది దేనిఁ దలంచు నదియె † మాగువునకు స్వ

ప్నదళన్ గనఁబడినటులై

బదింబదిగఁ గలవరింపుఁ † బలుకులు పెడలున్.

అయినను నిట్టివి దేవబ్రాహ్మణసంతర్పణముల కాంతింజేయఁదగును. చింతింపవలెను.
ఇష్టమైన విసోదముగాఁ గాలము గడుపుటకు మన యాశ్రితులైన సంగీత
పాఠకులైన దగ్గర లేరే !

[పిమ్మట నిరువురు మాతంగకన్యలు ప్రవేశింతురు]

మాతం—అర్థజనకల్పభూజా ! రాజలోకవిడోజా ! శోహారు !

హరి—సత్యకీర్తి ! వీర లేఖనమువారలో ?

మాతం—మేము మాతంగకులాంగనలము రాజా ! కులముతో నేమి ?

గీ. తగనిదే కాని తను దానె ♦ పొగడికొనుట

విమల సంగీత సాహిత్య ♦ విద్యలందు

బలుకులవెలంది మాతోడి ♦ పాటు సుమ్ము !

సవితృకులదీప శ్రీ హరి ♦ శృంధ్ర భూప !

హరి—(చంద్రమతితో) దేవీ ! కొంతతడ వీయంగనల సంగీతము విందమా ?

చంద్ర—కాలక్షేపమున కిప్పు డిదియే మంచిమార్గము.

సత్య—మాతం గాంగనలారా ! మహారాజుగారు మెచ్చనట్లు మీ సంగీత కళాకాశ
లంబు బ్రదర్శింపుఁడు.

మాతం—భాగ్యము. (అని వీణలు శ్రుతింజేసి పాడుచున్నారు)

గీతిక : ఖరహర ప్రియరాగము - ఆదితాళము.

నగసుండ ! నే నినుఁ జూడ వలచితిరా

కరుణను నీవిగి కాఁగిలి వేఁడితిరా

॥సర॥

ని న్నెద నమ్మి నే నిద్దుర నూనితిరా

మన్ననతో నొక మాటయు వినరా

॥సర॥

హరి—సత్యకీర్తి ! వీర పాడుచున్న గీతికలోని యర్థము నా కంత రుచింపలేదు.

కాని వీర కంఠస్వరము మాత్రము వీణానాదముతో శ్రోత్రపేయముగా
నున్నది చూడు—

మ. చెవులెక్కించుచుగోళ్యమీటుచువిపం ♦ చీతంత్రులన్, దారువుల్

చివురింపం గలకంత కంఠరుచిర ♦ శ్రీ గీతిమం బాడి రీ

యువతుల్ విజృంభకున్ స్వకంఠరుతమో ♦ హా ! నేర్చుచున్నారనన్

జెవులన్ బిండుచుఁ జెంపలన్ జఱచుచున్ ♦ శిక్షావిధానంబులన్,

నీటికి ముక్తాహారము బహూకృతిగా నిచ్చి పంపి వేయుము. (ఇచ్చుచున్నాడు)
సత్య—గోసంగిపడుచులారా ! మహారాజుగా రనుగ్రహించిన యీ బహూకృతిని

బరిగ్రహింపుడు. (ఈబోవ)

మాతం—రాజేంద్రా ! మాకీ ముక్తాహార మేటికి ?

గీ. స్రాధి మావిద్య మీవంటి ♦ ప్రభువు సూచి
మెచ్చినటులైనఁ బదికోట్లు ♦ వచ్చినట్లే
రసికుడవు గాన మాకు నీ ♦ ప్రాపు మొదట
కావలయుఁ గాని పినప రొ ♦ క్కమునకేమి ?

హరి—ఏమనుచున్నావో? వీరిమాటలు నాకర్థము కాలేదు.

మాతం—రాజేంద్రా ! అర్థముకాకుండుట యెట్టిది ?

గీ. రాజులకు మిన్నవఁట, రతి ♦ రాజువోని
చక్కదనమంట, మిక్కిలి ♦ జాణవు నఁట,
జవ్వనులమఁట, పాటలోఁ ♦ జతురలమఁట
తెలిసికొను మీవె యెవరేల ♦ తెలుపవలయు ?

హరి—సత్యకీర్తి ! వీరిపరివర్తనము తెలియవచ్చినది. ఇంకవీరినావలకుఁబంపివేయుము..

మాతం—రాజేంద్రా ! నీపని కోరి యింతదూర మేతెంచిన యర్థమల వ్యర్థముగాఁ
బంపివేయుట నీవంటిదాతకుఁ దగినపనియా ? ఒకమాటు నీ యాక్షేపసౌఖ్య
మొసంగినఁ జాలదే ?

సత్య—ఛీ ! నికృష్టవనితలారా ! ఆవలకుం బొండు.

ఉ. టక్కులమారిపోకలు మీ ♦ టారము లెక్కడఁ జెల్లు నక్కడే
మక్కువ దీర్చికొండు, కొఱ ♦ మాలిన మీ బయకారివర్తనా
లిక్కడ సాగిరావు, చనుఁ ♦ డీ ! మఱి యీవెడమాటలాడినన్.

గ్రక్కన ఖండఖండములు ♦ గా నఱికింతును మీదు నాలుకల్.

చంద్ర—నాథా ! వీరెంత దుశ్చరితలైనను నర్థియలై వచ్చిన కామిను లగుటచేఁ
గొంత సౌమ్యముగానే యవ్వలకుం బంపివేయుట మంచిది.

సత్య—అయ్యో ! ఇంకను నీ చండాలాంగనలఁ బాప మనవచ్చునా ! భద్రా ! శీరి
నిచ్చటినుండి వెడలగొట్టుము.

భద్రు—ఓగోగంగి కులటలారా ! ఇంకకు గదలలేమి ? మీ పిళ్ళలు బ్రద్దలు కావలయునా యేమి ?

మాతం—(వీడ్చుచు) ఓహరిశ్చంద్రా ! ను మ్మిట్లన్యాయముగాఁ గొట్టించెదవుగా ? కానీ ! మాతండ్రిగారగు విశ్వామిత్రునితోఁ జెప్పి నీయునురు దీయింపకున్న మమ్మి పేరులం బిలువవలదు. (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచుఁ బోవుచున్నారు)

చంద్ర—(విస్మయముతో) నాథా ! మీరు విశ్వామిత్రమహర్షి కూతులా ? అయినచో మాలత లెట్లయిరో ?

హరి—ఏమో ! ఇదంతయు నింద్రజాలమువలె నున్నది. ఇంతకు నేదో దుర్యోగము కొఱుకై మన మీయాశ్రమపాంతమునకుఁ జేరితిమి.

గీ. అశుభములు వచ్చునప్పు డయత్నముగనె
బుద్ధులును వాని కనుకూల డముగనె తోచు
దొంగ యిలు సేరునప్పుడే డదొరను వలచి
నిదుర పెద్దమ్మ శయ్యను డవదలనట్లు.

సత్య—రాజేంద్రా ! అడేమో విననిండు.

[తెర లోపల]

శా. ఔనా ! మిమ్ముఁబ్రచండదండములన డన్యాయంబుగామోదనా భూనాథాధముఁడంపెనే భటచయం డబున్ మీపయిన్ బాపియై కానీ ! యింకఁద్యదుష్టబాష్పఘృతయో డగప్రోజ్వలన్ మామకీ నాసూనోగ్ర సమగ్ర కొపశిఖి లేదా డమిమ్ము నూరార్పగన్.

హరి—(విని) సత్యకీర్తి ! ప్రళయ కాలధారాధర గర్జనకారియైన యా సింహ నాదంబు విశ్వామిత్రునిది కాక మఱెవ్వరిది ?

చంద్ర—(భయముతో) నాథా ! ఇప్పుడేది తెలుపు ?

గీ. కనుగొనలనుండి జ్వలదగ్ని డకణము లురల
వేడినిట్టూర్పుఁ బొగ లుడు డవీధి కెగయ
దండము ధరించి రెండవ డదండధారి
గతి నిటే వచ్చుచున్నాఁడు డకొశికుండు.

హరి—జేహీ! జడియకు. కుట్టివానిని దగ్గఱకుఁ దీసికొమ్ము. నిరపరాధులమైన మనల విశ్వామిత్రుఁడు మాత్రమేమి చేయఁగలఁడు?

విశ్వా—(కోపముతో) ఓరీ! హరిచ్చంద్రా! నీవిప్పు డెక్కడికిఁ బోయెదవురా?

సగ్ధర

గొండంచున్ నిన్ను బ్రేమన్ గొలువదలఁచినాఁడూఁతులీనాఁడురాఁగాఁ
గొండంచున్ జేతులారన్ గుమతి! యొసగి తేఁగఁగోరమాదండనంబున్
గండండ్లై చండ రోహిణి గ్రగ శిఖల నల నీ కండ్రొవ్వేర్ప గాధే
యుండేదండైతైనందై యునికి కడుగుమా యోపు నేమో వసిష్ఠన్

హరి—(భార్యాపుత్రులతోఁ బాదములపై పడి) మహాత్మ్యన్! రక్షమాం రక్షమాం.
విశ్వా—(దురాగ్రహముతో) ఛీ! పాపీ! (కిరీటముఁ దన్ని) అడుగుం బెట్టి మాత్ర
మమే కాక మాపాదముం గూడ నంటుపరచుచున్నావుగా దుష్టా!

హరి—అహ! నేడుకదా నాశిరస్సునకు నుత్తమాంగమగు నామము చెల్లినది.

మధురగతి రగడ; కమాసురాగము - ఆశితాశము

ధన్యుడనై తిని తాపసచంద్రా!

మాన్యం బయ్యెను మానుకజన్మము

పావనమగు నీ పాదస్పర్శము

చే విమలత్వము జెందెను గాశిర

మేగతి నొచ్చెనో యీ నృదుపాదములు

ప్రేగగు నాదు కి రీటము తాకున.

విశ్వా—ఓరీ దుర్మదాంధా! వైవస్వతకులకళంకా! ఏమిరా నీమాయావినయములు?

క, పరికింప నెదుట వినయ

స్ఫురణము మోమింత చాటు వొందిన నిందా

పరిభాషణ మరెచే! నీ

శరణార్థియుఁ జంక దుడ్డు చందము దెలిసెన్.

ఓరీ! దుర్జినయశిలా! ఇప్పుడు మా పాదము మాత్రమే కాదురా, నీ దుశ్చారిత్రము
వలన మా సర్వాంగములు నొసర్చుచునే యున్నవి. ఓరీ! మాయాపీ! మా
యంగీకారములేక మాయాశ్రమము ప్రవేశించుటకు నీ కన్వరధికార మిచ్చిరా

తొలుతఁ జెప్పఁము, నీరాజాధికారము తపస్సులమైన మాయెడఁ బనికివచ్చు
సూరా ! పనికివచ్చినను,

మ. బలగర్వంబునఁ గన్నుగాన కీట నీ ♦ వారెల్లరున్ జేరి మా
లలితోద్యానలతావితానముల నె ♦ ల్లం ద్రెంచి గగ్గోలుగా
ఫలవృక్షంబుల సొంపడంచి కుసుమ ♦ వ్రాతంబులన్ రాల్చి కా
వలులై మా హరిహరార్చకంబుల వధిం ♦ పంబోవ నెట్లొర్పితో?

ఇట్లాశ్రమమెల్ల నపవిత్ర మొనర్చుటేకాక యర్థినులై వచ్చిన నా కూతుల వ్యర్థము
గాఁ బాడించి తుదకు నాలుకలుఁ గోయునునని బయలుదేరితివట ! సీతాత
ములై వారికేమి గట్టిపెట్టితివి ? ఓరీ ! దుర్మతీ ! మున్నెవ్వరు రాజులు లేరా!
నేటకు రారా ! నీ మృగయావిహారమునకు మావంటి జడదారుల యాశ్రమ
ములే కాని పనికిరావేమి ? భూచక్రమునందలి రాజులెల్లఁ బాదాక్రాంతులై
యుండ నీవు చక్రవర్తిపదమున విజ్ఞునిగుఱెంతయు మావంటి మునులయాశ్రమ
ములఁ బాడుచేయుటకే యని నా కిదివఱకుఁ జెలిసినది కాదురా, ముని
ద్రోహీ ! చూడుముష్టుడు నిన్నేమి చేసెదకో ! నీ వేమొనరించినను మంచి
దనుచు నీ కిచ్చకంబులాడుచుఁ బొట్టపూటికై నీకు వెట్టివాకిరిచేయు వసిష్ఠుడ
ననుకొంటివేమి ? నీవొనరించిన యీ యపకృతికిఁ బ్రతివిధానముఁ జేయకుం
డుటకు మే మగమరులమా ?

హరి—ఎఱుంగక చేసిన నాయపరాధముల తుమింపుడు.

విశ్వా—ఓరీ ! వాచాలా ! ఏమనుచున్నావు ? అపరబ్రహ్మయైన విశ్వామిత్రునే
యెఱుంగ వా ఎట్లు ?

సీ. ఎఱుంగవా త్వత్పురో ♦ హిత వసిష్ఠ తనూజ
శతక నాళికకుం ♦ జరుని నన్ను ?

తలఁపవా ప్రతిబంధి ♦ తస్వర్నివాస త్రి
శంకర్వర్ధ నిర్మిత ♦ స్వర్ధ నన్ను ?
మఱియవా గురుతపో ♦ మహిమాప్రకల్పిత
ప్రతిస్పృష్టి నిందిత ♦ బ్రహ్మ నన్ను ?
తెలియవా యనితరా ♦ ధీనతపోమహ

త్వావాప్త ఘోర ది ♦ వ్యాప్త

ప్రాచ్యరాజ్యస్థయాంధతా † రంబు నీదు
కనుల కెగదట్టినంతనే † కానరావో ?
యొడ లెఱుంగవో ? మతివోయె † నో దురాత్మ !
ఏల యెఱుంగవు ? చెప్పుమో † రీ ! దురీశ !

హరి—దేవా ! ఆపరబ్రహ్మను మి మ్మెఱుంగనివాఁ డెవ్వఁడు ?

గీ. జగములం దెందు మీసృష్టి † సాగుచుండఁ
బ్రాతపంచాంగ మయిపోయె † బ్రహ్మసృష్టి
తేజమున నగ్ని మీతోడ † దీటురాక
దుర్యశనుపేరఁ దాలెను † ధూమరేఖ.

విశ్వా—అలాగైన ఎండకన్నెఱుంగని సుకుమారశరీరతామతల్లులు గానకళావీలా
సినులగు నా మద్దుకూతు లెన్నఁడు రాని రాజపు నీవు వచ్చితివి. ఇంక
నొడిలో వరాలకుప్ప వొలికింతువని ప్రాణము లన్నియు నీపైననే నెలకొల్పి
కొని పరువెత్తుకొని వచ్చినందులకు వారికిఁ దగిన సత్కారము లొనరింపక
పోగరుచే మమ్ముఁ గూడ గణింపక నాలుకలు గోయఁబోయినది ? మమ్మె
ఱింగియే అలాగయిన నీ విషయమున మే ముపేక్షాభావముల నుండరాదు,
దురాత్మా ! కుసుమకోమలులైన రాజబింబాస్థులపై మోమోటమించుకయైన
లేక నాలుకలు గోయుదునన్న నీ నాలుక యిప్పుడు వేయి చీలికలుగావలదా?
మునిద్రోహీ ! నీముఖము జూచినకొలఁది నేయివోసిన యగ్గివలె నామనంబు
భగ్గుభగ్గున మండుచున్నదిరా !

—మునీంద్రా ! నే నొనరించిన వన్నియుఁ దప్పులే యైనను త్తమాగుణసంపన్ను
లైన మీవంటి తపస్సులకు దీర్ఘకోపంబు సనదు కాన

తోదకవృత్తము : కాఫీరాగము - చతురశ్రగతి.

మనవిని వినుమా † మముం గను గొనుమా

తనయునిపై నిం † తటి పగ చనునా ?

కనికరమున సా † గక యిటు తగునా ?

కనలునఁ బెనునం † కట మీడనగునా ?

మఱియు,

గీ. పొగరు గలవాని నడఁచుట ♦ పోలుగాక
దీనత నడంగువాని నా ♦ ధింపఁ దగునె ?
పడగ నెత్తిన పాముఁ జం ♦ పడగ గాని
చచ్చిపోయినదానినే ♦ చంపనేల ?

కౌపున నన్నుఁ జేపట్టినదాక మీపాదమ్యుల విడువను. (అని నమస్కరించును)
విశ్వా—(స్వగతము) ఈతని తుమాగుణంపత్తి యెంత యొప్పుచున్నది. (ప్రకాశ
ముగా) విరాగులమై సంసారములఁ బాసి తపస్సుఁ జేసుకొనుచున్న మాకీ
దీర్ఘకోపంబు సనదు. సీతప్పలన్నియు నీయందే యుండనిమ్ము. శరణాగత
రక్షణ మవశ్యకర్తవ్యము గనుక నీభయం బుడిపి నిన్నుఁ జేపట్టినారము. నా
యుపదేశం బొందు గలదు. నీవద్దాని మేరకుఁ దప్పక ప్రవర్తింతువేని నా
కోపాగ్ని నిశ్శేషముగాఁ జల్లారును.

హరి—దేవర ధగ్ధోపదేశంబులఁ బరిగ్రహించుటకు సిద్ధముగానే యున్నాను.
పాపకార్యంబునకు నన్ను మీరు పురికొల్పుదురా ?

విశ్వా—ఎట్టి పాపకృత్యంబులైనను మాయాజ్ఞయైనవెనుక నయ్యవి పుణ్యకృత్యంబు
లుగా మారవలసినవే.

హరి—మీరపరబ్రహ్మలుగదా.

విశ్వా—భరీ ! నీకు మామహిమ లిప్పుడు బాగుగఁ జెలిపివచ్చినవిగాని—

శా. అన్యాలోచనలేల ? యిచ్చితి వివా ♦ హంబాడుమా నేడు. నా
కన్యారత్నములన్ సుయాపవతులన్ ♦ గాంధర్వవిద్యా జగ
న్మాన్యప్రాభవలన్, వయోచిత కలా ♦ మత్తల్లులన్; భూరి సౌ
జన్యశ్రీల; వహింపు మింకను బ్రశస్త ♦ శ్రీ సుఖాభోగన్.

హరి—(చెవులు మూసికొని) దైవమా ! నాపాపము శాంతించుగాక.

చంద్ర—(స్వగతము) అక్కటా ! ఎంతటియధర్మమునకుఁ బాల్పడమనుచున్నాడు

సత్య—మనీంద్రా ! ఇది యెంచిన సరియైన యుపదేశమా ?

శా. అంటన్ గూడని మూలకన్నియలతో ♦ నామేలు మేల్పెండ్లి పే
రంటా ? లీరవివంశరాజుల యశః ♦ ప్రాకట్య మిప్పటిదా ?
అంటన్ గూడని వేల్పుసాక్షిగ వివా ♦ హంబైన యిల్లాలి గొం
తంటంగోసి తడవనకన్నల వివా ♦ హం బాడుటే ధర్మమా ?

విశ్వా—ఓరీ! చూర్ణా! నత్యక్షీరీ! నీవిష్కడు లేని సంబంధము కల్పించుకొని మాతో నిర్భయముగాఁ బ్రతివాదము చేయుచున్నందులకుఁ బిడుగువంటి మా కాప మిష్కడే నీమీఁదఁ బడుం జామి ?

చంద్ర—(స్వగతము) అక్కటా! కోప మంతకంతకు మితిమీరుచున్నదే.

లోహి—ఓ బ్రాహ్మణుడా! నీవెవ్వఁడవు ? మమ్మందర నడలించుచున్నావు ?

చంద్ర—నాయనా! నీవైన నీతాపసుని కోపాగ్ని కింధనం బవుగాక బ్రతికియుండుము. (దగ్గిఱకుఁ దీసికొనును.)

విశ్వా—ఓరీ! చెడుగా! నీ విప్పటినుండియు నీకార్యము మావంటి జడదారులపై నుపగించుకొనుచున్నాడవురా, శుంతా!

హరి—ఆర్యా! కన్నులు దెఱవని పినితో నేమి ?

విశ్వా—ఓరీ! కపటశిలా! నీవును నీమంత్రియుం జాలక నీకొడుకునుఁ గాట్లకుక్కవలె మాపైకి నుసిగొల్పుచున్నావుగా ?

హరి—దేవా! బాల్యచాపల్యముచేఁ బలికినవాని యపరాధమును త్నమింపుఁడు.

విశ్వా—త్నమించినారము. ఇంక మాయాన నిర్వర్తింపుము.

హరి—ముసింద్రా! నకలధర్మస్వరూపులగు మీరు నాకిట్టి దురూపదేశ మొనర్పఁ బాడియా ? చూడుఁడు.

హ. అరయన్ వంశము నిల్పనేకద వివా † హం ? బట్టి వై వాహిక స్ఫురణబిప్పటికెన్నఁడో జరిగె; స † త్పుత్రుండుపుట్టెన్;వయః పరిపాకంబును దప్పుచున్నయది యీ † ప్రాయంబునన్ వర్ణసంకరపుం బెండిలి యేల చుట్టెదవు ? † నాకంతంబునన్ గౌళికా !

ముసింద్రా! ఇహపరంబులకు రెంటికిఁ జెడుమార్గంబును నన్నేలద్రొక్కుమందురు? దురంతమైన యట్టి పాపకర్మం బాచరించి ముందుఁ బరసౌఖ్యంబునకుఁ జెడుమందురా ?

విశ్వా—ఓరీ! చూర్ణా! నీమేలు నీవు చూచుకొనలేకున్నాడవు. ఎప్పుడో వచ్చు సరసౌఖ్యముల నమ్మి యిప్పుడు కంటికిఁ గనఁబడుచున్న సామ్రాజ్యాద్యుత్తమభోగంబులు విడుచు వెట్టివాఁ డెందైనఁ గలఁడా ? వీరినిఁ బెండిలియాడకున్నమాత్రమున నీకొఱకై స్వర్గద్వారములు తెరచిపెట్టబడియుండుననుకొంటివేమి ? మీవంటి తుచ్ఛరాజులకు స్వర్గసౌఖ్యములు కూడనా ? “రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ” మ్మృత్యు వాక్యము వినవో ? కాన వ్యర్థప్రతిపాదములు చాలించి మాయాజ్ఞాద్రుతౌత. మీవంచును కన్యలం బరిగ్రహించి పూజ్యమైన

సామ్రాజ్యభోగంబులతోఁ బాపముగ నీయంగవలవలని భోగంబుల యధేచ్ఛగా ననుభవింపుము.

హరి—అకటకటా ! ఇదియొక్కడనైన సరియైన బోధయా. మానుషజన్మమైతి నందులకుఁ బాపుల శిక్షింపఁ బైన దండధరుం డొకఁడున్నాఁడనియైన దుష్టైర్వములపాంతఁ బోకుండవలయునుగదా !

విశ్వా—ఓరి ! వెకిలీ ! నీకింకనుఁబాపపుణ్యవివక్షతయెందులకు? ఏమిదండధరుఁడా?

శా. పాపంబే యగుఁ బుణ్యమే యగును వి ! శ్వామిత్రసిద్ధాంతమా వ్యాపారంబును బూర్వపక్ష మొనరిం ! పన్ దండహస్తుం డెవం డాపాపిష్ఠునిజోలి యెందులకు ? న ! వ్యస్వర్గరాజ్యప్రతిష్ఠాపాండిత్యముచేత నీ జనకు జా ! డన్ నిన్ను రక్షింపనే.

కావుననే నీవా యమునిభయంబు దక్కుము. ఇదిగో

మ. అరణం బిచ్చెద నేమి కావలయునో ! యర్థింపు. సంతానపుం దరులో, జక్కులఱేని పెన్నిధులో, చిం ! తారత్నమో, హేమభూధరమో, కాస్తుభమో, సుధారసమొ, ఇంద్రత్వంబో, బ్రహ్మత్వమో ఊరగాధీశ ఫణోల్లసన్మణి గణం ! బో, కాక యింకేవియో.

హరి—దేవా ! మీ తపోబలం బెంతకైనఁ జాలినదే కాని,

శా. “సిగ్గేలాగున లేకపోయెఁ దన కి ! స్త్రీ గాధిరాట్నూతి యే లగ్నో కూర్చెదనన్న నానపడి యి ! ల్లాలుండ నిర్భీతి నే యెగ్గుహింపకమాలకన్నియలదోయింబొంది యర్కాన్వయం బగ్గిం ద్రోసె” నటంచు ఛీ ! యనరె నన్నా బాలగోపాలమున్.

విశ్వా—ఓ ఆత్మశ్లాఘీ ! దురభిమానీ ! నాకూతులఁ బెండ్లియాడిన నీకు లోకనింద గా ? నీ మొగమున కట్టి భాగ్యమే కలిగిన నీ భోగభాగ్యంబులు మూడు పువ్వు లాటుకొనుటగా నుండి నిన్నుఁ బట్టఁ బగ్గంబు లుండక.

గీ. “ఇతఁడె యీతఁడె మాతన ! సృష్టికర్త
యైన గాధేయు నల్లు” డ ! టంచు నిన్ను
నండలంబుల నిల్పి జో ! హేరు లిడరె
నర సురాసుర యక్ష గం ! ధర్మలేని ?

హరి—తాపసోత్తమా ! మీకు నేనేమని ప్రత్యుత్తరం ఓత్తును.

శా. ఆకుం బోకను బొంద దీపలుకు, న ♦ వ్యంబైన బ్రహ్మత్వ మే
మీకై లాటపుమాలకాన్పులివియే ♦ మీ ! లోకదూష్ట్యంబుమీ
వాకుంబొందుటఁజూచి యేమొగమునన్ ♦ నాయెత్తెదన్ ? మీకులం
బేకాదా మతి నాది ? చెల్లుబడియోకా ♦ నే యిట్టి సంబంధముల్ ?

విశ్వా—ఓరీ ! కృతఘ్నా ! నీ పేలు కోరి నీకు హిత ముపదేశించు చున్నందులకు
“కొత్తగా వచ్చిన బ్రహ్మత్వ” మని ముద్దుధిక్షేపించు చున్నావుగా ! అలా
గైన నీగురుపుత్రుఁడగు శక్తికాపమువలనఁ జండాలత్వము గాంచిన త్రిశంకు
నందనుండవగు నీదిమాత్రము కాదేమి ? కరుణామతిచే మీయందు రాజనత్వ
ముఁ బునఃప్రతిష్ఠ యొనర్చుట మాదియే తప్ప. ఇంతకు మాయిచ్చు నీయపూర్వ
విధవంబులతో మాకన్యతం బరిగ్రహింతువా లేదా చెప్పుము.

హరి—మనీంద్ర !

పంచచామరము జంఝూటిరాగము - ఆదితాళము

వృధాకదా సుధారసంబు ♦ రీతి నన్ను నాకుల
ప్రధానధర్మముం దొలంగ ♦ భాగ్యభోగసంపదల్
అధోగతుల్ తొలంగ రాజ్య ♦ మైనఁ గాని వీడెదన్
బుధోత్తమా ! వరింప మాల ♦ పూవుఁబోండ్ల నమ్ముడి.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రచక్రవర్తి ! ఆనూటలయందు నిలిచియుండుము. తప్పిపోయిన
నా సదాశివుని పాదంబులకుం దప్పినవాడ వగుదువు. చిరకాలంబునుండి
మరల రాజ్యం బేతవలయు నను తలంపు నామది బాధింపుచున్నది. నేటికి
నీయాదార్యముచే నాకది లభించినది. పట్టణంబున కిప్పుడే బోయి సింహాస
నం బధిష్ఠించెద. అచ్చట రాజపురుషు లభ్యంతరము చెప్పకుండుటకు నీ
ముద్రిక నిమ్ము. ఆడినమాట తప్పకుండుము.

హరి—ఆడి బొంతుదునని తలంచితివా ?

మ. విడువంగఁబడె నెన్నఁడో చెఱకుపి ♦ ప్పింబోలె మీచేత మున్
విడువంగఁబడి సారమెల్ల నెది దా ♦ నిన్ మీరలాశించి న
న్నడుగంగదని చిన్నబుచ్చుఁగలన ♦ య్యా ! మిమ్మునిస్సారపుం
గొడల్ రాచరికంబు సౌఖ్యములు మీ ♦ కుంగ్రొత్తలావిందులే ,

విశ్వా—ఇక నీచమత్తారములు మాకడఁ జెల్లవు. వారి వీరివలె మమ్ము నీ మాయా జాలంబులఁ బడవేయ నెంచితిని. ఈలాటి కుయుక్తులు మాకు నీకంటె అక్ష తెలియును. రాజులందఱిలో నీవేమో సత్యసంధుఁడ వని వింటిని. నేటికా పేరు నేటివీరకా నయైనది. మాట పెదవి దాఁచుటకు ముందే యోజించు కొనవలసియుంటివి. పిదపఁ బశ్చాత్తాపముఁ బొందినఁ బ్రయోజనంబేమి ! ఇక వేయిమాటలతో నేమి ? నేనిప్పుడు ప్రసంగాంతరమునఁ బొరపాటున నట్లంటి. రాజ్యము నీకీయఁదలఁచి కాదు.” అనిస్పష్టముగాఁ జెప్పివేయుము పిదప నే ప్రత్యుత్తరం బిచ్చిన ఛీ ! యనుము.

చంద్ర—నాథా ! ఏల సందేహించెదరు ?

మ. తరుణిన్ నేనొక పాటినే తమకుఁ గ ధర్తవ్యంబుబోధింప ? ని ధర్త కాణాచియె మీకు నొక్కరికి? మా ధాతాదిరాజన్య లెం దఱు పాలించిరి, యెందఱేగి, రిక నెందఱోవ్వవనున్నార లొ క్కఱయేనిన్ వెనువెంట గట్టికొనియే గన్జాలిరే యింతకున్.

శా. మేనన్ బ్రాణములున్నయంతవఱకున్ మిథ్యానుబంధంబునన్ దానల్లాడుఁ బ్రపంచ మెల్లఁ దనదే నాన్ జచ్చుచో గడ్డిపోఁ చే నిన్ వెంబడిరాదు, ప్రాణికి యుశం బేతక్క; లేలెం డనుఁ చానుండిమ్మునికిండుదానముగ తా జ్యంబుల యశంబున్ గనన్.

విశ్వా—(స్వగతము) ఆహా ! ఈపతివ్రతాలలామ సత్యవ్రతాభిమాన మెంత యొప్పు చున్నది !

హరి—ప్రాణేశ్వరీ ! నీవు నాపాలిటి కల్పితవు. లోకంబుల కనుకూల దాంపత్య మిట్లు గదా యుండవలయును ?

గీ. పతుల యత్నంబు లొనఁగూడు ధర్తలు గూడ
విజువుమాటలవారిని వేపకున్నఁ;
బాదులను మొక్క మొలచిన దాదిఁ బురుగె
తొలఁచుచుండిన నది యెంత దూర మెదుగు ?

(దోహిలి యెగ్గి) ఓ భగవతీ ! భూదేవి !

నీ. సతతదానక్రియా ధర్తఁడ నంచు జగానఁ
భేరంధినాఁడ నీ కారణమున

క్రతుఃపు లోనర్చి దే ♦ వతలు మెచ్చ యశంబు
గణించినాడ నీ ♦ కారణమున
మితలేని ద్రవ్యసం ♦ గతుండనై భోగ వి
స్తాడుండనైతి నీ ♦ కారణమున
చతుర్భుజేష్ఠిత ♦ క్షితిపసంతతియెల్లఁ
గన్నునైగ మెలగె నీ ♦ కారణమున

గీ. ఇంత కాలంబు నన్నాశ్ర ♦ యించుకొంటి
విపుడు విధి తప్పినచ్చుట ♦ నేనె నిన్ను
నమ్ముకొనుచుంటి సత్య ♦ విత్తమ్ముకొఱకు
శ్రీగుణోద్దామ ! రాజ్యల ♦ క్షీలలామ !
(చంద్రమతితో) దేవీ ! దానధారాసంభృతంబగు బంగారు భృంగారువు గైకొనుము
చంద్ర—(దానజలము విడుచుచుండ)

హరి—బ్రహ్మర్షిసత్తమా ! రాజ్యదానంబు పరిగ్రహింపుడు.
శా. దేవబ్రాహ్మణ మాన్యము ల్విడిచి భ ♦ క్తిన్ సప్త పాధోధి వే
లావిభ్రాజ దఖండ భూవలయ మె ♦ ల్లన్ మీకు దానంబుగా
భావం బందొక శంక తేకొనఁగితిన్ ♦ బ్రహ్మర్షణం బంచు దే
వా ! విశ్రాంతిగ నేలుకొమ్మికను నీ ♦ వాచంద్రతారార్కమున్.
రాజర్షితిలకా ! రాజలాంఛనంబగు కిరీటంబు ధరించి యీ ధారుణిచక్రము నిర్వక్ర
ముగాఁ బరిపాలింపుము.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీయాచార్యము మిక్కిలి శ్లాఘనీయము. నీకు దీర్ఘాయురా
రోగ్యములు కలుగుఁగాక ! నీవింక నీభార్యాపుత్రులతో మారాష్ట్రంబువదలి
పొమ్ము. సత్యకీర్తి మంత్రిత్వమునకై యిక్కడనే యుండవలయును.
హరి—చిత్తము. (సత్యకీర్తితో) మంత్రిసత్తమా ! సత్యకీర్తి ! నీవింక నిమ్మహర్షి
నాశ్రయించుకొని కాలము వెళ్ళబుచ్చుము.
సత్య—(దుఃఖముతో)

మాలినీపత్తము : రాగము ఘఖారి - ఆదితాళము
అమలగుణకనాపా ♦ హా ! హరిశ్చంద్రభూపా !
నిము వదలిన నే నీ ♦ మీఁద జీవింపఁగలనా ?

తమ కెప్పుడు నివాసం స్థానమా నీటికి బయట

నిముసమయిన దమ్ములో నిల్చునే వాడకుండన్ ?

ప్రభూత్వమా ! ఇన్నాళ్ళు ముద్దుగాంచి కడకు చిలుకను గండుబిల్లికి కలె నీ
కొలికునకె నన్నప్పగించెదరా ? నేను మీకడ నుండదగనా ?

హరి—సత్యకీర్తి ! నీవు ధీమంతుడవు. నిన్నుగూడ నావెంట దోడ్కొనిపోయితి
నేని విశ్వామిత్రుడు నాగొంతు గొఱుకకమానడు. అదియును గాక నా
రాజత్వముతో బాటు నీమంత్రిత్వము గూడ మాటినచో రాష్ట్రీయ ప్రజా
ఘోషంబు మీతిమీఱక మానదు. కావున నీవు నామాట బాటించి పురం
బున కేగుము.

(ఆకర్ణించి) ఎక్కడి వా కలకలము ?

[పిమ్మట రాష్ట్రీయ ప్రజలు గుంపులుగుంపులుగా బ్రకేళించుచున్నారు]

పంచచామరము : గేయము - త్రిశ్రగతి.

జలంబు మీఱ గాధిపుత్రుఁ బట్టికొట్టి చంపుడీ

ఖలుండు వాని. బ్రాహ్మ బిట్టు ధట్టి యగ్ని వేల్పుడీ

మలినునుండు వానికాయ ధ మాంసమెల్ల, గోసి యీ

పొలాన నున్న పక్షిజాతి ధ భూతకోటిఁ దన్నుడీ.

(అని కత్తులఁ దివ్వచున్నారు)

హరి—సత్యకీర్తి ! చూచితివా ? పౌరులెంత నిర్భయులుగా సంఘించుచున్నారో ?

విశ్వా—(స్వగతము) భభిరే ! పీరిరాజభక్తి యెంత నిరూఢమైయున్నది ? పీరిష్టడు
నాప్రాణములఁ దీసినను దీయవచ్చు.

పౌరులలోఁ బింగళకుడు—అరే, ఆ దొంగముని ఎక్కడ నున్నాడురా ?

రైభ్యుడు—పిఁజేరా ?

లోహణకుడు—అరే ! ఊహకుండువేమిరా, పాడువుము.

హరి—పౌరులారా ! ఏమి యీ సాహసము !

పౌరులు—(వినకయే) సుగంధివృత్తము : గేయము - త్రిశ్రగతి.

మచ్చుజల్ల రాజ్యమెల్ల ధ మాయగా గ్రహించి యీ

సచ్చరిత్రు నూరినుండి ధ సాగనంపు జేమిరా !

పచ్చిదొంగ ! నీతపంబు ధ పాడుగాను పలరా !

పొచ్చుగాను బెంచుకొన్న ధ యీ జడ బ్రహింపనా !

(అని కొట్టబోవుచున్నారు)

విశ్వా—(స్వగతము) ఇప్పుడు పీరిపైఁ గోపించి శాపం బిచ్చుటకంటె హరిశ్చంద్రు
నడలించుటయే యుచితము. (అని కోపముతో) ఓరీ ! కపటశీలా ! హరిశ్చం

ద్రా ! మరల రాజ్యమును గ్రహించుటకుఁ గడకీపన్నాగముఁ బన్నితివిరా ?
హరి—(కోపముతోఁ జారులఁ జూచి) పౌరులారా ! మీ కీయాగడము తగదు.

ఇమ్మహాసుభావుఁడే మీకింకఁ బ్రభువు కాన నెప్పటియట్లు రాజభక్తియుక్తు
లరై బ్రవర్తింపుఁడు. నాకు మాటఁ దెప్పింపకుఁడు.

పౌరు—మహాప్రభూ ! మ మీ పెద్దపులికే యొప్పుఁజెప్పి పోయెదరా ?

హరి—పౌరులారా ! మహర్షులఁ దిరస్కరింపఁగూడదు. మఱియు,

మ, చనునే యింతటిసాహసంబు ? ధరణీశామ్రాజ్యమెక్కాల మొ

క్కనికే చెల్లునె? కాలపుంబ్రకృతినొ ధిక్కడగనిఁకొక్కడొ

ను నృపుం;డివరజన్మమిట్లుగ నుచుండున్ మార్పులన్ రాష్ట్రపుం

జను లేనాఁటికెవ్వఁడొఱ్ఱే,డతనిని ధిచ్చుంగొల్వనొ మెచ్చుగన్

చంద్ర—పౌరులారా ! భర్తగారి మాట జవదాటకుఁడు.

పౌరు—అమ్మా ! మేమింకఁ జేయవలసిన దేమున్నది ?

ఉ. మమ్మును గన్నబిడ్డల క్ర ధి మమ్మున నింతకు మీరు పెంపఁగ

ప్రమ్ములు లేక మీకరము ధి చాటున జల్లగ నుండ గప్తకా

లమ్ము ఘటిల్లె మీకె; విచ ధి లత్పవనాహతి వ్రేళ్లతోడ మూ

లమ్మె గుభాలునన్ బడ ని ధి లన్ జిగురాకు లింకేమిరాజులున్?

హ. రాజాధిరాజా ! ఎంతలో నెంత యన్యాయము సంభవించినది ?

సింగ—నీ, ఇలఱేడ ! గంపంత ధి బలగ మిచ్చట వీడి

యొంటిగా నడవి నె ధి ట్లుందువయ్య

రైభ్య— శ్రీదేవి ! చంద్ర ధి మఱీదేవి ! నీవంటి

బంగాళ తల్లి నెవ్వం ధి డొసంగు

రోహ— వని కేగెదవె? చిన్ని ధి బాబయ్య ! నీకింక

చేళకు నన్నమె ధి వ్విధి లభించు

పల్ల— ఈ పుట్టువులకు నీ ధి చే సత్యకీర్తయ్య !

యాదరువుగ నుండ ధి రాడటయ్య

పింగ—సీ. కడుపుఁ గండలఁ గోయు నీ ♦ జడలమాటి

అధిప ! మా కేడ దాపుర ♦ మయ్యెనయ్య

రై భ్య— జగము బాలించు మేల్దొర ♦ సాని వీవె

యిట్టి యగచాట్ల పాలైతి ♦ వేమనందు.

హరి—పొరులారా ! దుఃఖింపకుడు. సత్యకీర్తి ! పీరితో నీ విఁకఁ బట్టణంబున
కేగుము. మేమిక్కడనుండియే పోయెదము.

సత్య—అక్కటా ! నే నెంత దురదృష్టవంతుఁడను; రాజేంద్రా !

ఉ. చిన్నతనంబునుండి ననుఁ జేరఁగఁదీసి కుమారురీతిగా

మన్ననతోడఁ బెంచి తన ♦ మంత్రిపదంబున నుంచినట్టి నా

కన్నగురుండ వీగతినిఁ ♦ గానలపాలయ పోవుచుండ మీ

సన్నిధినుండ నోచుకొనఁ ♦ జాలనియట్టి కృష్ణుడన్ గదా

అమ్మా ! నేను తల తాయి జేసికొని పోవుచున్నాను. తిరిగి యెన్నాళ్ళకో మిమ్ముఁ

జూచుభాగ్యము. నేను మీలోహితునివంటివాఁడనైనను మీ వెంటఁ గొనిపో

కుండ మీరు లేని యాపాడుపురంబునకుఁ బొమ్మనుచున్నారగదా !

హరి—(కొనిపోని) సత్యకీర్తి !

చ. ఇదివరకెన్నఁడున్ గుణని ♦ ధీ! జవదాటవు నాడుమాటయీ

యదనునఁ గూడ నాపలుకు ♦ లారసి యీ కుశీకప్రసూతికిన్

ముదమొదనన్ జరింపునత ♦ మున్;గలదేని ఋణానుబంధమే

యొదవుఁ బునస్సమాగమ సు ♦ ఖోన్నతులే మనకేజగాననే.

సత్య—హా ! యెంత కష్ట మెంత కష్టము !

విశ్వా—సత్యకీర్తి ! నీవింకను గదలకున్నావేమి ? నీవు పోయి పురంబెల్ల నలింక
రించి మదీయ పట్టాభిషేకోత్సవముఁ జాటఁబంపుము.

సత్య—అయ్యో ! హరిశ్చంద్రుఁడు లేని యయోధ్య కిం కెక్కడ యలంకారము ?
రాజేంద్రా ! పోయి వత్తును. మీరు శుభంబగుగాక !

హరి—సత్యకీర్తి ! పొరులారా ! పోయి రండు.

(పొరులును సత్యకీర్తియు నిష్క్రమింతురు)

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! నీవింక నిక్కడ యుండనక్కఱలేదు. మాకుఁ జాలప్రాద్దు
వోయినది. పొమ్ము.

హరి—చిత్తము. (పోవుచుండ)

విశ్వా—ఉండుండుము. నాదగ్గఱకు రమ్మ. సింహాసనముపైఁ గూర్చుండి రాజ్యం
జేలు మాకుఁ గాని యీ మణిభూషణములు మీ కేల ? కావున మీ మీనగ
లన్నియు నిక్కడ దిగవిడిచియే పోవలెను.

హరి—అలాగే తీసికొనుఁడు. (అని నగలనిచ్చి) దేవా ! మేమిఁకఁ బోయి వత్తుము.
(నిష్క్రమించును)

విశ్వా—(స్వగతము) ఎందునను నీరాజేంద్రుఁడు లోబడకున్నాఁడే. ఇప్పుడు మఱి
యొక యెత్తు నెత్తెదను. (విగ్గఱగా) ఓరీ ! హరిశ్చంద్రా ! హరిశ్చంద్రా !

హరి—(ప్రవేశించి) దేవా ! మఱల నేమి ?

విశ్వా—(కోపముతో)

మ. అగశే ! యెంతటి మోసగాఢపుర స ధి త్యం బన్న నిప్పటిదా ?
పరవిత్రంబును బాయసంబుగ భుజిం ధి పం జూతువా ? నాడు న
క్కరయజ్ఞార్థము దానమిచ్చినది రో ధి క్కంబెక్కడన్ దాచినా
పుర ? ఛీ ! కక్కినకూటి కాసపడు దు ధి ద్బుద్ధుల్ ప్రశంసించురే ?
దురాత్మా ! మాముణధనం బెగవేసి పోవనెంచితివిరా ?

హరి—ముసింద్రా ! ఎక్కడి దా బుణంబు ?

విశ్వా—(కోపముతో)

శా. ఏమీ ? యెక్కడిదాబుణం ? బసలులే ధి నేలేద ? మో మెత్తి యే
దీ మావంకను దేటిచూచి యనుమ ధి క్లే, యెట్లు నోరాడునో ?
యామాటాడున దేది వాకొనుమునా ధి ల్కాతాటిదూలంబ ? ఛీ !
యీమ రాజ్యదకు సత్యమూర్తియని నొక న్నెట్లాడురాలొకముల్ ?

హరి—ముసింద్రా ! మమ్మింత యన్యాయముగా బాధించుట పాడియయ్యా !

గీ. ధరణి సర్వస్వమున్ మీకే ధి ధారవోసి

కట్టుబట్టలతో నిట్లు ధి నట్టడవికి

దైన్యమున నేగుచున్న ధి మాతలను నింక

లేనియప్పలఁ గట్టఁ జె ధి ల్లింప నగునె ?

విశ్వా—ఓరీ ! పాపిష్ఠా ! కృతఘ్న ! దుర్మదాంధా ! యేమని వాగితివి ? ఇంక
నొక్కమాటట్టి మాత మాము. నీ నాలుక పీకించి గ్రద్దలకు వేసెదను.

చేతఁగాని యీవుల ముం జేడ్చుట యెందుకు? విదప నీలాటి తులువకూత కూయుఁబెందుకు? మాసామ్య మేమడుగుట లేనియప్పుం దలం గట్టుటా ! ఈరాజ్యదానంబుఁ గూడ దానిలోఁ జేరినదా? చెప్పము.

హరి—మునింద్రా! కోపింపకుండు. నేనిప్పుడు చేత నఱకొనైనలేని నీచదరిద్రగతి యందున్నాఁడగదా ! ఇంక నొక్కమాసంబు గడువొసంగిన నేపాటునైనం బడి మీసామ్యు చెల్లించెదను. నన్నింక వదలివేయుండు.

విశ్వా—అలాగునఁ జేయుము. మొదటనే య ట్లడుగుకొనిన నెంత బాగుండును ? హరి—క్షమింపుండు. నేను పోయి వత్తు.

విశ్వా—పామ్యు. (కోంచె మూరకుండి) హరిశ్చంద్రా ఉండుండుము. ఇంక మా కొక్క సందేహము బాధించుచున్నది. నీకు దినదినము లభించు ద్రవ్య మన్న పానాదులక్రింద వ్యయపఱచుచున్న మా ఋణ మెట్లు దీఱగలదు? ఎప్పటి దప్పుడే పుచ్చుకొనుచుండిన మాకునుమీకును సౌలభ్యముగా నుండును, ఆహారముపట్ల మోమోటము పనికిరాదు. కావున నీపైఁ దరువుగ నా శిష్యుని నక్షత్రకుని బంపెదను. శిష్యా! నక్షత్రకా !

నక్ష—(ప్రవేశించి తనలో) మాగురువుగా రెంతలో రారాజును బిచ్చులరాజుం జేసి నారు ! (ప్రకాశముగా) గురూత్తమా ! నమస్కరించు చున్నాను.

విశ్వా—(రహస్యము నభినయించుచు) నక్షత్రకా ! నీవీరాజువెంట నేగి యాయా ప్రదేశములందీతఁడు గణించిన రొక్కంబునం దొక్క కొనైన వ్యయపఱుప నీయక చేఁజిక్కించుకొనుచు మోమోటము విడిచి నిర్దయవృత్తిని వహించి, నిముసమైన గూర్చుండనీయక యహోరాత్రంబులు గాఢప్రయాణంబులచే నలఁగించి యన్నపానీయంబుల కెడమీయకుండ ధైర్యమునదలించి, దైన్యము గలిగించి, కోపమున నదలించి యేలాగునైన నీతనిచే యబద్ధ మాడింపుము. తెలిసినదా? (హరిశ్చంద్రునిఁ జూపించుచు) నక్షత్రకా ! ఈతఁడు మనశీయ వలసిన రొక్కము నెలదినములలో నిచ్చునట ! అందు నొక గవ్వయైన దిగ బెట్టక కూర్చుకొని రమ్ము. హరిశ్చంద్రా ! ఈతఁడు పిన్న నాటకుండియుం గడుగారాబమునఁ బెరిగినవాఁడు. ఆయామున కోర్వఁడు. వట్టియలిపిటికి. ఆకలియైనప్పుడు తిన్నగా నన్నముఁ గూడ నడుగ నేరఁడు. కావున వీని వే గన్నులఁ గనిపెట్టి యన్నపానాదులకు ముప్పుట వేళ దప్పింపక నామాటు గాఁ జూచుకొనుచుండుము. పామ్యు.

హరి—దేవా ! సాధ్యమైనంతవఱ కట్లే చూచుకొనియెద. నా కింక నెల వొసంగుడు. నక్షత్రేశ్వరా ! రండు.

విశ్వా—హానిశృంగధా! మఱియొక మాట విని పొమ్ము.

హరి—(ప్రవేశించి) ఏమి సెలవు!

విశ్వా—అయ్యో! వెట్టిరాజా! నీకేమి పిచ్చియా? నే నిన్నివిధముల బోధించుచుండ నాయంతవాని యుపదేశంబుఁబ్రోసివేసి పడరాని యగచాట్లకుఁ దలయొగ్గి బోవుచున్నావే. రాష్ట్రములోఁ గడకు నీ కొక పిడికె డటుకులైన గొరకకుండ గట్టికట్టి చేసెదను. చూయిపెట్టు తీర్తువోయా! నీకీసీమారణ బాధ యెందులకు? చక్కదనాల చుక్కలగు నా పెంపుడుకూతులఁ బెండ్లియాడి యఖండ భూమండలాధిపత్యమంది భోగభాగ్యములఁ దలమాగుచుండుము. అట్లు కాదేని నీవు పడుపాట్లొకఁ గుక్కలం బడవు.

హరి—గాధినందనా! నే నీకష్టముల సధికముగా భావించుటలేదు. ఇంక నన్నేల బాధించెదరు?

శా. ఆకల్పాంతము సంతముం గనిన స ధి త్యన్తర్యపుం గీర్తియే

నాకుం జేకురు, నేని నేయిడుములై ధి సం గోరి జన్మాంత మెం

తో కొతూహలవృత్తిచే ననుభవిం ధి తుం జంచల శ్రీసుఖ

ప్రాకట్యం బదియెల? నిశ్చల యశో ధి వాల్మభ్యమే లేనిచోన్.

విశ్వా—(నవ్వుచు) సరి సరి. ఇనుపగజైల తలయగు పెద్దమ్మ కిట్లు చెప్పలబోడు తోడుగుకొని నీకు ముందు ప్రోవ దీయించుండగా నీవు నా మాట యెట్లు విందువు? ముందుముం దాయరణ్యములలో నెత్తిమాడుచుఁ గాళ్ళనిండ ముండ్లు విరుగ సింహాశరథశార్దూలాది ఘోరమృగంబుల భయంకరారవములు విని గుండె రుల్లన (లోహితుని జూపించి) నీరండ కాలు నేతులు నిలువక లబ్బున మొత్తుకొనుచుండ (చంద్రమతిం జూపుచు) నీనిర్భాగ్యురాలు నీవెంట నీయగ చాట్లు పడలేక “అయ్యో! మాలచైవమా! ఈ మాయమగని నాకుం గట్టియింత చేటుఁ గట్టితివా” యని గొల్లున నేడ్చి తూర్పాటం బట్టుచు దుమ్ము తాల్చి నీమొగమునఁ గొట్టినప్పుడు గాని నామాట లిప్పుడు నీకు రుచించవు. రోగికి పథ్యాహారంబు చవియగు నె? పొమ్ము. పొమ్ము.

హరి—మాగతి యెట్లయినను గానిడు. మేమిఁక బోవుచున్నాము.

(నిష్క్రమింతురు)

విశ్వా—(స్వగతము) ఆహా! ఈమనోనిశ్చయ మీ సత్యవ్రత నిరూపి యెంత క్లాగు నీయము! రవంతయైన నా మాయలను జలించకున్నాడే! కాని! ఇంకఁ గావలయు విధాన మాలోచించెద.

(నిష్క్రమించును)

ఇది తృతీయాంకము

శ్రీరస్తు సత్యహరిశ్చంద్రీయము

చతుర్థాంకము

[పిమ్మట దీనపదనుండై హరిశ్చంద్రుడు, వెనుకనుండి చంద్రమతి,
లోహితాస్యుడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

హరి—(స్వగతము) అకటా దుర్గమంబగు నీయరణ్యంబు దాటిపోవు టెన్నటికో
దైవమా! ఆగర్భశ్రీమంతురాలైన దేవి కెంతటి దురవస్థఁ జెచ్చిపెట్టితిని
గీ. ఘనజఘనభారమున శేత ♦ కౌను గునియ
దీప్రచండాతపమున మై ♦ తీవ వాడఁ
గనుఁగవ దొరంగు కన్నీటి ♦ కాల్యతోడ
నడువలేక నడువలేక ♦ నడచుచుండె.

చంద్ర—(ప్రవేశించి) నాథా! నాకాయాస మంతకంతకు మిక్కుటమగుచున్నా?
నేనేమి నేయుదు?

హరి—దేవీ! కుష్టవానిఁ గొంతసేపు న సైత్తుకొన నిమ్ము. (తీసికొని) నాయనా
నీకెంతటి కష్టము వచ్చెనురా!

లోహి—నాన్నా! మన మింక నెంత దూరము పోవలెను?

హరి—నాన్నా! ఇంక నడచినగాని తెలియదు.

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! ఇంకను నడువవలయునా?

మానిసివృత్తము : కీరవాణి రాగము - ఆదితాళము

కడుబడలితి నాథా! ♦ కాలు సాగింపఁజాలన్
బడిబడి నడువంగన్ ♦ శ్వాసముల్ దీర్ఘమయ్యెన్
గడుసుదనపు ముండుల్ ♦ గాఢఁ బాదంబులందున్
గొడుగు మొదలె సోలెన్ ♦ ఘోరమౌ నెండచేతన్,

హరి—హా ! దేవీ ! రాణివారంపుభోగములనుభవించవలసిన నిన్నీ ఘోరారణ్యముల
 కీడ్చితెచ్చి పనుమనుమరమైన నీశరీరము నీలాటి దీర్ఘయాత్రలచే నలగఁ
 జేసిన నన్ను నే నేమని నిందించుకొందును ? ప్రేయసీ !

సీ. ఏనాఁడు నడచినా ♦ వీ యెడారలలోన

సలలితారామ ♦ నీమలనె కాని

ఏనాఁడు తలనూపి ♦ తీ ప్రచండపులెండ

కలఘు మాణిక్యకాం ♦ తులకె కాని

ఏనాఁడు చవిచూచి ♦ తీ కందమూలముల్

సరస రాజాన్నభో ♦ జనమె కాని

ఏనాఁడు చెవిజేర్చి ♦ తీ క్రూరమృగదుతుల్

లీలాశుకాలాప ♦ పాళిఁ గాని

కటకటా ! యెన్నఁడెఱిగి తు ♦ తృట దినేశ

ఖర కిరణ జాల తప్త క ♦ ర్కశ శిలాద్రి

కటక గమన శ్రమోద్యూత ♦ చటులచింత

నను వరించుటఁజేసి యీ ♦ నాఁడె కాని.

చంద్ర—హృదయేశ్వరా ! నాకై చింతింపకుండు. మీరు మాత్ర మనుభవించుచుం
 డిన సౌఖ్యం బేమి ? ధరపైఁ బుట్టొందిన యెట్టి ప్రాణి కైనను కొన్ని నాళ్ళు
 సుఖంబును, గొన్ని నాళ్ళు దుఃఖంబును ననుభవించక తప్పదుకదా ! చూడుండు
 పాప మా నక్షత్రేశ్వరుఁ డీయెండ కెక్కడ సోలెనో ? మన మెట్లయినను
 ముం దావటూ త్రముని నేమ మరయుటయే యుచితంబు.

హరి—ఁతీమణీ ! ఇట్టి కష్టములయందును బరోపకారము నేమొనర్పండిన నీ సౌశీల్య
 మనస్య సామాన్యంబు. అతఁడే నక్షత్రకుండు వచ్చుచున్నాఁడు. ఇంతలో
 నిన్నామరవకవృక్షచ్ఛాయ విశ్రమింపఁజేసి నక్షత్రకుని నక్కడకుఁ దోడి
 తెచ్చెదను. దేవీ ! కొంచెము దూరము నడువుము.

చంద్ర—అయ్యో ! బాత్తుగా నడుగుదీసి యడుగు పెట్టుటకు వీలులేకుండఁ బాద
 ములయందుఁ గంటకములు విఠిఁగినవే ! ఎట్లు నడువఁగలను ?

హరి—అక్కటా ! ఎట్లు నడువఁగలవు ?

మ. నవసీలోత్పలతాళవృంతములఁ గాం ♦ తల్ చెంతలన్ వీవ లేఁ
జివురుం గేలోక బాలఁఁఁతయిడినిన్ ♦ సేవించుచున్ దోడరాఁ
బువుఁదోడన్ నడువ న్నలంగు తలిరుం ♦ బూబోణి వెల్లోర్దు వు
గ్రవనీ దుర్గమ మార్గ కర్కశ శిలా ♦ గాఢప్రయాణ వ్యధల్.
చంద్ర—నాథా ! యెల్లకాలం బొక్కరీతి నెవ్వరికి సాగివచ్చును ? పెల్లగా నడ
చెదను. (నడచుచున్నది)

హరి—దేవీ ! ఆరామభూవిపరసమయంబున దాసికాజనము నీకుం బట్టు త్రొత్త
ముత్తయంపుగొడుగులనీడ నడచు నీకు సౌఖ్యంపుమాట యంతరించెనుగదా?
ఇప్పుడు నీవయ్యెడకొం గే నీకు సకలచ్చత్రములు. దేవీ ! ఇదే వరవకవృక్షము.
దీనినీడ గొంత విశ్రమింపుము. నాయనా ! మీయమృకడ కేగుము.

లోహి—నాన్నగారూ ! మనవెంట వచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడేడి ?

హరి—వచ్చుచున్నాఁడు బాబూ !

[పిమ్మట నక్షత్రవండు కపటశ్రమ నభినయించుచుఁ బ్రవేశించును.]

నక్ష—రాజా ! నీప్రయాణము పాడుగాను. మారుదువుగార నన్ను నీతో కేల బం
పించినాడురా ? బాబూ ! సొమ్ము పుచ్చుకొనవలసిన యతఁ డాశ్రమమం
దును, జెల్లింపవలసినవాడవు నీ విచ్చటను భార్యాపుత్రులతోడ నుఖ
ముగానుండ మీయిరువురిమధ్యను నాసుకండియలాగునఁగాళ్ళుపడిపోవునట్లు
తిరుగుటకు నాకర్మమేమి గాలినదయ్యా ! రామ ! రామ ! (హలబడును)

హరి—నక్షత్రకా ! యేమి ? యేమి ?

నక్ష—ఇంకాయేమి ! యేమి ! యే బెబ్బలియో నన్ను గటుక్కున మ్రింగి వేయును.
యీ ఘోరారణ్యములో నన్ను వెనుకం బడవైచి నీవును నీ యాలిబిడ్డలను
నుఖముగా వచ్చివారుగదా ! చాలు; నేనిక్కడఁ జచ్చిన నీకేమి ?

హరి—అయ్యా ! నేనట్టి ద్రోహిని కాను.

నక్ష— తస్మిపుత్రము : రాగము హిందూస్థానీ కాఫీ - ఆదితాళము .

చాలును పో ! నీవలనఁ జెడితిరా ♦ చావునకున్ నిను విధి విధియింపన్
బోలు శిలాకంటకములఁ బఱపా ♦ ఘోరవనంబుల నను నడిపింపన్
గాళ్ళలముండుల్వ్విటిఁగినదొనదొనం ♦ గాతెడర క్తము మిడిమిడియెండన్
సోలితి నోరెండెను కడుదగచే ♦ స్రుక్కె నెలుంగిఁక బ్రతుకుగతించెన్.

అయ్యా ! మాట గూడఁ బడిపోవుచున్నది.

హరి—నక్షత్రకా! అల్లచే తురవకవృక్షమునీడకు నిన్ను మెల్లగఁ దీసికొనిపోయెడ
రమ్ము. కొంత యాయాసము తీరును.

నక్ష—అచలితోఁ జచ్చిపోవువాని కాచెట్టునీడ యెందులకు? చచ్చిపోవువాఁడ
నిక్కడనే చచ్చెదను. (పడిపోవును)

హరి—నక్షత్రకా! మెల్లగ రమ్ము.

నక్ష—అయ్యా! మొత్తముమీఁద నీవు నన్ను బ్రతుకనీయవు. ముందు నాకొంత నీరు
ధారకము పోయవయ్యా! నాకుఁ జెట్టువద్దు. చేవవద్దు.

హరి—అయ్యా! ఇక్కడ నెక్కడను నీరు లేదే.

నక్ష—మఱి నన్నీలాంటి యరణ్యమున కేల తెచ్చితివి?

హరి—అయ్యా! స్నేహము తుదురక మున్నొక్కని గుణాగుణములవలెనే తొలుత
నాకిది నిర్జనస్థలమని తెలిసినదికాదు.

నక్ష—అవును. ఏపెద్దపులిసోటనైనఁ బడి యీబ్రహ్మచారి చచ్చినచో మన యప్ప
డుగువాఁడు లేకుండుగదా యని యెంచి నన్నిచ్చటి కీడ్చి తెచ్చిన మాయో
పాయము నీకు బాగుగఁ జెలియనుగాని మఱేదీయఁ చెలియదు.

హరి—అయ్యా! నిష్ఠురపు మాటలాడకుండు.

నక్ష—నిజమాడిన నిష్ఠురమే.

హరి—వటూత్తమా! లేచిరండు. ఇంచెంచైన నీరు దొరుకునేమో వెదకెద.

నక్ష—అలాగయిన నాచేయి పట్టుకొమ్ము. నాకు బొత్తుగా సత్తువ యుడిగిపోయి
నది. వాడిపోయిన పెరుగు తోటహరకాడవలె నున్నాను.

హరి—(నక్షత్రకుని నడిపించి) ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

లోహి—అమ్మా! నా కీనాఁ డిన్ని మంచినీ శృంభిన లేవుగా. తల్లీ! నాకేమో
ఆయాసముగా నున్నదే.

చంద్ర—బిడ్డా! మనకు నేఁడు పెట్టనిదివము వచ్చినది.

హరి—అకటకటా! సార్వభౌమకుమారునకు నేఁ డన్నదకములు గఱవయ్యెగా
అయ్యా! నేనిప్పు డెంతని చింతింపను?

శా. శ్రేయోబంధుర సార్వభౌమ పదవి † శ్లేషంబు ప్రాప్తించే బో
యాయధ్వానపరణ్యసుధ్యమునస్వా † మీ! యన్నమోరామచం
ద్రా! యంచున్ విలపించుచుంబ్రయసుతుం † డల్లాడఁగాఁజూచియున్
సాయం బేమియుఁ జేయలేని గతియే † నన్నేచుటే పాపమో?
దేవీ! ఎక్కడి సంపద లెక్కడి సౌఖ్యములు?

మ. తిరమైన సంపదలెల్ల వెంట నొక రీ ♦ తిన్ సాగిరావేరి, కే
సరి కేపాటు విధించెనో విధి యన ♦ శ్య ప్రాప్య, మద్దాని నె
వ్వరు దప్పించెద రున్నవాడ నని గ ♦ ర్వం బేరికిన్ గాదు; కిం
కరుండే రాజగు, రాజె కింకరుండగున్ ♦ గాలానుకూలంబుగన్.

నకా—రాజా ! నీవీ వేదాంతములు చెప్పుచుండుము. నా ప్రాణములు సీతయత్ను
మక్కలలేకుండగ నే లేచిపోవును.

చంద్ర—నాథా ! ఇప్పుడు దుఃఖమున కవకాశములేదు, కుట్టవానిగతి యెట్లున్నను
తొలుత సీతబ్రహ్మచారి ప్రాణంబులఁ గాపాడుట కర్తవ్యము.

హరి—దేవీ ! నేనెందైనను నీరు దొరకునేమో పోయివత్తును. అంతదనుక సీతబ్రహ్మ
చారి నేమం బారయుచుండుము. (నిష్క్రమించును)

నక్ష—ఏమీ ! చంద్రమతీ ! నీవతి యింకను రాలేదుగా ?

చంద్ర—అయ్యో ! బయలుదేరిన యెడమేది ?

నక్ష—లేదు, లేదు, చచ్చుటకుఁ గూడ నెడములేదు తల్లీ ! నా కాయాసము పుట్టి
నది. మాట బొత్తుగా హింసస్వరము పడిపోవుచున్నది. నేనింక నాల్కూ ఓకి
కొని చావలసినదే. నన్ను జూచి యింత యెడ్డుటకైన మంచపు దొడ్డుగైన
మాయయ్యయైన దగ్గల లేకపోయెను. అమ్మా ! నీవీపుత్రదుఃఖ మెట్లునుభవిం
తువు ? రామ ! రామ ! ఇదెక్కడి వడగాలి ! ఓ చంద్రమతీ ! ఇది నా
కొసమే వచ్చుచున్నట్లున్నది, చూడు.

మ. వడగాడ్పుల్ సుడిపాటుచున్ జురచురన్ ♦ బ్రహ్మాండముం గాల్పగా
దొడఁగెన్ చేటలతోడ నిప్పుకణము ♦ ట్టూర్పాటగాఁ బట్టుచున్
దడి లేదంతయు నాల్కపైఁగడుపులో ♦ నన్ జిచ్చుముట్టించిన
ట్లడరెన్ మంటలు, బొది నుండవింక నా ♦ ప్రాణంబు లీవేదనన్.
(నేలపై బడును)

చంద్ర—నక్షత్రేశ్వరా ! యోగ్వికొమ్మ. జరావీడితయైన నీ తల్లి పుత్రదుఃఖ మను
భవింపకుండునుగాక !

నక్ష—ఏమీ తల్లీ ! నాప్రాణాని కెంత కావలయును ? నాకొళ్ళు కరుములు గట్ట
పచ్చిపుండులవలె నున్నవి సరికదా ! చావసిద్ధముగా నున్నదాని కీడునట్టిడ్డు
చున్నవేమి ? ఇది నామరణ చిహ్న మేమో ? అయ్యో ! నే నిప్పుడు బ్రతికి
యన్నానో లేదో ? (ఏడ్చును)

చంద్ర—నక్షత్రేశ్వరా! స్వయముగా మాట్లాడుచున్నావుకదా?

లోహి—అమ్మా! నాకాకలి యెక్కువగుచున్నదే తల్లీ!

తోడకవృత్తము: హిందూస్థానీ ఛైరవి - ఏకతాళము

ఇన్నిదినంబుల † కేమియు నాకే

వన్నముఁ బెట్టవు † హా! యిది యేమే?

కన్నుల సున్నవి † గా యునురుల్ నే

నెన్నఁ డెఱుంగ నె † యీగతి దల్లీ!

చంద్ర—అయ్యా! తండ్రీ! నీకంత యవస్థ వచ్చెనురా! నానావిధ భత్యభోజ్య ములం బట్టుకొని పరిచారికాగణం బనేకవిధంబుల లాలించియు బలిమాలియు భుజింపుమని నోటి కందీయ రుచిచూచి చూడని నీవు నేఁడు స్వయముగా “అమ్మా! అన్నమే యని యతిదీనత్వమున నన్నడిగినను నీకుఁ బిడికెడన్నం బిడుటకు నాకు గతి చాలకపోయెనే. హా! దైవమా! మామూలమున నీ నక్షత్రకునికిఁ గూడ నెంతటి దురవస్థ వచ్చినది? కరుణామయు లెవ్వరును విషన్నులైన యీపిన్నపాపల రక్షింపరుగా? హా! పరమేశ్వరా!

శా. కట్టా! యెక్కడ లేరె దీనజన ర † తూడత్తు లీదుఃఖపు

న్నట్టేటం బడి యేడ్చు నీ నిసువులన్ † గాపాడ? బుట్టిం దువాఁ

డెట్లో పెట్టకమానునా యనెడు ప లేక నిక్కవంబై నచోఁ

బట్టెం డన్నము కాటకంబయి నశిం † పన్ బోలునే మేమిటుల్?

[అప్పుడు నాలుగు కల్పవృక్షఫలములు పడును]

లోహి—అమ్మా! ఇవిగోఁ దీయని పండులు.

చంద్ర—బిడ్డా! మనకు నేఁడు దైవము ప్రసాదించిన భోజన మిది. నీ వొకటిఁ దీసి కొని నక్షత్రకుని కొక్క టిమ్ము.

లోహి—అయ్యా! దీనినిఁ బుచ్చుకొనుఁడు. (ఇచ్చుచున్నాఁడు)

నక్ష—(గ్వగతము) ఆహా! ఈయను పతివ్రతాత్వమహిమ యెంత యొప్పుచున్నది? (ప్రకాశముగా) నాకు మఱి నీరక్కడ?

చంద్ర—అదిగో! సరోవరము. అందు దాహశాంతిఁ జేసికొనుము.

నక్ష—(నీరుత్రాగి వచ్చి) తల్లీ! చంద్రమతీ! యెంతపుణ్యాత్మ్యరాలవమ్మా! చచ్చి పోయినవానిఁ దిరిగి బ్రతికించితివి. నీవు ఫలాహారము జేసినావు కావేమి?

చంద్ర—నాభతి పుచ్చుకొనకయే నేనెట్లు ఫలాహారము చేయదును?

నక్ష—ఓసి వెట్టిబాగులదానా ! ఎక్కడి పతిం గట్టికొంటివి ?

మ. ఒక సన్యాసికి సర్వరాజ్యమును నే ♦ దో మాటపట్టింపు మే
రకు చేజాటిచి; బిడ్డతో నిను మహా ♦ రణ్యంబు పాల్సేసి కూ
టికి నిన్ గుడ్డకుఁ గాని పెన్నిటిని వీ ♦ టిం బుచ్చు కేనుంచు న
మ్మిక నేవెందువా ? వెట్టితల్లి ! కొఱగామిన్ గాన బేవెంతయున్.

చంద్రమతి ! నీవు బాత్తుగ నమాయకురాలవు. నీవు నాకుఁ బ్రాణదానము చేసినం
దుకు నీకు నే నెక్కువయైనఁ బ్రత్యుపకారము చేయలేను గాని,

మ. నడతీ ! నీవిషయంబు మాగురునితో ♦ వాదించి మీరాజ్య మీ
ప్పుడ యిప్పించెద రమ్మ, నీమగనితోఁ ♦ బాత్తుండి నల్లంగులన్
ముడివేయం బనియేమి ? నీవ ప్రజలం ♦ బోషింపుమీ; నీకుమా
రుఁడు నీచేతికినైన వెన్న నతఁడా ♦ రోహించు మీగద్దెపై.

అట్టిప్పించు రాజ్యము నీవతిశే యిప్పించు మందువేమా ? నట్టి మాయదారివాఁడైన
నీమగనివిషయమై నేఁజెప్పను. చెప్పిననుఁ బ్రయోజనములేదు. రారాజుబిడ్డవు
నీ పికడగండ్లు పడుటకు నీ కర్మమేమి కాలినదమ్మా. నావెంట రమ్మ.
చంద్ర—నక్షత్రకా ! బ్రహ్మచారి చాపల్యమున నీ విట్లాడితివిగాక. ధర్మ మించుక
యైన యోజింపవైతివి. రాజ్యభోగము లనుభవించునప్పుడు వతి పూజ్యాండు
ను, గాలవశంబున నేదేని కష్టము సుగ్రహప్తమైనచో ద్యాజ్యాండునా ? పత్య
నుసరణమే కదా సతీత్యమునకు మూలము. చూడు.

మ. జరుగ న్నేరదు దేహయాత్రయును బి ♦ చ్చుం బెత్తినన్ గాని, దు
ష్కరిచర్యంబులె కాని పైకిఁ దగువ ♦ స్త్రీంబేనియున్ లేదు, కాఁ
పురమా కష్టపు నల్లకాట, నిఁక రూ ♦ పుం జెప్పరా, దట్టి మా
దిరిభర్తన్ దనమేనఁ గట్టికొని భ ♦ క్తిన్ గౌరి పూజింపదే.
కావున నీవింక వెడగునుడువుల మానుము.

నక్ష—నీవంటిదానికి హిత ముపదేశించుట నాదియే నేరము. (స్వగతము) మాగురువు
గారు నాకు విధించిన కార్యము నాశక్తివంచన లేకుండ నెఱవేర్చఁ బ్రయ
త్నించుచున్నాను. కాని ప్రయోజన మున్నట్లు తోచుటలేదు. అదృశ్యుఁడై
వెంటనంటి మాగురువుగా రిదియంతయుఁ జూచుచునే యున్నారకదా;

విశ్వా—(ఎవరికి గనబడకుండ) నక్షత్రకా ! నీయం దొక లోపములేదు. మార్గ మధ్యమున వీరి కేయాహారము దొరకకుండ నే మానుఁ బన్నియుండగాఁ గల్పవృక్షఫలము లెక్కడనుండి వచ్చెనో? అల్లనాఁడు సురసభలోఁ దన్ను చూలాడినందులకు నాకుఁ బ్రతికక్షియై దేవేంద్రుఁడే యీపని చేసియుండ వచ్చును. కాని (కోపముతో నాకసమునఁ జూపునిగిడించి) కే! దురాత్మా ! ఇంద్రా ! నామీదనే సంతమునకుఁ గాలు దువ్వుచున్నావుగా !

మ. అపరాధం బొనరించి గౌతమున, క ధిల్లాపాద ము స్తంబు నీ వపు వెల్లన్ బెడఁగొట్టుకొంటి, విఠ వి ధిల్లామిత్రుఁడన్ భీతిలే క ప్రవర్తించెద, వెట్టి బెట్టిదఁపుయో ధిల్లాబున్నదో నీకు? కా వపు నీరందితినేని సాగదిట దే ధిల్లావత్సమున్.

(అలానించి) అయినను నింద్రుఁడే యీపని చేసియుండెనని యెట్లు చెప్పవచ్చును? కలిత్రతాతిలకంబగు చంద్రమతీదేవికై క్రకృతియే సహాయము చేయుచున్న దేమా! కానీ! నీటికై పోయిన హరిశ్చంద్రునితోఁ జెప్పి భేతాశవృక్షము కడకు వీరిని జేర్చుమని దంతవక్త్రుని కాజ్ఞాపించితిగద! అతఁడే హరిశ్చం ద్రుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. ఏమిచేయునో చూచెద.

హరి—(నిట్టార్చుతో) ఆకటకటా! మానవున కీదారిద్ర్య దుఃఖము మిక్కిలి దుస్స హముకదా; ఇంతకన్న మరణమే సర్వదా క్రేయము. ఏలయన.

ఉ. చావును లేమియున్ మనుజ ధిల్లాపాద ము స్తంబు, లందులోఁ జావున సంభవించెడు వి ధిల్లా మణింగు దినక్రమంబునన్; జీవున కీ దరిద్రగతి ధిల్లా జనియించెడు ఘోరదుఃఖ మో దైవమ జీవము ల్లుగు ధిల్లా నశింపక వృద్ధి జేందెడున్.

అయ్యో! నేఁడింత జలపానమునకై నోచుకొనకపోయితిమే. ఇంక నక్షత్రకుఁడు బ్రతుకుటెట్లు? లోహితుఁ డెట్లు జీవించు?

చంద్ర—(ఎదురుబోయి) నాథా! ఆకలివప్పులవలన ముప్పుదోలఁగి నక్షత్రలోహి తాన్ములు సురక్షితముగా నున్నారు. మీరును నీఫలముల భుజింపుఁడు. నేటికి మీకీఫలాహారమైన లభించినది. (ఇచ్చును)

హరి—జేపీ! యీఫలము లెట్లు వచ్చినవి?

నక్ష—ఎట్లు వచ్చినవా? మాయమృత్యువృక్షమువలన వచ్చినవి.

హరి—నక్షత్రకా! అట్లే కావచ్చును. (చంద్రమతితో) దేవీ! నాకు నాకలి దష్టులడంగినవి కొని మనము నేటిరేయి నిదురింప నొక వటవృక్ష మిక్కడనే యున్నది. దాని నొక ముసీశ్వరునివలన నెఱిగితిని.

నక్ష—వాడే దంతవక్త్రుడు కాబోయి! ఇంక నెట్లయిన వీరి నక్కడకుఁ జేర్చవలయు. (ప్రకాశముగా) ఆలాగైన హరిశ్చంద్రా! చీకటి పడకమునుపే అచ్చటికిఁ జేరుట మంచిది. నాకిప్పుడే నిద్ర తూగివచ్చుచున్నది.

హరి—పోదము రండు. వృజ్జివాని నెత్తుకొని నడచుచున్నాడు)

చంద్ర—(నడచుచు) వటవృక్షమిం కెంత దవ్వున నున్నది?

హరి—దేవీ! అదిగో! చూడుము.

ఉ. వాడిన పండుటాకు లిల † పైఁ బవనాహతి రాలుచుండె నో
చేడియ! గబ్బిలమ్ములు వి † చిత్రముగాఁ దలక్రిందులౌచు వ్రే
లాడెడుఁ గొమ్మలన్ శిశువు † లన్ దనుపొట్టలక్రింద నూడుకొం
చూడలపై విలాసముగ † నుయ్యెల లూఁగెడి క్రోతిపాళెముల్.

నక్షత్రకా! ఈవటరాజంబుఁ దన నీడచే భూతకోటినిఁ జక్కగాఁ బోషించుచున్నదికదా!

నక్ష—ఏమోయీ రాజా! నన్న భూతాశ్రమస్థలంబునకుఁ దీసికొనివచ్చితివాఏమి?

హరి—కాదు కాదు మనకు నివాసయోగ్యమైన చోటికే. దేవీ! శయనయోగ్యములుగా నిచట నెలవులు బాగుచేసికొనుట మంచిది. చీకటి యప్పుడే కను మూసికొనివచ్చుచున్నది.

చంద్ర—(బాగుచేసి) నాయనా! లోహితా! యిచ్చటఁ బండుకొమ్ము.

(అందఱు శయనింతురు)

హరి—(లేచి) అక్కటా! కౌలాంజన మందినట్లు బ్రహ్మాండ మంతయు సంధకార బంధురమై యెంత భయంకరముగా నున్నది? మార్గారాసముచే గాఢనిద్రా వస్థయందున్న వీని కేయిక్కట్లు రాకుండ రక్షింపవలయుగదా! (చంద్రమతిం జూచి) అయ్యో! సార్వభౌముని యిల్లాలికొ యిన్ని కడగండ్లు? నే నెంత ధైర్య మవలంబింత మన్నను శుష్కోపవాసకృశయై నూదిరాలపైఁ బయ్యెదకొంగు పఱచుకొని పండుకొనియున్న యీదేవిం జూచినప్పు డెల్ల నాహృదయంబు మఱింత దుఃఖసంకులం బగుచున్నది? హా! ప్రాణపతీ! నీకు నేడిన్ని కందమాలములేవియు లేకపోయెగదా! హా! దేవీ! అనూర్యంపశ్య! ఆపాడువేటకు బయలుదేరినవాఁటితోడనే నీకును నీసౌఖ్యంబు లుత్పన్న ఋణము దీత నే?

సీ. ఆరామవనసీమ ♦ యారామ ! నీకు నీ

ఘోరవల్మీక కాం ♦ తారసీమ ?

తతహానతూలికా ♦ తల్పం బాకో నీకుఁ

గలికి ! యీమొఱసరా ♦ కటికి నేల ?

చెలికత్తియల మేలు ♦ కొలువుపాటలె నీకుఁ

నారి యీక్రూరమృగా ♦ రవములు

అలరుఁ దేనియతో ఫలా ♦ హారమా నీకుఁ

జవితేని యీవేడి చవిటినిరు

పూత సరయూనదీనమా ♦ యాత మంద

వాతపోతాభిగమ్య ను ♦ వర్ణ పాధ

తలమణిడోలికాసౌఖ్య ♦ కలన లేక

నిదురగాంచితి కటికిరా ♦ నేల నేఁడు.

హా ! సుతా ! లోహితా ! నీవెంతటి యదృష్టహీనుండవైతివి తండ్రీ !

మ. అడుగెన్నండిడనీక నేలపయి, న ♦ ట్లల్లారు ముద్దారంగా

నుడిగంపుం జెలిపిండు కొంబసిడి మే ♦ లుయ్యాలలందుంచి పో

రుడుగన్ “జోషనవంశమాక్తికమణి ! ♦ జోలోహితా”యన్నసం

దడి గన్నూసెడు నీకు నెట్లమరె ని ♦ ద్రాసౌఖ్య మీకూలపై ?

[అప్పుడు తెఱలోపలఁ గలకలారవము]

(ఆకర్ణించి) ఏమిది ? వటవృక్షసంచలమైనది ? మఱేమి యుపద్రవము లేదుకదా !

[పిమ్మట సపరివారుడైన భేతాళుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ఓరీ ! యెవఁడురా ? త్రీలోకభీకరంబగు మఱియ భేతాళవృక్షోపాంతమున నిర్భయముగా సంచరించుచున్నాఁడు ?

శా. అక్షుద్రున్ నను వేడ కీ వటతరు ♦ ప్రాంతంబునన్ రాఁడు ఘా

లాక్షుండేని, సరాధమా ! తెలియవే ♦ రా నన్ను భేతాళునిన్ ?

వతుంబున్ విడలించి, పీల్చుచుఁగవో ♦ వ్లంబైన క్రొన్నెత్తుతుల్

భక్షింతున్ రుచులూర నీపలలమున్ ♦ భక్ష్యోపభోజ్యక్రియన్.

పరిజనము—అరే, వీని కండలు భక్షింపుడు. పొడుపుడు.

హరి—(స్వగతము) వీనికి నిద్రాభంగము కలుగకుండ నా గుర్రార్థుల నేనే సమీపించి వధించుట మేలు. (సమీపించి) శే! దురాత్మా! భేతాళా! యీ యీవటం బాశ్రయించియుండి నీవు చేయు దౌర్మార్గ్యం బిదిమా! కాని యింకఁ ద్రుశ్యకుము.

భేతా—బౌగా! ఎవడవురా! నిర్భయముగా నాకె యెదురు పట్టుచున్నావు? (మీది కుటుకును)

హరి—శే! దుష్టా! లోకకంటకా!

మహాప్రగఠ

పటు మద్దోశ్చంహాసో ♦ త్వతనమున భవ ♦ త్స్పృణము ల్లేచు, నేత ద్వటవృక్షోపాంతభూమిన్ ♦ వ్యపగతభయులై ♦ పాంథకోటుల్పురింపన్ గుటిలాకాలానుభూతిన్ ♦ గువలయ పతితన్ ♦ గోలుపో నై జమానా చటులక్షాత్రోగ్రశౌర్య ♦ చనవియెటులహరి ♦ శ్చంద్రవీడున్ దురాత్మా!

(జాట్టుపట్టి యవ్వలి కీడ్పుకొనిపోవును)

భేతా—అయ్యో! చచ్చితి! చచ్చితి! పరిజనులారా! రండు. రండు.

పరిజనులు—నెచ్చెలులారా! మనమిక్కడున్న చావుదప్పదు. రండు పాటిపోదము. (పాటిపోవుదురు)

నక్ష—(అదరిపడి లేచి) ఓ చంద్రమతీ! ఓరీ కుజ్జా! లోహితా! రెండు. మనము నిష్ఠారణముగాఁ జావవలసిన యోగము వచ్చినది.

చంద్ర—అయ్యో! ఏమి యప్రియము సంభవించినది?

నక్ష—ఏమి యప్రియమో తల్లీ! ఈ మజ్జియూడలను పెనుభూతము అనేకములు గుభిల్లుగుభిల్లుమని దుముకుచు నామీఁదఁ బడి యిదిగో యీ వైపునకుఁ బరు వెత్తినవి. అందులో నొక పెద్ద దయ్యమును నీవతియుం బెనగులాడుచు నీ వంక కేగిరి.

[తెర లోపల]

గీ. విపుల దోర్గర్వమున జాల ♦ విజ్ఞప్తగి
తుది హరిశ్చంద్రునే నిహ ♦ తుండవై తె?
పాంథనిర్మూలనోద్యోగ ♦ పాపఫలము
కట్టి కుడువక విడుచునా? ♦ కఠినకర్మ!

చంద్ర—నక్షత్రకా ! మన కపాయము తొలగినది. నాపతి భూతాధముని గర్వ ముడంచి వచ్చుచున్నాడు.

విశ్వా—(స్వగతము) అహా ! ఇతఁ డన్నిట సమర్థుఁడు. ఇంక నీతని సాధించుట నాతరముకాదు. కాని, నాశక్తియంతయు నీతని కై ధారపోపెద. (నక్షత్ర కుని సైగఁజేసి నిలిచి) శిష్య ! వీరి నిక్కడ నుండనీక ప్రయాణము సాగించుము. సిమ్మట గావించువలసిన ధానము నాలోచించెద.

నక్ష—అలాగుననే.

హరి—(ప్రవేశించి) డేవీ ! నక్షత్రకా ! మీకు నిద్రాభంగము గలిగినదా ?

చంద్ర—నాథా ! మానిద్రాభంగముతోఁ బాటు శత్రుగర్వభంగము గూడ గలిగి మీరు కుశలముగా నున్నారా ?

హరి—ఢేవీ ! ధర్మదేవత వైన నీవు నా చెంతనుండ నా కుశలమున కేమి కాని నక్షత్రకా ! మనమింక నిశ్చింతతో నిద్రపోవచ్చును. ఇంకను నొక జాము రేయి యున్నట్లున్నది.

నక్ష—ఏమనుచున్నావు ! నీకు మతి పోయినదాయేమి ? నన్నిచ్చట నింకను బండు కొమ్మనుచున్నావా ?

మ. బ్రతు కాశించినవాఁ డెవండు వివఁ డీ † వాక్యంబు, నేపాటి గం ద్రతినం బున్నను నిట్టిదయ్యములతో, † నా నీకుఁ జెర్లాట ? మొం డితనంబున్ గడబెట్టి వే కదలు † మట్టే ప్రజ్ఞకై పెన్దలా డితివా యిందఱిచావు నీవలన నేఁ † డే మూడు నిక్కంబుగన్.

ఇంక నీమాటలు చాలించి బయలుదేలుము.

హరి—అయ్య ! ఇంకను మీకుఁ దిశాచభయ మెందులకు ? వాఁడు నాచే గడ దేఱినాఁడుగదా !

నక్ష—వానిపరివారములోఁ గొన్ని మైమఱచి నిదురించుచున్న నాయెదుటొమ్ముపై దుమికనవి. అవి యేమయ్యెననుకొంటివి ? అప్పుడు బండిచక్రముక్రింద నలిగిన మొండిబండపురుగులాగున నెత్తురు గ్రక్కుచుఁ జచ్చిపోవలసినదే. ఇప్పుడు మీలో వేళ కన్నములేక యెంత చికిఁ యున్నను మాయాశ్రమములో నెల్లప్పుడు ఘృతనూపములతోఁ బెరిగిన మొండిప్రాణిని గావున తొమ్ముపై నెక్కి భూతములు తాండవమాడినను జావక బ్రతికియున్నాను.

హరి—నక్షత్రకా ! నీ కీటికితన మెక్కడనుండి వచ్చినది ?

నక్ష—అది బ్రాహ్మణులకు సహజమని తెలిసియుండియు మాటిమాటికి నన్నేల యెగతాళి చేసెదవు ? నీ వేమన్నను నన్ను సాపిఠీకితనమే రక్షించుచున్నది. కాని నేను నీమాట విని యిక్కడ నుండను.

హరి—అయ్యో ! యీ గాఢాంధకారమున నెక్కడకుఁ బోగలవయ్యో !
నక్ష—ఓరీ ! మాచూపీ ! నీవితకు నిక్కడనుండి కదలవురా ? ఓ బాబూ ! నేను నీతో నేల వచ్చితినిరా. కాని—

ఉ. కుత్తుక బంటి యన్నమున † కుం జెడి, నాకర కాసు రాని యీ తొత్త టికంపుఁ బెత్త నము † తో నినుఁ గానల వెంబడించు నా మెత్తదనాని కేడ్చుచును † మేను దొఱంగెడఁగాక, యింక నా యెత్తుధనంబు వోసినను † నేనిట నుండ నిమేష మేమియున్.

హరి—అయ్యో ! ఏల మీ కీ మరణభయము ?

క. రానలసియున్నఁ దప్ప నె

చావెచ్చట డాఁగియున్న † జంతువులకు ? ఛా

య్యవైఖరి వెనువెంటనె

యేవేళను గాచియుండు మృ † త్యువు విప్రా !

నక్ష—ఇప్పు డీ వేదాంతప్రసంగములు జరుగుచుండగాఁ బట్టపోరు బట్టపోరు పిల్లి దీర్చినట్లు నన్నేదో యొకదయ్యము నోట వేసికొనక మానదు. (భయ మభినయించి) అదిగో నేనన్నంతయైనది. రాజా ! చచ్చిపోయా ! అవంక నొక దయ్యము గ్రుడ్లుఱుముచు నాపైకి వచ్చుచున్నది. దానికి బ్రాహ్మణ దేహ మాంసమే రుచి కాఁబోలు !

హరి—అయ్యో ! అది విలుగుఱుపుర్వు కాని దయ్యముగాదు. అన్నియుఁ జాలిన నీకుఁ బ్రాణములపై నింతటి యాస కూడదు.

నక్ష—నీవు బ్రహ్మవేత్తవు కాఁబోలు. ఇట్టివాఁడ విష్ణుడు కాఱుచిచ్చు వచ్చి కాళ్ళకుఁ జాట్టుకొన్న నీప్రాణరక్షణమునకై ప్రయత్నింతువా ? లేదా ?

హరి—మనప్రయత్నముల ఫలాఫలములు విధి క్షణకాలములై యుండు.

నక్ష—అయ్యో ! దైవమా ! ఈవల్ల కాటి యరణ్యములో నీదయ్యలవాతఁ బడుమని నానొనట నేల వ్రాసితివి ? నేనింక నాలుకఁ పీకికొని చచ్చెదను. అమ్మా నిన్నింక నేఁ జూడను. నేలఁ బడును)

హరి—నక్షత్రకా ! బయలుదేఱుము. దేవీ ! రమ్మ. నడచుచునారు)

నత్తు—గట్టునఁ బడితిని.

చంద్ర—నాథా ! యెక్కడి దానెలుతురు ?

నత్తు—ఏదైన కొఱవిదయ్యము మన వెంటఁ బడినదేమో చూడుఁడు. దయ్యముల
మూఁతు లెఱ్ఱగా నుండునని మాయమ్మ చెప్పుచుండును.

హరి—కాదుకాదు. ఈయడవి యెక్కడనో కాలఁచున్నది.

నత్తు—మనలఁగూడ దహింపుదుగదా !

చంద్ర—నాథా ! మనము దవాగ్నిమధ్యమున వచ్చినారము.

హరి—కటకటా ! యీదావానలం బెంత భీషణముగా మండుచున్నది !

మ. వియదుధ్వాంత నితాంత భూమ పటలీ ! విస్తారితధ్వాంతమై
భయదావస్థగ్రమై, నగాగ్రనిపత ! ద్వాచాల కాళోలమై
అయతార్చిస్త్రిటితోరు కీచక నినా ! దాభీలమై కీలి, హా !
లయకాలోగ్ర జటాలవల్లక కరా ! శంభై వనం బేర్చెడున్.

లోహి—తండ్రీ ! ఈమంటలు నామీడికే వచ్చుచున్నవి.

హరి—అయ్యో ! యేది యెటులున్నను మునిఋణము దీర్పకయే యీదావానలంబునఁ
బడి చావలసినచ్చెను. నత్తుత్రకా ! సిగతి యేమి ?

ద్విపద : హిందూస్థానీ ఛైరవి - ఆదితాళము.

చంద్ర—మతిఁగుంత ! నత్తుత్ర ! ! మానిమిత్తమున
గతియింపవలసె నీ ! కానలలో నేఁడు

హరి— వనితరో ! యీఘోర ! పాపంబు గూడ
కనులఁ జూడక ముందుఁ ! గార్చిచ్చునందుఁ
బడి సమర్పింతు నా ! ప్రాణాహుతులను
పడలి ! యంతట శాంత ! పడునేమొ యగ్ని.

చంద్ర—హా ! దయాగుణసాంద్ర ! ! హా ! హరిశ్చంద్ర !
నీజాన్మ నను వీడ ! నే నెందు బోదు ?

హరి— కొడుకుతో నత్తుత్ర ! కుని నెట్టులైన
జడదారి కిచ్చి నె ! చ్చటనైన బ్రతుకు;

చంద్ర—ఇట్లున్న మునియుగాం ♦ బెటు దీక్షునయ్య
కటకటా? నేనెట్లు ♦ గా దీర్చుగలను?
ఆకలువంబగు సత్య ♦ మమరు మీరున్న
సకలధర్మంబులు ♦ సాగు మీరున్న
పనికిమాలిన నాడు ♦ బ్రతుకేమి గెక్క
చననిండు పదివేల ♦ జన్మాలక్తన
నీవె నాపతిగాగ ♦ నిటలాక్షు వేడి
పావకునకు నిచ్చి ♦ వైతు నాగనువు.

(అని అగ్ని కదురుగాఁ బోవుచున్నది)

లోహి—వలదమ్మ సీ వేగ ♦ వలదమ్మ తల్లీ!
యిల నాడు బ్రతుకేమి ♦ హితనున్ను! మీకు.

చంద్ర—నాయనా! నీవు నాతోఁ గూడ రావలదు. సితండ్రిగారియొద్దకుఁబోము.
(అగ్ని కభిముఖముగాఁ బ్రాంజలియై)

దండకము

శ్రీమన్నహాయజ్ఞమూర్తి! జగజ్జాలరతా! ద్వివల్లోకశితా!
దురాలోక తేజోవిరాజీ! కృపాభూ! భవద్దివ్యచారిత్ర మెన్నంగ నే
నెంతదాసన్ సురారాధ్య! నీయందు వేదంబులున్ నాల్గుజన్మించుటం
జేసి వేల్పుల్ నినున్ జాతవేదేతి నామంబులన్ భక్తి బూజింతు,
నీచేత శిష్టాళికర్మంబులెల్లంబ్రవర్తించుదేవా! నినున్ రాజసూయాది
యజ్ఞంబులందున్ బ్రబూజించియున్నట్టి మమ్ముంగృహస్థ బ్రాహ్మణా!
జెల్లునే కాని బాధింపఁగా న్యాయమయ్యా! యిదే పాడియయ్యా!
దయాభంగి యేనుయ్యో నయ్యా! నిను న్నమ్మి యున్నారమయ్యా,
యరణ్యంబులన్ దిక్కులేకుండ నల్లాడు నీదీనులన్ గాల్ప నీకెట్టులానో
విచారించు, నేనే లననిన్నత్యవ్రతారూఢుడౌ శ్రీహరిశ్చంద్రభూపాలు
నిల్లాలినే యైతినేనిన్, బ్రశస్తోరు సాధ్వీత్వమే నాకు వర్తించునేనిన్,

నిమిషంబులోనన్ భవజ్ఞాళికాజాలముం బాసి శాంతుండవై నవ్య
 సీహారవారిపూరముం బోలి శైత్యంబునం గ్రాలవే వీతిహోత్రా!
 మునిస్తోత్రపాత్రా! నమస్తేనమస్తేనమస్తే నమః, (అగ్ని చల్లారును)
 విశ్వా—(స్వగతము) ఆహా! ఆ పతివ్రతామతల్లి ప్రభావంబునకు మా మహిమంబు
 లెండుకుఁ గొఱకాకున్నవే. కాని పి రింకఁ గాశీపట్టణమునకే చేరుదురు.
 అప్పటివిధానం బాలోచింతు. (నిష్క్రమించును)

నక్ష—హరిశ్చంద్రా! నీవింక బయలుదేలుము.

లోహి—అమ్మా! అమ్మా! వచ్చితివా? (కాఁగిలిండుకొనును)

హరి—దేవీ! నీవలనఁగదా మేమందఱుము బ్రతుకగలిగితిమి.

చంద్ర.—నాథా! మీఁత్యరూఢికలన మనచుండఱుము బ్రతికితిమి.

నక్ష—ఇంకపైన మీముచ్చటలు చాలించి తిరిగి యేదేని సుద్రవము రాకమునై
 బయలుదేలుదు. నడచినకొలది కాశి మనకు దూరమై పోవుచున్నది.

హరి—నక్షత్రకా! గంగానదీఘోషము వినబడుచున్నది. వినుము.

మ. హరిపాదోవృషవనోట నాజలమునం † నాస్లావముం జేసినన్

కేరుపంకంబులడంగు మీకనుచు నా † ఘోషించెడు జూడు బం

ధుర గంధాచల గంధవాహ విచలో † త్తుంగోర్మిజాలేత రే

తరసంఘట్టన జాయమాన తతరో † దఃక్రాంత ఘోరార్భటిన్.

నక్ష—అది ఎంతదూరమైన నట్లు వినబడుచుండును.

హరి—అదిగో! విశ్వేశ్వర దేవాలయగోపురము చూడు.

మ. వినువీధిన్ మినుకంచుఁ గన్నడు నదే † విశ్వేశ దేవాలయా

గ్రనిబద్ధోన్నత గోపురాగ్ర విలస † ద్ధాంగేయశృంగంబు సు

మ్మ! నటద్భిమ జటావిటంక విలుంత † నృందాకీనీ నిమ్నగా

కనకాంభోజపు మీదైయోయనఁ బ్రభా † క్రాంతాఖిలాశాంతమై.

నక్ష—అట్లయినఁ దొందరగా నడువుము.

(అందఱు నడచుచున్నారు)

హరి—దేవీ! రమ్మ. (నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరస్తు సత్య హరిశ్చంద్రీయము

పంచమాంకము

[సతీసుతులతో హరిశ్చంద్రుఁడు నక్షత్రకుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు]

హరి—దేవీ ! కష్టము లెట్లున్నను బుణ్యక్షేత్రమైన వారణాసి దర్శించితిమి. చూడు.

గీ. భక్తయోగపదన్యాసి † వారణాసి
భవదురితశాత్రవఖరాసి † వారణాసి
స్వర్ణదీతటసంభాసి † వారణాసి
పావనక్షేత్రముల వాసి † వారణాసి.

నక్షత్రకా ! విశ్వేశ్వరు దర్శించి వత్తము. దేవీ ! రమ్మ.

నక్ష—ఇక మాయస్థమాట నీకుఁ దోచదు. పద. (నడచుచున్నారు)

[యవనిక నెత్తగా దేవాలయము కాన్పించును. అందఱు విశ్వేశ్వరునకు
నమస్కరింతురు]

హరి—(ప్రాంజలియై)

శ్లో. ప్రభుస్త్వం దీనానాం ఖలు పరమబంధుః పశుపతే !
ప్రముఖ్యోఽహం తేషామపి కిముత బంధుత్వమనయోః
త్వయైవ క్షంతవ్యా శ్శివ ! మదపరాధాశ్చ సకలాః
ప్రయత్నాకర్తవ్యం మదవన మియం బంధుసరణిః.

శా. అపద్బంధుఁడవీవు స్వామివిగదా ! † యాలాటి యాపన్నులం
దేవారన్ బ్రముఖుండఁగా; మనకుఁ దం † డ్రీ ! బాంధవంబింక
వేఱేపల్కం బనిలేదు; గాన నిక నీ † వేసైచి నానేరముల్
కాపాడందగు నెట్లులెన; నిటులే † కామోగ్యబంధుత్వముల్

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఇంక సెంతకాలమిట్లుముక్కుపట్టుకొని కూర్చుండెదవు? రమ్మ.

చ. అలయక గుమ్మగోపురము † లన్నియుఁజూచుచు నప్పుమాటయే
తలఁపవు; చేరవఁజెప్పునుగ † డా గఁసువంచు రవంతయేని, లోఁ
దలఁపవు; నాప్రళూసము వృ † ధాయగుచున్నది; నెల్ల బెట్టుమా
పెలుచన మాఘుంబు నెగ † వేయదలంచిన నేను బోయెగన్.

హరి—అయ్యా ! యెగ వేయవలయునన్న నింత కష్టమున కేల యోర్చితి ? తొందర
పడకుము.

నత్తు—ఏమీ ! సామ్యాయదలంచినవాడవు నీవు తొందరపడకపోగా బుచ్చుకోవ
లసిన నన్నుఁ గూడఁ దొందరపడవలదని నీతులు చెప్పుచున్నావుగా ?
బాగు ! అన్నింటికీ గాళ్ళు సాచిన నీకేమి తొందర ?

ఉ. పుట్టెను నప్పునోడఁ దల † మునిగితి, వింకొక పుట్టెచైన నీ
పుట్టి మునుంగ దింతయును † బ్రాద్దన నీమొగమింత సూచినన్
బుట్టదయన్నమున్ మునిగి † పోక యింకేమిటి ? దీప ముండఁగా
నట్టన జక్కఁబెట్టుకొన † నేరకపోయె గురుండు వెట్టియె.

హరి—అయ్యా ! నిష్ఠురములాడకుము.

నత్తు—ఏమీ ! మాకు రావలసిన సామ్య మేమడుగుట నిష్ఠురమాయెనుగా? నీవడుగు
కొన్న నలువది దినంబులు నేటితోఁ దీలుచున్నవే. ఇంతదనుక నాకిచ్చిన
దొక్క కాసైన లేదే ? ఇంక నీవిచ్చెదనని మా కెట్లు నమ్మక గుండును ?
ఇప్పుడు మాత్రము.

శా. ఏలీలన్ సవరింతుమా ఋణము ? కొం † పే గోడియే, నింతకూ
డేలే; దేమిటి కింకఁ జంపెదవు పా † మ్మి మీకు నేనాటి బా
కీ లన్న న్నినుఁ గొట్టువాఁడనఁడు? చి † క్కెన్నీకు మాజుట్టు; ప
త్రాలా! సాక్ష్యములా? నినున్ బలిమిమీఁదనెర చ్చుకీడ్పింపగన్.

హరి—నత్తుత్రకా ! పత్రములు సాక్ష్యములు నేల కావలయు ? నిత్యస్థిరంబయిన
నావాక్కున కన్యధాత్వ మెప్పటికైనా సంభవింపదుగాదా !

నత్తు—సంభవింపక నిప్పటికీఁ జేసిన దేమున్నది ?

హరి—అయ్యా ! నాదీనదశ యించుక యోచింపుము.

నత్తు—అలాగయిన నేను యోచించి చెప్పునది గట్టిగా వినుము.

శా. నీకాతం డది యప్పువెట్టినది శా † నే కాద, యాహాని ని
న్నేరికై సాచి మఖార్థ మిమ్మనిన సా † మ్మేకాని; యద్దానికై

నీకన్నంగవ నుమ్ము; సల్లి యిట ము ♦ నేన్ రాజ్యసర్వస్వముం
జొన్నాఁ డింక నేటియప్ప ? నిజముం ♦ ఇంతింప నింతకదా ?

హరి—ఇంతయెకాని— నెలదినములలోనిచ్చెదననియమ్మునితో నొప్పుకొంటినిగదా!

నత్తు—లేదనిన నామాటలన్నియు సున్నయగుంగాదే ?

హరి—అయ్యా ! సత్యేతరంబునకు నామానసం బొప్పదయ్యా !

నత్తు—అయ్యో ! అమాయకుఁడా ! ఇంతలోఁ జెడ్డప్పుడు గూడ సత్యము సత్యమని
యూఁగులాడుచున్నావే ? హరిచ్చంద్రా ! నీ వేమనకున్నను

మ. జటిలై నేననరాదు కాని విను నీ ♦ సత్యంబె నీకొంప కిం
తటి చేతాటకు మూలమిప్పటికి నై ♦ నన్ మించిపోలేదు; తీ
గ్గుటకేనాఁటిబుణంబు మీకనినఁదీఁటు స్నీకు మాబాధ; యం
తట సూరేగుము సత్తుచి త్తనుచుఁ జం ♦ తన్ బాపి బైరాగివై.

అట్లు కానిచో నింతగ్రనము నీవిప్పట్టున నెట్లార్జించెదవు ? చెప్పుము.

నీ. వైదికవృత్తి సం ♦ పాదింతు నంటివా

యుడుగవు రాచపో ♦ కడలు సేకు

రాచరికంపు శౌ ♦ ర్యమునఁ జెత్తువటన్న

దెసమాలి యేవంక ♦ దిక్కులేదు

వణిజువ ర్తనముచే ♦ గణియింతు నంటివా

యరచేతి గ్రుడ్డిగ ♦ వైవైన లేదు

వ్యవసాయవృత్తిచే ♦ నవరింతు నంటివా

లేదు భూవనతి గో ♦ మ్పొదమంత

ఇండు నేదేని వ్యాపార ♦ మందదగిన

యంత పున్నెంబు పుట్టిన ♦ నిండధనము

గంటుకట్టునె యూర్వల్పు ♦ కాలమునను

గడచు నీనాఁటితోడ మా ♦ గడువుదినము.

ఇవి యేవియుఁ గాక శానిసవృత్తికిఁ బాల్పడినను ని సైవరు కొనువారు
లేరు. కావున నాయుపసేకవాక్యముల ననుఁగించి నీబియుణబాధ తప్పించుకొనుము.
మాగురుపుగారితో నీదురవస్థయంతయుఁ జెప్పి యీసామ్యు వదలివేయు తెలుఁగొన
రించెద, చెప్పును ఏల నీ కిబాధ.

హరి—నక్షత్రకా ! నాకంతముఁ గ త్తిరించుచున్నను నసత్య మాడుటకు నా మనం బొప్పుదు.

నక్ష—హరిశ్చంద్రా ! నీమేలుగోరి నేనింత వచించెద వినుము.

ఉ. పుట్టిననాఁటనుండియును † బొంకియెఱుంగవ; యేనెఱుంగు ది
పృట్టునఁ గూడులేని దుగ † వస్థల నుంటివిగాన సీమనం
బెట్టెటా తెంపు జేసికొని † యీయుపదేశము నాలకింపు, మే
నొట్టిడుకొం దసత్యమున † కొప్పితిసంచు వచింప నేరికిన్.

చంద్ర—నక్షత్రేశ్వరా ! నీవంటి మునికుమారుఁడు చెప్పవలసిన సీతులా యివి ?

నక్ష—చంద్రమతీ ! నీవును నీపెన్నిటికిం దగినట్టు దొరికినావు పో.

తా. మీనిప్పచ్చరముం దలంచి కరుణన్ † మీ బాగుకై యింతగా
నేనేమో హితమున్ వచించితిని; మీ † కే లేని యీబాధ నా
కా ? నీపెన్నిటి నీ వెట్టెన. విను నా † కౌనేమి; పోనేమి
స్నానంబోజపమో తపంబా నదను † స్థానంబో యోజింపుమా.

చంద్రమతీ ! నాసీతులు మీరు విననక్కఱలేదు. ఊరక యడ్డపుల్లలు వేసి
నట్లు కాదు. మాకు రావలసిన సొమ్ము గవ్వలతోఁ గూడ లెక్కపెట్టి మా కిప్పిం
పుము. నేనింక ఊహమాగను. మీమీఁది మోమోటముచే నేనింకను నాలగ్యము చేసి
నచో సహజముగా ముక్కపియైన మాగురువుగారు నాగొంతు గొఱుకక మానరు.
హరిశ్చంద్రా ! నీపెద్దతీకం బాలోచింపను. మాసొమ్ము గుమ్మరించి మతీ నడుపుము.
(చేయి బట్టుకొని నిలవేయుచున్నాడు)

హరి—(నిట్టూర్పు విడిచి) దేవీ ! ఈఋణబాధ కడుంగడుదుర్భరముగద ! చూడు.
మ. సరివారి న్నగుబాటు, పిమ్మట మన † శ్చాంచల్యరోగం, బనం
తర మాహారమునం దనిష్టమటుమీఁ † దన్ దేహజాడ్యంబటన్
నురణంబే శరణంబు, పెక్కుదినము † ల్లంచాన జీర్ణించి, యిం
తిరొ ! యీప్రాణులకున్ ఋణవృద్ధలకం † టున్ దుస్సహంబేదికిన్

దేవీ ! మందభాగ్యుడవైన నే నిష్టజేమి చేయుదును ? నిరవశేషముగా
ఋణము దీర్చివేసికొని సంతోషించు భాగ్యము లేకపోయెనే !

చంద్ర—నాథా ! మీరిప్పట్టున ధైర్యము వహించి నామనవి యాలింపుఁడు.

గీ. కాలగతి సర్వసంపద † ల్లోలుపోవ

మిగులు సిరి నాకు మీదును † మీకు నేనే

బానిసగ నన్ను నే కలఁ వాని కేని

నమ్ముకొనుఁ డింక మాని ఋఁణమ్ము దీటు.

హరి.—హా! విధి! ఈ హరిశ్చంద్రునకు నెంతటి యపస్త చెచ్చితివి?

ఉ. అంతటి రాజచంద్రునకుఁ దాతృజ్ఞునై, నీకుబంతకాంత వి

శ్రాంతయశోవిశాలుని త్రిఁ శంకు నృపాలుని యిల్లు సొచ్చి, భా

స్వంతకుల ప్రసిద్ధి కొకఁ వన్నె ఘటించిన గేస్తురాండ్ర మే

ల్బుగతిని నిన్ను నొక్కనికిఁ దానిసగాఁ దెగనమ్మికొందునే?

చంద్ర—ప్రాణేశా! నీచంబని సంకోచింపవలదు. సత్యప్రతిష్ఠకై యొనర్చిన నీచ
కార్యంబులను సగారవంబులే యగు.

హరి.—హా! జీవితేశ్వరీ! హా! సుగుణసుమవల్లీ! కఠినకర్ముండవగు నే నెంతకుఁ
జాలను? హృదయమా! శేటితో నభిమానము వదలివేయుము. దేవీ!
చంద్రమతీ!

గీ. హృదయమున నెగ్గుసిగ్గులుఁ వదలివేసి

దాసిగా నిన్ను నమ్ముకొఁ దలచినాఁడ

వాడవాడల నిన్ గొనుఁ వారి మార

వెదకికొనఁ బోవుదము ముందుఁ లతాంగి!

చంద్ర—(నడచుచు) ఓ దేవా! కాశీ విశ్వనాథా! నన్నుఁ గొనువారిఁ ద్వరలో
నగపఱచి మమ్ము విశ్వామిత్ర ఋణబాధావిముక్తులను జేయుము తండ్రీ!

నత్తు హరిశ్చంద్రా! ఇదియే అంగడివీధి. ఇక్కడ ఒక్క శేక వేయుము.

హరి.—దేవీ! నేనిప్పు జేమని ఘోషింపవలయును?

చంద్ర—క్రయధనమ్ము నమ్ముకొనువా రెట్లో యట్లే.

హరి.—ఓహో! పాపలారా! (కొంచె మూరకుండి) అయ్యో! యెంత నైచ్యము
నకు బాల్పడుచుంటి?

నత్తు—హరిశ్చంద్రా! ధనమిచ్చి కొనఁదగినవా రందఱుక్కడనేయున్నారు? ఇంక
నీయాగడములు సాలించి యందఱు వినున ట్టైలుంగైత్తి శేక వేయుము.

హరి.—అయ్యో! నే నన్నింటికీఁ చెరించియే యున్నాను.

ద్విపద : అనురాగము - కీరవాణి - ఆదితాళము.

అవధారుడయ్య యోఁ యగ్రజులార!

నవనదీక్షితులార! యత్రియులార!

ద్రవిణేశు మించు ను యత్తమ వైశ్యులార!

ద్రవిమల గుణగణ్యుఁ పాదజులార!

కడ లాక్రమించి యొ ♦ క్కట భూమి నేలి
 నడినున్న యా హరి ♦ శ్చంద్రుడ నగుట
 ప్రణత కౌశిక ఋణ ♦ గ్రస్తుండ నగుట
 గుణములదొంతి క ♦ ల్కుల మేలుబంతి
 పున్నెపింతుల యీలు ♦ పున కోజబంతి
 యన్నుల తలకట్టు ♦ లందు సేమంతి
 యగు నాదు నిల్లాలి! ♦ హ! దయమాలి
 తెగ నమ్ముకొందు వీ ♦ ధిని దాసిగాను
 చేరి రొక్కంబిచ్చి ♦ చెల్వను గొనుడి
 వారణాసీ పారవరులార! మీరు,

మఱియు నో భాగ్యవంతులారా!

సీ, జవదాటి యెఱుంగ దీ ♦ యువతీలలామంబు

పతిమాట రసనాల ♦ పైడిమూట
 అడుగు దప్పి యెఱుంగ ♦ దత్తమామలయాజ్ఞ
 కసమానభక్తి వి ♦ వ్యానురక్తి
 అణుమాత్రమైన బాం ♦ కగుమాట యెఱుంగ దీ
 కలుషవిహీన న ♦ ప్పలకునై న
 కోపం బెఱుంగదీ ♦ గుణవితాన నితాంత
 యొరులెంత తను దూఱు ♦ చున్నసుంత

ఈలతాంగి సమస్త భూ ♦ పాలమకుట
 భవ్యమణికాంత శబలిత ♦ పాదుడైన
 సార్వభౌముని శ్రీహరి ♦ శ్చంద్రభార్య
 దాసిగా నీపై గొనరయ్య ♦ ధన్యులార!

[పిమ్మటఁ గేశవునితోఁ గాలకాళికుండు ప్రవేశించుచున్నాడు]

ఓరీ! శిష్య! యెక్కడరా బానిసల విక్రయించునది?

హరి—బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇక్కడనే, మందభాగ్యుడైన నేనే బానిసల విక్రయించుచున్నాడ.

కాల—అట్లయిన నీవెవ్వడవు? ముందుఁ జెప్పుము!

హరి—నే నెవ్వండైన మీకేమి ?

కాల—ఏమాయీ, పేరు చెప్పటకే సందేహించుచున్నావు. ఈకాంతను నీ వెక్కడకో యెత్తుకొనివచ్చినట్లున్నావే? ఆ! నీవే దొంగతనము చేసినను సాగి వచ్చుటకు నీకాకికాపురమంత యరాజకముగ నున్నదనుకొంటివేమి? బోయ్, వానికి రామచిలుకలాగున నీకీకాంత యెక్కడ చిక్కినది? ఫాలాక్షు నంత వాడైన నాకంటం బడి తప్పించుకొనిపోవుట కల్ల. (కిష్కనితో) ఓరి! కేశవా! నీవు పోయి మనయూరి తలారి పెద్దయగు రామసింగును బిలిచికొని రమ్మ. ఈమ్రుచ్చును బట్టి యొప్పగింతము.

హరి—అయ్యో! విప్రోత్తమా!

గీ. ధరణిలో దొంగతనములో † దొరతనములో

భాగ్యవంతున కేదైన † బాధలేదు.

పెన్నిధి యదృష్టమున నిలు † పేదవాని

కబ్బినను దొంగసొమ్మంట † కబ్బురంబె!

కాల—ఏమీ! నీ యదృష్టమునకుఁ దోడు నీ కీకాంత యెక్కడో లభించినదా?

హరి—అదృష్టముచేత లభించినది. నేను హరిశ్చంద్రుడను. ఈయను నాభార్య చంద్రవతి.

కాల—ఏలాగు? విశ్వామిత్రున కప్పపడితినిని యణచినది నీవేనా? ఆల్పాగ్రనఁ దపోధనుడైన యమ్ముని కీపెట్లు బుణపడితివి?

హరి—నా రాజ్యసర్వస్వ మాతనికి ధారపోయునప్పుడు మున్నాతనికి యజ్ఞార్థమై యిచ్చెదనన్నధనము ముందుగా నిరూపింపకపోవుటవలన.

కాల—పత్రము వ్రాసి పుచ్చుకొనిన గాని యప్పుకాదుగదా! సాక్షు లెవరై నున్నారా?

హరి—సత్యశీలమే పత్రము. మాయాభయాల చిత్తములే సాక్ష్యములు.

కాల—ఓయీ యమాయకుడా! ప్రాణములేనియాపత్రమునకును సాక్ష్యమునకును భయంపడి నిశ్చేపమువంటి యిల్లాలి నమ్ముకొనుచున్నావా? (ఆలోచించి) ఉండుండుము. నాకిప్పుడు మంచియుపాయము తోచినది. నన్నావిశ్వామిత్రు నొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి యీధనము నీ కీయవలసినది కాదని పోరాడుము. నీపక్షమున నేను న్యాయవాదిత్వము గైకొని రాయి గుడ్డుచు వాదింపగలను. ఓహో! ఒకరికిఁ బరుగురు పాక్షు లుంచిన పత్రముల నెగవేయుటలోను, ద్రోవఁ బోవువారిపై లేనియప్పుల గట్టి ధనము గణించుటలోను నన్ను మించినవాఁడు మఱొక్కఁడు నీకు దొరకఁడు. పద. నేను నీకు సహాయుడనై యుండ విశ్వామిత్రుఁడును విశ్వామిత్రుఁడును నిన్నేమి చేయఁగలఁడో చూతము.

నక్ష—హరిశ్చంద్రా! నీకిప్పుడు సహాయసంపత్తి గూడ లభించినది! ఇంక రమ్మ, హరి—అయ్యలారా! మీరిరువురును మహాబ్రాహ్మణులు కాని యూరకుండుండు.

నా కెవ్వరి సహాయముకూడలేదు. నాసత్యమే నన్ను రక్షింపవలయును గాని, మ. ఇటులెంతైన ధనంబు వచ్చినను రా ♦ నీ గాధిరాట్నాన్ని నా కెటుకట్టంబులఁ దెచ్చినేనియును దే ♦ నీ, దివ్యభోగంబు లెన్నిటి యాకాజడదారి యిచ్చినను నీ ♦ నీ, సత్యముం తప్ప నేనిటుసూర్యుండటుతోఁచెనేనియు వినుం!డి మీరుముమ్మాటికిన్.

కాల—ఓహో! నీవెంత సత్యవంతుడవై నను ధనముపట్ల కొంచెము సడలు విడువవచ్చును. అందులకే “సర్వేజనాః కౌంచననాశ్రయంతి” యని చెప్పలు చెప్పుచున్నారు. నాయీశాస్త్రప్రమాణ మంగీకరించి కౌశికునొద్దకు నడువుడు. చూడుము.

క. ఆలాగునఁ గౌశికుఁడే

పాలయ్యె ధనాశ కింక ♦ వల దుడుగుము నీ.

కేలా! యీవేదాంతము?

పా లొల్లని పిల్లిగలదె ♦ పరికింపంగన్?

హరి—అయ్య! ఏల మీకిన్ని మాటలు?

కాల—సరియే, నీకు బాగుబడు యోగము లేదు. తియ్యని చెఱకుపానకము నోంటఁ బోయించుండ విసమని గ్రక్కవని కెవ్వరేమి చెప్పగలరు? నీ యిష్టము. నీభార్య నెంత కమ్మదవు?

హరి—నక్షత్రకా! చెప్పుము.

నక్ష—ఓ కాలకౌశికుడా! వినుము.

క. దంతావళము పయిన్ బల

వంతుం డొక్కండు నిలిచి ♦ పైకిన్ రితనం

బెంతటి దవ్వగ దవ్వనొ

యంతటి యర్థంబు నిచ్చి ♦ యతివం గొనుమి.

కాల—ఓహో! కేశవుడా! ఇదేమి చవుకచేరము గాదురా?

నక్ష—మఱి పంచాంగము కట్టకే వచ్చునేమి?

కాల—ఏమిరా చెడుగా! మాయాయవారపు జోలె చూచి నన్ను ధనహీనునిగా గణించినట్లున్నావు కాని. దీని మాయంటికిఁ బంపివేయుము. ధన మిచ్చి నేయుదును. హరిశ్చంద్రా! సరియే కదా?

హరి—అయ్యో! అట్లే.

కాల—దాసీ! ఇంక బడ. కుట్టా! నడువుము. (బెత్తమున నదలించును)

చంద్ర—అయ్యో! వచ్చుచున్నాను. (పతి పాదములపైఁ బడును)

కేశ—దాసీ! నడువవేమి?

చంద్ర—హా! మందభాగ్యులైన నేను నేటితో మీదృష్టినుండి సయితముఁ దొలఁ
గింపబడి పరాధీనసైహితీనే! ప్రాణపతి! హరిశ్చంద్రా! నాకింకదిక్రవ్వరు?

చ. పదపదయంచు బెత్తమున ♦ బ్రాహ్మణుఁ డిట్లుదలించు చుండినన్
బడ మటు సాగకున్నది భ ♦ వత్పద సారసభక్తియందు నె
మ్మది వశమాట, చంద్రకర ♦ మర్తన మించుచునుండినన్ బదిం
బదిగ మరందలోలయయి ♦ పద్మము, బాయని భృంగిక్రైవడిన్.

ఆకటకటా! ఇంక మిమ్ముఁ జూచు నవకాశము నాకు లేదు. నా యజ
మానుఁ డింకను దొందరపడుచున్నాఁడు. ఈశ్వర్యకాలములోనే కుభదాయకంబగు
మిమూర్తి గనులారఁ గాంచిపోయెదను. ప్రాణపతి!

నీ. కదలవే యని విప్రుఁ ♦ డదలించుటకు మున్ను

గనులార మీమోముఁ ♦ గాననిండు

పదవేమి యని వటుం ♦ డదలించుటకు మున్నె

మీనోటి నుడితేనె ♦ లాననిండు

నడువవేమని విప్రుఁ ♦ డడలువెట్టక మున్నె

పొడము మీకన్నీరుఁ ♦ దుడువనిండు

సాగవేమని వటు ♦ ల్లాగవచ్చుటకు ము

న్నింపుగా మిముఁ గాఁగి ♦ లింపనిండు

పరమకరుణాసనాథ! మ ♦ త్ప్రాణనాథ!

కాలగతి మీకు దూరస్థు ♦ రాల నగుచు

, వెడలు కన్నీటఁ బాదము ♦ ల్గడిగి మీకుఁ

బ్రణతు లిడుచున్నదాన న ♦ ధ్వణనిధాన!

హరి—(నిశ్చేదముతో) ఛీ! ఛీ! హరిశ్చంద్రా! నీవు విక్రమగా
జన్మింపవలసినవాడవుగదా!

గీ. గళమునం దాల్పవలసిన ♦ యలరుడండ

పాదమర్దన కొప్పించు ♦ భంగిగాఁగ

అఖిల సామ్రాజ్యభోగంబు ♦ లండదగిన

పట్టపుండేవి నమ్మితే ♦ బానిసగను.

చంద్ర—హృదయేశ్వరా! నాకై మీరంతగా దుఃఖింపవలదు. విధివిధాన మెవ్వరు తప్పింతురు? దుఃఖ మడంచుకొని యా కాలకాళికుని సేవావృత్తికి నన్నిచ సమృద్ధించి పంపివేయుడు.

హరి—దేవీ! ఇప్పుడనుమతించుటేమి? ఆగర్భక్రీమంతురాలవైన నిన్ను బరున కెన్నడు విక్రయించితి? యప్పుడే నాయనుమతు లన్నియుఁ దీతినది కాని

మ. కనుసన్నన్ బనికైతెల్ల నిరువం ♦ కన్ గొల్వ రాణించు జీ

వనమే కాని యెఱుంగవెల్లుఁ బరసే ♦ వాక్యత్య మాజన్మమున్

వనితా! నేటికి నీకు నావలనఁ బ్రాప్తం ♦ బయ్యె నెట్లోపెదో?

ఘనదుర్దాంతదురంత దుస్సహమహో! ♦ గ్రక్రూర దాన్యంబునన్.

మానవతీ! రాణివాసంపు భోగభాగ్యంబులకుఁ జెడి నూతనముగా దాసికావృత్తి నవలంబింపఁ బోవుచున్న నీకుఁ గొంత చెప్పుచున్నాను. సావధానముగా నాకర్ణింపుము.

మ. తలిదండ్రుల్ మఱి వేర లేరిక సతీ! ♦ తద్దంపడు ల్లాక నీ

కిల, నీ వేమఱుచాటు సెందదు సుమీ ♦ యీ విప్రసేవాకృతిన్

దొలి నీవొందిన భోగభాగ్యములయం ♦ దున్ జిత్రమున్ నిల్పికే

తలలో నాలుకగా మెలంగుము నెలం ♦ తాపిన్నలన్ బెద్దలన్.

మఱియు నో సాధ్యమణి! నీ స్వామికడనే బానిసీడుగ నుండవలసినవాడు గానఁ గుఱివాని లోహితాస్య నెట్లు గాపాడుకొందువో? మనకు నేటితో దురం తమైన వియోగంబు సంభవించినదికదా! (లోహితాస్యనితో) నాయనా! లోహితాస్యా! నీవు గూడ నీతల్లి ననుసరించి యుండవలసినవాడవే కాన నావెంట రాకుము.

లోహి—నాన్నగారూ! మీరెందు కేడ్చుచున్నారు? మీరిప్పు డెక్కడకుఁ బోయెదరు?

హరి—నాయనా! నే నెక్కడ బానిసీడుగా నుండవలెనో యక్కడికే.

దీనవృత్తము : హిందూస్థానీ - ఖైరవి - ఆదితాళము.

లోహి—జనకా! యిపు డెచ్చటి కేగకుమా

నను నీవెనువెంటను గొనిపోమ్మా

జననిన్ నను నిచ్చట బ్రాహ్మణుడే

కొనిపోయిన మాకు సుఖం బగునే?

హరి—తండ్రీ! (యెత్తుకొని) నీకు రావలసిన కష్టములూ యివి?

ను. కొడుకా! కష్టము తెన్ని వచ్చినను నీ ధనము నాకిడులం దెడఁబాటు ల్లుటియింపకుండు టొకమే ధనము నే సంతసం బడితింగాని యెటుంగ నిన్ను దెగన ధనమువజూపి హిలోహితా! కడ కీనాటికి గాలసర్పమునకుం ధనము కోలుఁ గావించుటన్.

హ! తండ్రీ! నీ కమంగళము ప్రతిహత మగుగాక!

(మరల) కడ కీనాటికిఁ గాలకౌశికనకుం ధనము కోలుఁ గావించుటన్.

దేవీ! నేనెంత దారుణమైన వాక్యమును బల్కితిని.

చంద్ర—నాథా! మనకు దుఃఖము శాంతించునుగాక!

సీ. కాలవశమున గల్గిన ధనము కష్టచయము
లెల్ల వెంటనే నిలుచునే ధనము కరీతి
మిహిరమండలమును గప్పు ధనము మేఘపటలి
తూలిపోకుండునే యెల్ల ధనము కాలముటలె?

అట్లే యచిరకాలమునకు మరల శుభములు వచ్చి పునస్సమాగమసౌఖ్యము లభింపకపోదు.

హరి—దేవీ! భవితవ్యమును నెవ్వ తెలుగుదురు? చూడు.

ను. కలికే తెక్కలురానిపిల్లలను నా ధనము గూటిలోనుండి మేఁ తలకై పోతొతక చెంతఁ బెట్టియొక చెం ధనము బాట నీలోనఁబిల్లలఁ బామే గ్రసించునో వలలపా ధనము జిక్కుకో పుల్లు, లీ యిలపైఁ బ్రాణులకున్ వియోగమగుచో ధనమువారికెవ్వరలో.

కేశ—ఏమయ్యా! శుభమును అని మా గురువుగారు దానిని గొనుకొనుటేమి? మిరియిశుభముగా నెప్పుడేమి? పదపద. (అదలించును)

లోహి—(కొంపములోఁ గెళుచును బాచి)

ప్రగిడివృత్తము : భేహగ్ - ఆదితాళము.

ఏర! మాయమ్మ ని ధనము నీకేమిరా
కూర! నిన్నిప్పుడే ధనము బూడరా
దూరమందుండి మా ధనము మాట్లాడరా
శూరునిన్ లోహితున్ ధనము నోర్చుయరా.

కేశ—ఓరీ! చెడుగా, దాసీపుత్రా! కూటికి లేకపోయినను నీకెంత రాజస మున్నదిరా ?
(పడద్రోయును)

లోహి—(కన్నీరు గార్చుచుఁ దండ్రీవంకఁ జూచును).

హరి—(దుఃఖముతోఁ గుమారు నెత్తుకొని) తండ్రీ! నీకెంత దురవస్థ వచ్చెనురా? మ. కనుదోయిన్ జడిబాష్పముల్దొరఁగ నా ధ క్షయేల వీక్షించెదో తనయా! నేను మహాకిరాతుఁడ సమ ధ క్ష ద్వీప భూమండలీ జననాథావళికి సార్వభౌముఁడవుగాఁ ధ జాల్నిన్ను సీదాస్యపుం బనికై యమ్మిన నాకు నెచ్చటి దయా ధ ప్రారంభవిప్రసంభముల్. కాల—ఓహో! యేసాయి! నీకొడు కిట్లుచున్నాఁడే; ఇంక మాయి ల్ల కల్ల లము చేయునా యేమి ?

హరి—అయ్యో! ఇది కేవలబాల్యచాపల్యము. కొని నా మనవి యొక్క టాలింప వలయు.

కాల—అది యేమి ?

హరి—గీ, మీరు బిడ్డల గని పెంచు ధ వారె యైన కడుపుకక్కురితిని నింతఁ ధ గా వచింతుఁ బ్రేమ నీబిడ్డలం దొక ధ బిడ్డగాఁగ నరసి కొనుమయ్య వీనిఁ ధ ప్రాపంబురాశి!

(లోహిత నొప్పగించును)

కాల—సరి. నీయప్పగింత లన్నియు నైనవా? ఇంక మా దాసినిఁ బంపివేయుము. మాకు జాగగుచున్నది.

చంద్ర—(దుఃఖముతో) సరసాంకవృత్తములు - ఫీలురాగము.

సెలవిచ్చి నన్బనువుఁడీ క్షితిపాలచంద్రా!

వలవంత జెందకింక పావన సత్యసాంద్రా!

హరి— కలకాల మీగతిని దుఃఖముతో సుశీలా!

తలపెట్టు టూఱడిలు నింతట ముద్దరాల!

చంద్ర—ఇంక జాగుచేయఁడగ దో నృపసార్వభౌమా!

సకలం బెఱింగి యిట్లు లెస్సయె పుణ్యధామా!

హరి— అకలంకశీల! నిను నిట్లలయించినాడన్

మొక మెత్తి యెట్లు మననోపుదు సిగ్గుతోడన్.

కాల—ఓహో! మీయేడ్పుతో మాపను లన్నియుఁ జెడుచున్నవి. దాసీ, కదల
వేమి? మూటలెత్తుకొని రమ్మ.

చంద్ర—(లోహితాస్యనితోఁ దిరిగి తిరిగి పతిం జూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

కాల—నక్షత్రకా! ధనమిచ్చెద రమ్మ.

హరి—హా! హా! నాపుణ్యలక్ష్మీ దాఁటిపోయినది.

నక్ష—హరిశ్చంద్రా! నీవు విశ్వేశ్వరదేవాలయమునొద్ద నుండుము. నేను ధనమంది
కొనివత్తును. (కాలకాశికునితో నిష్క్రమించును)

[సీమ్యట యవనిక నెత్తగాఁ గాలకంటకి గృహద్వారముకడఁ బ్రవేశించును]
కాలకం—ఓరీ, యెవడురా? కేశవా! జనార్దనా! అంగడికిఁ బోయిన మా
యాయన యింకను రాలేదుగా? కానీ.

[కాలకాశికుండు, కేశవుండు, చంద్రమతి, లోహితాస్యకుండును
ప్రవేశించుచున్నారు]

కాలకా—ఓరీ, కేశవా! అదిగో అటచుచున్నదిరో.

కేశ—అయ్యో! ఈనాఁడు మిగ్రహచార మంతగా బాగున్నట్లు తోచదు.

కాశి—ఏమోరా నాయనా! నీవుమాత్రము మాముండతో నామీఁదఁ గొండెములు
చెప్పకేమి? (ఇల్లు చేరుదురు)

కాలకం—వచ్చుచున్నావు? రా, రా, (సమీపించును)

చంద్ర—అకటకటా! ఏమీ ధూర్జయైన యీ విప్రాంగన వర్తనము! ఈవిడయే
నాయజమానురాలు కాఁబోలు!

కాలకం—దుర్మార్గుఁడా! నీవిల్లు వదలి యెంతసే పైనది? నీకొఱకై ప్రోయార్థ
కొని నేను కనిపెట్టుకొని యుండవలసినదా? ఈమధ్య నీకుఁ బొత్తుగాఁ
బ్రాయశ్చిత్తకర్మలు లేకుండ నున్నవి. నేఁడు నీకు మూఁడినది కానీ చెప్ప.

కీర్తన: ఫరణ - త్రిశ్రగతి.

ఇంత ప్రొద్దెక్కినదాక నీవెక్కడ నుంటివి యింటికి రాక ||ఇం||

కాలకౌ—యాయవార మెత్తినాఁడ సంతపోయి శవాలను మోసివచ్చి
నాఁడ ||యా||

కాలకం—తెచ్చిన డబ్బేదో తెమ్ము నీముచ్చుపోకిళ్లను మెచ్చరారమ్మ

కాలకౌ—మూడేమాడలఁ దెచ్చినాడనీతోడునాకింకనుదొరక లేదేవాడ

కాలకం—అట్టైన నే నూరుకోను నీపొట్ట బ్రద్దలుచేసి నెట్టివేయకపోను
(కొట్టుచున్నది)

కాలకౌ—అబ్బబ్బ నే నోర్వలేను యీ డబ్బునకు రేప యిబ్బడిచ్చేనే

కాలకం—నీవింక జాగరూకతతో మెలంగకున్న నీగతి యింతియే.

కేశ—అమ్మా ! కాలకంటకీ ! నేడవ్వడే వదలిపెట్టినావే ? ఇక్కడ చూడు.
(చంద్రమతి లోహితాస్యుని జూపించును)

కాలకా—ఓరీ ! కేశవా ! నీపుణ్యము, నీపురుషోరా ! (గడ్డముపట్టి ఒలిమాలను)

కాలకం—ఇంక నే నూరుకొను. ఈ నిర్భాగ్యురాలెవరు ? చెప్పు. (కొట్టును)

కాలకా—గట్టిగా చేతులు పట్టుకొనుచు నీకడుపుడక, యింక చంపకే.

కాలకం—ఓరీ ! నీచేతులు కాలిపోను ! నీశక్తి మండిపోను ! ముసలితనము వచ్చి
నను నీకెంత మద మున్నదిరా ! ఓ యెవరయ్యా ! నన్ను నామగఁడు చంపు
చున్నాఁడు రండయ్యా ! (కేశలు వేయుచున్నది)

కాలకా—(నోరుమూయుచు) ఓనీ నీపుణ్యము, అలకకేశ. కుశుమారివి, నీవింటిలోఁ
బనిచేసికోలేవని దాసినిఁ దెచ్చినాఁడను.

కాలకం—అమాట మొదటనే యేడవరాదా ?

చంద్ర—అమ్మా ! కాలకంటకీ ! ఇది యేమన్యాయమమ్మా !

క. పతిఁ గడవ నతికి ♦ లేదొక

గతి యాతం జెంత మనకుఁ ♦ గైవసమైనన్

మితి గలదు ♦ చనవునకు నీ

గతి బ్రతికూలతకుఁ బాలు ♦ గాఁడగునమ్మా !

శా. ప్రత్యూషంబున లేచి నాథుని పదా ♦ బౌతింబులన్ వ్రాలుట
ప్రత్యుదేశ్య మెఱిగి బోనముల సం ♦ బాళించుటో, రాకకున్
ప్రత్యుత్థాన మొనర్చి మెచ్చదగు సే ♦ నల్ సేయుటో, కాకిటున్
ప్రత్యాఖ్యాన మొనర్చుగమ్యునతమున్ ♦ బత్యాజ్ఞకున్ గేహినుల్ ?
మఱియు

మ. పడతీ ! నేనొకపాటిగాను వచియిం ♦ పన్ నీవిభుం జెంత నీ
యడఁగిం బాఁటడయేని బత్తిమిగులన్ ♦ హత్తించి బంగారమే
యొడలెల్లన్ దిగ వేయునట్లుగను నీ ♦ వోరంత ప్రొద్దెల్ల మే
లడపావునుము, కాళులొత్తు మాటుగా ♦ దానీవరుల్ వీచుమా.

కాలకం—ఓహో ! నీపెవ్వతే నే ? నాకుఁ జక్కట్లు దిద్దుటకేనా నామగఁడునిన్ను
దీసికొని వచ్చినది ? ఓహో ! దానివై వచ్చి దొరపానికైతివి ? నీకుఁ జెలిసిన
మగనాలి. వర్తనాలు మాకుఁ జెలియవేమి ? మాఁటికి వచ్చినదానవు చచ్చి

నట్లు పడియుండక శ్రీరంగనీతులు చెప్పుచు నానూటలోఁ బడియున్న నా మగని బుద్ధి చెడగొట్టుచున్నావుగా.

కాలకా—చంద్రమతీ! నీ చెప్పుడు మాయాబిడతో నిట్లు మాట్లాడరాదు. (రహస్యముగా) దీని నోటికి నూరి కరణాలు కాంపులు గూడఁ జెఱచుచుండును.

చంద్ర—అయ్యా! నే నూటకున్నాను.

కాలకా—సీసీ! యింటిదానా! నీతో నింతనిర్భయముగా మాట్లాడిన యీదానికిఁ దగిన పనులు నియమించి నీకని దీర్చుకొమ్ము.

కాలకం—అట్లయిన పద. నీవని చెప్పెద. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[పిమ్మట నక్షత్రకద్వితీయుఁడై హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

హరి—నక్షత్రేశ్వరా! నన్నింత యన్యాయము చేసెదవా?

నక్ష—అడవులలో నన్ని న్నాశ్వమునకును నీశ్వరును మొగమువాచునట్లుచేయుట నీది యన్యాయము కాదుగాని న్యాయముగా నాకు రావలసిన బత్తెము నేను తీసికొనుట యన్యాయ మయ్యెనేమి యెట్లు?

ఉ. బత్తెము లేక త్రోవల వి + పత్తుల కోర్పుచుఁ దిండి కేసియున్
బొత్తుగ వాచిపోయి గృహ + మున్ విడి నీవెనువెంట రాను నీ
తొత్తునె? యింతకంటెను గ + తుల్మరి మాకిక లేవె! యేరికేన్
మెత్తనివానిఁ జూచునడ + మిక్కిలి మొత్తంగ జిత్తమా గదా!

హరి—నక్షత్రకా! మీ గురువుగారి పనిమీద నీవు నావెంట వచ్చితివి కాని నా కొఱకై వచ్చితివా? నావలన బత్తెమే నీవు తీసికొనిన నీవు నీగురునకు జేసిన యుపకార మేమియ్యది?

నక్ష—ఓయిదుర్మార్గుఁడా! ఏమన్నావు? నేను నాగురువునకుఁ జేసిన యుపకార మేమనియ్య?

ఉ. ఆస దొఱంగి ప్రాణముల + కై నఁ దెగించుచు నిట్టి బత్తెవుం
గానుల నానచే దరువు + కానిగ నీపయి ఘోరకాననా
వాస మొనర్ప నొప్పుకొని + వచ్చుటె నాయుపకార మాత్రపో
భ్యాసికి; నావలెన్ వలుండె + వం డిటు నెత్తురుకూటికొప్పెడిన్.

ఇప్పుడు నా గురుభక్తిని గూడ నధిక్షేపించు చున్నావుగా? నీ వేమెన ననుము. నీభార్య నమ్మగా వచ్చిన యీధనము బత్తెముక్రింద జెల్లకలసినదే కాని నింక మాగురువుగారి ఋణమిప్పుడే యిచ్చివేయుము.

హరి—వటూత్తమా! నే నిప్పు డింత ధనమెక్కడనుండి జెత్తునయ్యా!

గీ. విమలశీలను నిల్లాని ♦ విక్రయించి
 చేర్చినధనంబు నీచేతఁ ♦ జిక్కినగుడ ?
 అవని స్వశరీరమాత్రమై ♦ జవుడ నగుచు
 బ్రతుకుచున్నట్టి నేనెట్లు ♦ బత్తెమిత్తు ?

సత్తు—నీపిట్టి నిర్భాగ్యుడ వనియే నేను దీప ముండగనే చక్కబెట్టుకొన్నాడఁ
 ఓ హరిశ్చంద్రా ! ఇటు వినుము.

గీ. నాకు రానున్న బత్తెంపు ♦ రూకలెటులొ
 స్వీకరించితి నే నిట్లు ♦ జేరవచ్చు
 ముని ఋణమునకు మీరు మీ ♦ రను బెనంగి
 తుదకు నేగంగలోనైన ♦ దుముకఁ బొండు.

(పోవుచున్నాఁడు)

హరి—(చేయి పట్టుకొని) సత్తుత్రతా ! నీ కిది బాతుగాఁ దగనిపని.

సత్తు—ఏమోయి చేయి పట్టుకొనుచున్నావు ? నన్ను గొట్టుదువా యేమి ?

హరి—అయ్యో ! నేనంత సాహసిని గాను.

సత్తు—కాకున్న నాచేయి విడువుము.

హరి—విడిచితిని ! ఇంక నాసొమ్ము మీగురువున కిచ్చివేయుము.

సత్తు—హరిశ్చంద్రా ! నేనిన్ని మాటలవాడను కాను.

క. అడియాస విడువ్రమింక నా

యొడలన్ జీవంబులున్న ♦ నొడమిన్ విడువన్

జెడనెంచి తేని నిను నా

మెడ నీయడదమునఁ గోయు ♦ మీ, రో గొనుమీ.

హరి—సత్తుత్రతా ! ఇంతకన్న నేఁ జెడునదేమున్నది ? నన్నుఁ గూడ నమ్ముకొని
 మీగురుఋణంబు రాఁబట్టుకొనుము !

సత్తు—ని న్నెవ రిచ్చటఁ గొందురు ?

హరి—ఎవ్వరుఁ గొనకున్నఁ గడకుఁ గడజాలివానికైన నమ్మివేయుము

సత్తు—సరి. నిప్పు, గాదననెల ?

(నడచుచు)

ద్విపద : రాగము - కీరవాణి - ఆదితాళము.

అవధారుడయ్య యో ♦ యగ్రజులార !

సవనదీప్తితులార ! ♦ త్కత్రియులార !

ద్రవిణేశు మించు ను ♦ త్తమ వైశ్యులార !
 ప్రవిమల గుణగణ్య ♦ పాదజలార !
 కడ లాక్రమించి యొ ♦ క్కట భూమి నేలి
 సడినున్న యాహారి ♦ శ్చంద్రుండు నేడు
 బానిసీడుగ నమ్మ ♦ బడుచున్నవాడు
 మానసియుండు సత్య ♦ మార్గధీరుండు
 కోరిన ధనమిచ్చి కొన ♦ దగునుండి,
 వారణాసీ పాదవరు ♦ లార ! రండి.

(ఆకసమువంక జూచి) ఏమీ ! ఇతఁ డెట్టివాఁ డనుచున్నారా ?
 సీ. తన మహీరాజ్య నుం ♦ తయు గాధిసూతికిన్
 దానమిచ్చిన యట్టి ♦ ధర్మరాజు
 నిజయశశ్చంద్రికల్ ♦ నిఖిల దిక్కులయందుఁ
 బాఱజల్లిన యట్టి ♦ సారగుణుండు
 ముల్లోకములును స ♦ మోదింప భేతాళు
 మద మడంచిన విక్ర ♦ ఘస్థిరుండు
 అణుమాత్రమైన బొం ♦ కను మాట యెఱుంగని
 యసమాన నిత్యస ♦ త్యవ్రతుండు
 ఏడు దీవుల నవలీల ♦ నేలినట్టి
 సాంద్రకీర్తి హరిశ్చంద్ర ♦ చక్రవర్తి
 బానిసీడుగ నమ్మంగ ♦ బడెడు కొనుడు
 పౌరులార ! మహాధనో ♦ దారులార !

హరిశ్చంద్రా ! ఎవరు కొనకున్నారు ? ఇంకెంతని యఱచెదను ? వీఁడెవఁడో కడ
 జాతివానివలె నున్నాఁడు. ఇతె వచ్చుచున్నాఁడు. ఉండుము.
 [పిమ్మట వీరబాహు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

గే యము

తొలఁగిపోనిండయ్య ! దొరలు పెద్దింటోణ్ణి
 తెలచి చెప్పకుంటే పలువ పొమ్మంటారు ॥ తొ॥
 ఫబులు మీకుక్కల కట్టివేస్తోండయ్య ॥ తొ॥

గబగబ బౌ వంచు కఱవ వత్తుండయ్య
వాద నంటారు మా దోచ మంటారు నే
కాచంత కల్లెసి కాటికి పోతుండ || తొ ||

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఇంక నిన్నెవరు కొందురు ?

వీర—దారా ! బానిసోణ్ణి అమ్ముతుండావా ? నేగొంటానండి. ధర సెప్పండి.

నత్తు—చెప్పదనుగాని నీవు దూరముగా నుండి మాటాడుము. నేనిప్పుడు స్నానము చేయలేను.

వీర—దూరంగానే వుండానుండి, సెప్పండి.

హరి—నత్తుత్రకా ! నన్నీకడజాతివానికే యమ్మెదవా ?

వీర—కడజాతి యేముంది. పెద్దింటోణ్ణి.

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఎక్కడు గొనకున్న నన్నేమిచేయమందువు ? మొత్తమురూద
నీవు నాకిచ్చు బత్తెమునకు దండుగ లేకుండ నావలనఁ బని పుచ్చుకొను
చున్నావు. అఱచి యఱచి గొంతు పగిలిపోవుచున్నది. తిరిగి తిరిగి కాళ్ళు
పడిపోవుచున్నవి.

హరి—అయ్యా ! వీనికి విక్రయింపుడు. నే నన్నిటికి సిద్ధుండనై యున్నాను.

నత్తు—ఓరీ ! వీరబాహూ ! నీకీతడు కావలయునన్న—

క. దంతానశముపయిన్ బల

వంతు డొక్కండు నిలిచి ♦ పైకిన్ రతనం

బెంతటి దవ్వుగ రువ్వునొ

యంతటి యర్థం బొసంగు ♦ మా కొనిపొవ్త్తూ.

వీర—వీరబాహూ ! సాలదాకుండజే !

నత్తు—ఇంక నేమనుకున్నావు ? వీరబాహూ ! నీచేతగాదు పోరా.

వీర—అయ్యోరూ ! యిట్లుండానని నూత్తుండావు కామాసు ! డబ్బిత్తా రా.

రావయ్యా ఆరిచ్చంద్రుడా.

నత్తు—హరిశ్చంద్రా ! ఇంక బొమ్ము. నీబుణము తీతినది.

హరి—నత్తుత్రేశ్వరా ! నేనింక సెలవు పుచ్చుకొనియెద. ఎక్కడనో నిశ్చింతతోఁ
దపం బాచరించుకొను నీవు గూడ నామూలమున ఘోరారణ్యములఁ బడే
రాని పాట్లు పడితివి. నన్ను త్నమింపుడు. వటూత్తమా ! నమస్కారము.

నత్తు—(స్వగతము) అయ్యా ! నేనిప్పు డేమని యీధర్మమూరికిఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చె
దను ? ఇట్టి పరమేశ్వరుని సత్యవంతుని నేనెంత చేసితిని ! (ప్రకాశముగా)
హరిశ్చంద్రా ! నేనే నీ కన్నివిధములఁ గష్టములఁ దెచ్చిపెట్టిన దుష్టుండను.
నేను నిన్నడుగుకొనవలసిన త్నమాపణములు నీవు న న్నడుగుకొనుచున్నావు.

అయినను బుట్టినవాది ననన్య సామాన్యమై గత్యనిష్ఠగరిష్ఠచేఁ బరిశుద్ధమైన
నీమానసమున కింతటి తోభ దెచ్చిపెట్టిన నాయటి ఘోరకర్మండు శిక్షా
ర్థండుగాక తుమాపణమునకుఁ దగునా?

హరి—అయ్యో! విప్రోత్తమా! శిక్షించుటకుఁ గాని తుమించుటకుఁగాని నే నెం
తటివాఁడను! వటుశిఖామణి! నీకిదే వందనము. (నమస్కరించును)

నక్ష—(లేవనెల్లి)

చ. కలత వహింపకయ్య! కల † క్షాలము కష్టములుండబోవు కా
వలసిన కారణార్థము ల † వంబును దప్పనె? నా యకృత్యముల్
దలపున నుంచకయ్య విహి † తమ్మున నిన్ తుమింపుమయ్య, నా
కలుషమె యింత కింత కధి † కమ్మయి న న్వధియింపమండునే.

హరి—అయ్యో! మీరు చేసినదేమున్నది? నా పూర్వభవసంచిత పాపఫలమే నన్నీ
కష్టంబులకుఁ దెచ్చె.

నక్ష—రాజేంద్రా! నిత్యసత్యసంఘటనైన నీకెప్పటికిని గట్టములు లేవు చూడు.

మ. కడఁకన్ గావలెనంచు సత్యఫలముం † గాంక్షించి నీవే యొడం
బడి, నీకై కొన్నవిపత్తులం బరితపిం † పన్ గూడఁదయ్యో కడుం
గడుదోసంబని నేనెఱింగియు వృధా † క్రౌర్యంబునన్ నీయెడన్
జెడుగు లేయుట కెంత గుందితిన్? † నాచి త్తంబె తాసాక్షియా.

హరి—నక్షత్రేశ్వరా! దుఃఖింపకుము. పరమేశ్వరుఁడు నిన్ను రక్షించుఁగాక!
వటూత్తమా! నాకింక నెలవొసంగుఁడు.

వీర—రాయ్యో! హరిచ్చంద్రుఁడా! కుండెత్తుకుండావా?

హరి—అయ్యో! వచ్చుచున్నాను.

వీర—అకే అబ్బిగా! మద్దానూ! యింటికాడికి మనోజ్ఞి తీసుకు పో. బామ్మడికి
సామిగిప్పితాను.

నక్ష—(గ్వగతము) అయ్యో! నేనెంత కపటకృత్యముల నభినయించితిని? నన్నీ
యకార్యమువలన నినుమించునపుడు భగవానుఁడైన విశ్వామిత్రుఁడు నేనిట్టి
రట్టునకు బాలగుడునని తలంపఁడయ్యెఁగదా! ఇనుమునుబట్టి యిగ్నికి సమైక్య
పెట్టన్నట్లు గురూత్తమా! మీవలనఁ గదా నే నిట్టి పని కొడిగట్టవలసివచ్చె.
మీయాజ్ఞానువ ర్తిత నిత్యసత్యక్షేపియనై హరిచ్చంద్ర చక్రవర్తి లెక్కలేని

యిక్కట్టులఁ జేసేతఁ జెచ్చిపెట్టి నేను మీకుఁ జెల్లింపవలసిన గురుదక్షిణ నిశ్శేషముగాఁ జెల్లించుకొంటిని. కాని నేనిప్పు డన్నివిధముల దిక్కుమాలిన వాఁడనై ప్రపంచమునకు రోసి చావక బ్రతికియున్నాను. ఇంకను నాకుఁ దపం జెందుకు ? ఎన్ని మన్వంతరములు తపం బొనరించినను నా యీ దుష్కృతి నిష్కృతి యగుటెట్లు ? హా దీనబంధూ !

గీ. గురుతిరస్కృతి తగదను ♦ కొనుట యొకటి
యతనికార్యంబు నెఱవేర్తు ♦ ననుట యొకటి
యింత నిందకు నన్ ద్రోచె ♦ నేను జనిన
పాయ కది నిల్చు నెన్ని క ♦ ల్పములకైన.

నే నిప్పుడేమి సేయుదు ? నాకింక దిక్కెవ్వరు ? నా పాపంబునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మెద్ది ? భగవానుఁడా ! విశ్వపతి !

శా. ఏయే ధర్మము లాచరింప నగు, ♦ నేయే ష్టేత్రము ల్మెట్టనా
నేయే తీర్థములందుఁ గ్రుంకనగు, నే ♦ యే దేవతలం గొల్వనా
నా యీ పాపము దప్పిపోవుట కనం ♦ తా దీనబంధూ ! కృపా
భూ ! యాపన్నుఁడ నీవెదిక్కగుము కొల్తున్నిన్ను విశ్వేశ్వరా !

ఇంక దుఃఖించిన సేమిప్రయోజనము ? మా యుపాధ్యాయుఁడైనను దురుద్దేశముతో హరిశ్చంద్రుని బాధించుచున్నాఁడనుకొనను. తన వైరియగు వసిష్ఠుని సాధించుట కింత సేయుచున్నాఁడు. ఏదియెట్లున్నను మహానుభావుఁడైన హరిశ్చంద్రుని దుఃఖములు తలంచినచో వజ్రకౌతిన్యహృదయములు సయితము నవసీతసమా నములు కాకపోవు. పాప మాలోహితాస్యఁ డాకాలకాశికుని సేవానిర్భం ధమున నెట్లున్నాఁడో ? చైవమా ! సర్వదా హరిశ్చంద్రునకుఁ జోడు పడుము. తోడుపడుము. (ప్రకాశముగా) వీరబాహూ ! ధన మిప్పింతువు గాని చద.

వీర—అయ్యోరు ! రండి.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది పంచమోకము

శ్రీరస్తు

సత్యహరిశ్చంద్రీయము

షష్ఠాంకము

రంగము : కాశీపుర శృకాన పరిసరార్ణవము.

[పిమ్మటఁ గాలకాశికుని శిష్యులగు కేశవజనార్దనులతో లోహితాస్యుఁడు

ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

గేయము - పార్వీమెట్టు

అందఱు—ఆటలాడుదమా చెండాటలాడుదమా

వాటమైన త్రొక్కుడు బిళ్ళాటలాడుదమా ||ఆట||

చెట్టులెక్కుదమా లేక గుట్టలెక్కుదమా

అట్టునిట్టు జీరుగుబండలందు జారుదమా ||ఆట||

కూరివెట్టుచు దాఁగిలిమూత లాడుదమా

ఆతరువుక్రింద గోలీలాటలాడుదమా ||ఆట||

లోహి—మిత్రులారా!

గీ. ఆటలకు వేళలేదు సా ధి యంతనంపు

టగ్నిహోత్రములకు వేళ ధి యయ్యె నిప్పు

డయ్యవారలు ముక్కోపు ధి లగుట మీకుఁ

దెలియునేకద! రండు ద ధి ర్భలను గోయ.

కేశ—జనార్దనుఁడా! పాపము! లోహితాస్యుని కీనాఁడెన్నిదెబ్బలు తగిలినవిరాశి
అందునకే వీఁడు భయపడుచున్నాఁడు.జనా.—మనలనుగూడఁగొట్టునేమో రండు. తల కొకదారిం బోయి దర్భలఁ బ్రత్ర
ములఁ గోపెదము. (అట్లు చేయుచున్నారు)లోహి—(నడచి పూలఁ గోసి) ఈపూలతావి చక్కగా నున్నది. ఇవిమాకాళికంట
క్రిక తిసికొనిపోయెదను. ఇదిగో నీ పుట్టమీఁద దర్భలు బాగుగాఁ దెరిగినవి.

అందఱి కంటె నేనే యెక్కువ దర్బలను గోసెదను, (పుట్ట నెక్కి కోయ
చుండ పాము కఱచును. హా! తల్లీ! హా! మిత్రులారా! నన్నొక్క పాము
బాము కఱచినది. (పడిపోవును)

అందఱు—(పరు నెత్తుకొని వచ్చి) నెచ్చెలీ! నీకేమైకది?

లోహి—అన్నలారా! ఇంకేమి కావలయును? నన్నొక్కపాము కఱచినది. ఇంక
మాయమ్మను జూచు భాగ్యము నాకు లేదు.

కేశ—అయ్యో, అయ్యో! నీకెంత కష్టము వచ్చెను. జనార్దనా! పాపము! వీనికి
మత్తు వచ్చుచున్నది. చెమటలు శరీరమునుండి యూజక కారుచున్నది. నోట
నులుగులు పడుచున్నవి. కొంతవడి విగ్రహనైనవిసరుదము (అట్లే చేయుచుండ)

లోహి—(కొంచెము తేజీ) అన్నలారా! చింతింపకుడు. నా యదృష్టమునకు మీ
రేమి చేయగలరు? మీ రిక్కడ నామూలమున మసలవలదు. మీకు మాట
వచ్చును.

సీ. జాగయ్యెనని కొట్టు ♦ నో గురుం డట మిమ్ము
నిచట నుండక యింటి ♦ కేగరయ్య
అతిభక్తి మీకు లో ♦ హితుఁ డంపినాడవి
యీ కుశ ల్గురున కం ♦ దీయరయ్య
సదయయై నారాక ♦ కెదురుచూచెడి తల్లి
కీ నాదుగతి వచి ♦ యింపరయ్య
యేదిక్కులేక నే ♦ నే లోకనుని యున్న
జనని దుఃఖము బాపి ♦ మనుపరయ్య
వీలుగానున్న గురునొప్ప ♦ కోలుమీఁద
నమ్మ నొకసారి చూచి పో ♦ మృందురయ్య
విసము తలకెక్కె నేను జీ ♦ వింపనయ్య
కడకిదే మీకు నా సమ ♦ స్కారమయ్య!

నెచ్చెలలారా! నా ప్రాణములు లేచిపోవుచున్నవి. మీ రింకఁ జూడు. హా! తల్లి
నీవైన నాదగ్గఱ లేకుంటివే?

జనా—అయ్యో, అయ్యో! ఎంతపని జరిగెను?

కేశ—మనమీఁద కేమి రాదుకద. జనార్దనా!

జనా—మనము పోయి పాపనూచంద్రుని కీసంగతి నెఱిగింతము. మన మిక్కడ
నుండి చేయకు దేమున్నది? (నిష్క్రమింతురు)

[పిమ్మట చంద్రమతి పిడక లేరుచుఁ బ్రవేశించు చున్నది]

కటకటా ! ఎంత మందభాగ్యురాలను! నిరంతర మనంత పరిచారికాశతంబులయూడి గంబు లందికొను పట్టంపురాజ్యపదం బనుభవింపఁజేసి, దైవమా ! తుద తీసివ గతికేల పాల్పఱచితివి? తొలుత నే నన్నీలాటి దాసిగ స్వబించిన నీవు నా కెంత యుపకార మొనరించిన వాఁడవగుదువు ! ఈదాసికౌవృత్తియందైనను నాయజమానురాలిని మెప్పింపలేకుంటి నే? హా ! ప్రాణపతి ! హరిశ్చంద్రా ! నీవిప్పు డెందున్నావో కదా ! కాలకాశికునికి న న్నొప్పగించునప్పుడు మన సార మనకష్టములఁ దలంచుటకైన నీలులేకపోయిననుఁ గడకు మందభాగ్యురాలనగు నేను.

.సీ. యజమాని బ్రా ♦ హృణుని తీవరముచే

నింపార మిముఁ గొగి ♦ లింపనైతి

నివిడాశ్రువులదృష్టి ♦ నిలుపలేకుంటచేఁ

గనులార మిముఁ జూచు ♦ కొనగనైతి

దుఃఖంబు పొంగి కు ♦ త్తుకబంటియాట నో

రార మీతోడ మా ♦ రాడనైతి

మనలినన్ వడుగుచే ♦ మాట వచ్చునటంచు

నొక్కింత మీదండ ♦ నుండనైతి

కడకు న న్నొప్పగించి యీ ♦ కర్మమునకు

ముందుఁ బోలేక పోలేక ♦ పోయినాడ

వెందు నున్నాడ వేగతి ♦ నొంచినాడ

విలను నున్నాడవో లేవో ♦ యినకులేశ.

అక్కటా ! శోకతీవ్రతచే యజమానురాలి యాజ్ఞను మఱచుచున్నాను. ఇంతఁ దొందరగాఁ బిడకలేరవలయును. (ఏరుచు) ఓహో ! స్వామంకాలమై పడమటి కొండ యందలి సంజకెంజాయ విశ్వామిత్రుని కోపరసమో యనఁ బ్రకాశించుచున్నది. మఱియు

మ. కొడు క స్తంగతుఁ డయ్యె నంచుఁ దెలివిన ♦ గోల్పోవున్ గన్న
ప్రేముడిఁజింతించెడి లోక బాంధవునకై ♦ పూర్వాశప్రాణేగుండ
య్యెడకోపోయె నటంచుఁ బద్మిని సదా ♦ భృంగీ రనవ్యాపృతికొ
గ్గోడఁగెన్ మోముముడించియెడ్య నటబంధుత్వాగమింపకదా

కాని వడుగులతోఁ గలసి యడవి కేగిన నూ లోహితాస్త్వం డింకను రాకున్నాడే మొదో ? రావలసినవేళ గూడ యతిక్రమించుచున్నది. అదిగో !

శా. ఆపు ల్లందలలోన నిల్వకవె యం ♦ బా యంచు లేదూడలన్
ద్రావింపన్ దమచేపుబాలు వడి నిం ♦ డ్లన్ జేరెడిన్ ముక్కులం
దేవో ధాన్యపుంగంతులందికొని య ♦ డ్లె గూండ్లకున్ జేరె నా
రావంబు ల్పెలంగన్ బులుంగు లకటా ! ♦ రాఁడేమి నాపాపఁడే?

నేఁ జేకారణముననో నామనంబు పరిపరివిధములఁ దపించుచుఁ గీడునే శంకించుచున్నది. తొలుతఁ గుఱివానిని స్వామి యడవికిఁ బంపునప్పుడు బాల్యచాపల్యముచే వాడు “నే నడవికిఁ బోలేనన్న” మాత్రమున ముక్కిరియైన కాలకాశికుండు చబుకుం బట్టుకొని,

మ. ‘చెడుగా ! యేవని చేతగానియెడ ♦ నాచేనాన్ ముప్పుటలున్
గడుపుబ్బ నిన్ను మేపనంచు దనువున్ ♦ గాయాలుగాఁగొట్టినన్
బడలే కాన్యధ ప్రాణభీతి ‘గురు డ ♦ మ్మా ! చూడడే’ యంచు
నాకడ కేతెంచిన పుత్రు కష్టగతి నా ♦ గర్భంబు ఛేదించెడిన్.’

దైవమా ! యెంత నీచదురవశంబు చెచ్చితివి ? ఏదియెట్లుయినను గుఱివాఁడింకను నా కంటఁబడలేదుగదా ! చెడుదినములు గాన నామనంబు ప్రతిక్షణము శంకించుచునే యున్నది. (ప్రక్కఁ జూచి) వారే వడుగు లందఱు వచ్చుచున్నారు. అక్కటా ! కోసినదర్శలు మోయలేక ట్టుఱివాఁడు వెనుకంజిక్కికొఁబోలు ! నేను వానికి సహాయము పోయెదను. (ఎదురుబోయి) ఏడి నాలోహితుఁడు ? బ్రహ్మచారులు మాత్రము గనఁబడుచున్నారు గాని నా మద్దులయ్య లోహితుండు కనంబడఁడే ?

[వడుగులు ప్రవేశింతురు]

కేశ—జనార్దనా ! పాపము చంద్రమతి యిక్కడనే యున్నదిరా ?

జనా—అయ్యో ! ఈదారుణవార్త యేమని వచింతుము ?

చంద్ర—అన్నలారా ! మా లోహితుఁ డెక్కడ ?

బ్రహ్మచారులు—(ఊరుకుందురు)

చంద్ర—ఏమి నాయనలారా ! మాటాడరు ? మఱేమి యప్రియము లేదుగదా ?

కేశ—జనార్దనా ! చెప్పుము.

జనా—నీవే చెప్పరా.

చంద్ర—అయ్యలారా ! మిమ్ముఁ జూచిన మాకడుపు బ్రద్ద లగుచున్నది. మీప్రియమిత్రుండు లోహితాస్త్వం జేమయ్యెనయ్యా ?

కేశ—అమ్మా! మే మే పాపకర్మ మెఱుగము. మే మందఱ మడవిలో దర్భలు కోయుచుండ “మిత్రులారా! నన్నొక పెనుఁబాము కఱచినది” యను మీ లోహితాస్యుని దీనారవము మాకు విసంబదినది. అంత మేము పోయి చూతు ముగదా సర్పదప్తుడై మరణవేదనఁ బడుచున్న నీ కుమారునిం జూచితిమి.

చంద్ర—హా! తండ్రీ! లోహితా! నే నిన్నుడు చచ్చితినిరా. (మూర్ఛిల్లును)

కేశ—అమ్మా! ఇంకఁ గొంచెము చెప్పవలయున్నది.

చంద్ర—నాయనా! ఇంకేమి చెప్పవలయు?

కేశ—అన్నడు స్వప్తముగా లేనివాక్కులతో నిట్లు చెప్పినాఁడు.

చంద్ర—ఎట్లు తండ్రీ!

కేశ—(జాగయ్యెనను పద్యము చగువును) అట్లు చెప్పనప్పుడు మరణవేదన పడు చుండె. ఇప్పు డెట్లుండెనో తెలియదు. ఎట్లయిన నీ కుమారుని నొక్క మాఱు చూచుకొనిరమ్ము. ఇదిగో, ఈమార్గమున నూటిగాఁ బోయితివేని నీకొక వటవృక్షము గాన్పించు, దానినీడయందే నీనందసుండు కడియొందు. మేమిఁకఁ బోయి వత్తుము. మాకచట మాట వచ్చును.

చంద్ర—అయ్యలారా! పొందు. నాదురదృష్టమునకు మీరేమి చేయుదురు?

(బ్రహ్మచారులు నిష్క్రమింతురు)

చంద్ర—హా! కుమారా! లోహితా! నీకు మృగ్యదేవతయై యా కాలసర్ప మెక్కడ దాపురించెనోయీ తండ్రీ! అడవి కేగునప్పుడు “నేను నడువ లేనన్నను నన్ను గురుండు బలశంతముగాఁ గొట్టుచుఁ బొమ్మనుచున్నాఁ”డని నీవెంత చెప్పికొన్నను నింటనే నిల్చికొనఁజాలని నేను నిన్నుఁ జూడవచ్చు టకు మాత్రమెట్లు స్వతంత్రురాల నగుదు? కొడుకా! నీవు నన్నుఁ బూర్ణముగా విడిచిపెట్టితివా? హా! విధి! పతి వియోగముచేతనే యిదివఱకుఁ గృశించి కృశించి యెప్పటికైనా మా హరిశ్చంద్రునిఁ జూడకపోదునా, యెల్లకాలము గవ్వములిట్లే యుండునాయను మొండిదైర్యముచే నెక్కడనో యొక్కప్రాణముతోడ నీలాగు జీవించియున్న నాగర్భమునఁ బుత్రవియోగా గ్నియుఁ దరికొల్పితివా? నాకింక దిక్కెవ్వరు? హా! ప్రాణేశ్వరా! హరి శ్చంద్రా! నీవిప్పు డెక్కడ నున్నావు? కాలవైచరీత్యముచే నీకుటుంబ మంతయు దిక్కుమాలి నేటికిఁ జెట్టున కొక పక్షియై రాలిపోవలసి వచ్చెనే! అయ్యో! దుఃఖభారముచే నేవాక్యత్యమును మఱచు చున్నాను! స్వామి యజ్ఞం గైకొని కొడుకు పడియున్నచోటునకైనఁ బోయి చూచితచ్చెదను. అమ్మా! కాలకంటకీ! నీవిప్పు డేమందువో?

కాలకం—(ప్రవేశించి కోపముతో) ఓసీ, అంసనారీ! నీవిల్లు కదలి ఎంత సేపైనదే? పిడకలేదుకొని రమ్మరి పంపగా సుఖముగా నిక్కడఁ బ్రొద్దులుపుచ్చుచున్నావా? ఓసీ! నీరు మాసామ్రొంత విషమైనదే? ఈతీరుగాఁ బనికొడులు దాచుకొని యింటి కేముఖము పెట్టుకొని తిండికి రావలయు ననుకొన్నావు?

చంద్ర—అమ్మా! కోపింపకుము. నేను మీ యానల శరసావహించియే పనిచేయుచున్నాను. నేడు నాదురదృష్టము పండి దర్భలకై యడవి కేగిన నాకొడుకును పాము కఱచినదట.

కాలకం— ఓసీ! నూత్రధారీ! తొందరగా నెందుకుఁ బనిచేయదన్నందునకీపన్నాగము పన్ని నావు? ఛీ! ఛీ!

చంద్ర—అమ్మా! నే నబద్ధ మెన్నటికి నాడనమ్మా! దర్భలకై పుట్ట నెక్కఁగా నాకొడుకును బాము పట్టెనట.

కాలకం—ఎవరు చెప్పిరి?

చంద్ర—వెంటఁబోయిన వడుగులు చెప్పిరి.

కాలకం—అయ్యో! మాకు ధనవ్యయంబు గలిగింప నీ వెక్కడ దాపరించితివే! బోలెడు సొమ్ము పోసికొనిన మేము నీ జీవనమునకు దేవుఁడా యని యెద్దవలసియుండగా నీకందులకే యీ యెదుపు?

చంద్ర—అమ్మా! కన్నకడుపుగదా!

కాలకం—అట్లయిన నిష్పజేమి చేయవందువు?

చంద్ర—కుట్టవాఁడు పడియున్నచోటి కేగి చూచి వచ్చెదను. నెల వీయవలయు.

కాలకం—ఓసీ నిర్భాగ్యురాలా! ఇంటిలోఁ జేయవలసినఁ బను లెన్నియో ముందుఁ బెట్టుకొని యెక్కడికో పోయెద ననుటకు నో రెట్లాడెనే? నీవు పోయిన తరువాత నీపనియంతయు నీతాత ఎవరు చేయును? ఊరక నోరు మూసికొని నావెంట రమ్మ.

చంద్ర—తల్లీ! కాలకంటకీ!

మ. కడప్రాణంబున నున్నవాడొ, విన † మెక్కన్ జచ్చెనో కానలోఁ గొడుకమ్మా! ననుబంపకుండిననుయోగ్యుండ్లై నవైద్యుం ద్వరం బడియచ్చోటికిఁ బంపుమమ్మ! బ్రతికిం † పన్ జాలునేమోసుటన్ గడ తాళ్లంటి నమస్కరింతు సుత భి † ఊం బెట్టి రక్షింపుమా.

కాలకం—చాలు, చాలిదివరకుఁ దిన్నది చాలక మా సొమ్మింకను గుండము చేయుదువుగా! దర్భలకై పోయినవాఁడు పుట్టలెక్కుట యెందులకు? పాము నోటికిఁ గాలిందీయఁగాఁ గఱవక ముద్దు పెట్టుకొనునా! కట్టవకుండునట్లు

దేశములోనిపాములకన్నింటికి నాకట్టు కట్టకుండుట మాదొకతప్పాయేమి?
నీకొఱకై వైద్యుఁడెవ్వరి నిక్కడ సిద్ధముగా నుంచలేదు. మాకు మందులు
చేతఁగావు. ఇంటిలోఁ బసులన్నియుఁ జక్కఁబెట్టి రాత్రి మమ్ము నిదురపుచ్చి
నీ వెక్కడికైనాఁ బొమ్ము. (పోవుచున్నది)

చంద్ర—అమ్మా ! నీ సెలకైనట్లు. (నడచుచు) హా ! జీవితేశ్వరా ! హరిశ్చంద్రా !
నీవు గూడ సేవానిర్బంధమున లేవుగద ! (అని నిష్క్రమించును)

[పిమ్మట నొకరుండ మాఁపుపైఁ బెట్టుకొని హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

స్వామియగు వీరబాహుఁడు నన్ను “హరిశ్చంద్రుడా ! కాదు కాదు, వీరదానుడా
నేఁటిరాత్రి యంతయు వల్లకాటియంగుఁ గావలయుండఁ యదయమున నిం
టికి వచ్చునప్పు డీరుండనిండఁ గొత్తకల్లు నింపుకొని రమ్ము” అని యీసురా
భాండమును నా కిప్పించినాఁడు. ఆహా ! సురాభాండమా ! నీవు పూజ్య
రాలవు. కావున నో విశ్వామిత్రుని సహాయసంపత్తిచే విశ్వవికస్సంభరాదేవికి
నాస్థానంబగు నీభుజపీఠపై నిల్లఁగిష్ఠించియున్నావు. కానీ ! నేనిప్పుడు శ్మశాన
వాటికకే వెళ్ళెదను. అంధకార మప్పుడే బ్రహ్మాండ మంతయు నావరించి
కన్నులున్నవారిఁ గూడ గ్రుడ్డివాండ్రను చేయుచున్నది.

నీ. కలవారి యిండ్లలో † పలి నిధానము నెత్త

నరుగు దొంగలకు సి † ధ్ధాజనంబు

మగలఁ గూరుక నిచ్చి † తేగి యంటుగాండ్రకై

తారాడు కులటల † తార్పుగతై

అలవోక నలఁతిపి † ట్టల బట్టి వేటాడు

పాడు ఘూకములకుఁ † బాడిపంట

మనసంబులోన నిం † పెసలాదు శాకినీ

శాకినీ తతుల చు † ట్టాల సురభి

రేలతాంగికి నల్లని † మేలి ముసుగు

కమలబాండంబునకు నెల్ల † గన్నుమూత

నత్తవిద్రోహి దుర్యోత † శ్చనికిఁ దోడు,

కట్టిచీకటి యలమేది † క్కటములందు

ఇంక ద్వరపడి శ్మశానవాటికకే పోయెదను. (పిమ్మట శ్మశానభూమి కాన్పించును)
అహో ఈ శ్మశానంబునం చెచ్చటఁ జూచినను,

సీ. కాఁబోలు బ్రహ్మర ధీ సుమూహం బిది
ఘోషించుచుండె ఋ ధీ కులక్రమంబు
కాఁబోలు వీరు వి ధీ తడవబొంధపు

లడరుచుండిరి మహా ధీ ర్తారవములఁ
గాఁబోలు వీరు ట ధీ క్కరి భూతమాంత్రికుల్
నెమకుచుండిరి కవా ధీ లములకొఱకు
కాఁబోలు నిది పితా ధీ చీ శాంధవశ్రేణి

పలటంపు బువ్వంపు ధీ బంతినాగె
చిట్లుచున్నవి కాఁబోలు ధీ చితులలోన
గాల్పబడెడు శవాల కం ధీ కాళ సమితి
నెటఁ బెఱిలను రవములే ధీ యెసఁగుచుండు
దిక్కుల న్నిండ మార్శ్శ్రీత ధీ పిక్కటిల్ల.

ఎవ్వరచ్చట ? నాకెదురుగా నిలుచున్నారే ? పలిచి చూచెదను ఓహో ! ఎవరువారు ?

గీ. కాటసుంకంబు చెల్లింప ధీ కయె శవాల
మసనమునఁ గాల్పరేకద ధీ మనుజులార ?
కాపులే దనుకొంటి ధీ రే మోపదుండు
దళిత ఘోరారి యీవీర ధీ దాసు గలఁడు.

(అని నడచి) ఓహో ! ఎంత పొరబడితిని ? సగము కాలచు బయలుదేరిక నిట్టనిలు
వునఁ బైకి లేచిన యీశవమును బ్రాణిగా భావించితి. అయ్యో ! ఈకళేబరపు
దుస్థితి యెంత జాలిం గొలిపెడిని.

శా. మాయామేయజగంబె నిత్యమని సం ధీ భావించి మోహరీటునన్
నాయిల్లా లని నా కుమారుఁ డని ప్రా ధీం బుండునందాక నెం
తో యల్లాడిన యీశరీర మిపు డిం ధీం గట్టెలఁ గాలుచో
నాయిల్లాలునురాదు పుత్రుఁడునుదోఁ ధీ డైరాఁడు తప్పింపగన్.

ఇట్టి శ్మశానమలం గనినపుడెల్ల నీలాటి వైరాగ్యములు కలుగుచుండుట సహజమే.
ఇంక నామంచెదగ్గఱకుఁ బోయెదను. (నడచుచు) అయ్యో ! దారి బొత్తుగా

నిర్ణయింపలేకున్నాను. ఈచిట్టిలోని కావ్యమును నే నిస్పృహ దీపముగా నుపయోగించుకొనియెద. (అని కొఱవించుకొని) ఆహా ! చక్రవర్తులకు సేవకా జనముపట్ల యంగారపు గరదీపికలకంటె నాయుప్పటి నీచస్థితికి నీకొఱవయే మిక్కిలి యుచితమైనది.

శా. కాలంపుంగతి నెప్పుడేది యెటు భో † గృం బప్పు డప్పాటనా నాలీలన్ మును సేతు శీతనగ మ † ధ్యప్రాచ్య సామ్రాజ్య హేలా లీలానుగతిన్ జరించి యిపు డీ † లాగైన నా ప్రాప్తికిన్ నాలో నాకొకభంగి నవ్వగు దురం † తంబైన దుఃఖంబుతోన్. మఱియు,

మ. చతురంభోధి పరీత భూవలయ ర † త్సా దక్ష చామీకరా యతదండంబు ధరించు నీకరమెయా † హా ! యిప్పుడిక్కాటిలో! జితిలోఁ గాలుచున్న నీకొఱవి దా † లెచ్చెన్ నవ్యమాణిక్య రాజిత నీరాజనకాంతికిన్ బదులు వ † చెప్పెన్ శోచనీయంబుగన్.

అయ్యో ! ఈకొఱవి యిప్పుడే యాజీనది ! పోనీ ! పాటవె చెదను. (అని మెల్లగా నడచి) ఓహా ! ఇదే శృగాన రాజ్యాభిషిక్తుండ నగు నాసింహాననము (అని సేనిక్కడ సోమరితనమునఁ గూర్చున్న నిద్దురవచ్చి ప్యామి కార్యంబునకు భంగము కలుగుగాదా ! అయ్యో ! నాకును నిద్రాహారములకును ఋణము తీటి యెంతకాలమైనది ? సుగుణవతియు నా యరాంగలక్ష్మియు నగు చంద్రమతిం గొడుకుతో నొక్కనికి దాసిగా నెప్పు డమృతకొంటిన్ నాటితో నాకును నాసౌఖ్యమునకును ఋణము దీటినది. మొండినడి ప్రాణముమాత్రము వెడలి పోతున్నది. ప్రాణము పోయిన నీరుఃఖములన్నియు నెవ్వ రనుభవించువారు? ఆహా ! దైవోపహతుండనై నే నిప్పు డెన్నివిధముల బాధింపఁబడుచున్నాను.

మ. అకటా ! యొక్కనిపంచ దాసియయి య † ట్లల్లాడు నిల్లాలి పాట్లకునై కుంగదుదనా ? సువర్ణమయ డో † లాకేళికిం బాసి పొట్టకునై రోసితపించు నాకొడుకు బా † డం గాంచి దుఃఖింతునా ? యిక నీనీచపు గాటికాపరిని నా † కే నేను శోకింతునా ?

హా ! హా ! లోకములోని కష్టము లన్నియు నన్నే వారి వరించినట్లున్నవి. కావున నన్నికష్టము లెవ్వరనుభవించురు ? అయ్యో ! ఈనిర్భాగ్యపుహరిశ్చంద్రుండు గతించిన వెనుక మరల కష్టములకుఁ దా వెక్కడ దొరకు? రాజ్యవియోగంబునకై దుఃఖింపను; మహారణ్యావాసాదిఘోరదుఃఖంబు లెన్ని సంభవించినను గణింపను; కడ కతిసీచతంబగు నాయీచందాల దాన్యంబునకు గూడఁ

బరితపింపను; కాని చేపట్టినదాని నన్నే పరమజైవంబుగ భావించుచు నా మూలమునఁ దన కంతలేసి కష్టములు గంభవించినను తుహుగుణగంపత్తిచే సహించుటేకాక తన్ను నొక్కనికీఁ దెగ నమ్ముకొనుట నీచం బని నేసంతో చించినప్పుడు “నాథా! సత్యప్రతిష్ఠకై యొనరించు నీచకృత్యంబులు సగౌరవంబులే యగు” నని నాకు సుత్యాహము కలిగించి నాగత్యదీక్షం గాపాడిన నాయర్థాంగలక్ష్మీయగు చంద్రమతీదేవి వియోగదుఃఖము నేనేగతి భరింతు? హా! దేవీ! ఆనూర్యంపశ్యా! నీ రాణివాససౌఖ్యం బేమయ్యెను! ఆయ్యా! సాక్షిమణి! నీ పతి బ్రతికియండగను నీ వనాథవై యొక్కని దయకుఁ బాత్రురాలవు గావలసివచ్చెఁ గదా! హా! కుమారా! లోహితా! నిన్ను మరల నే నెన్నఁడు జూడఁగలుగుదు? తండ్రీ! దానదాసీజనంబుల జేతుల నుండి యడుగటు పెట్టనీక మిగుల గారాబమునఁ బెంచిన నిన్నట్టి నిఘరతమం బగు దాన్యంబున కొప్పగించితిఁగదా! ఆక్కటా! నాదుఃఖ మంతకంతకు మితిమీఱుచున్నది. కడచిన విపత్తు లొక్కటొక్కటిగఁ దలంపునకు వచ్చి నాధైర్యమును మఱిత మాపుచున్నవి. ఆహా! ఆనాడు నాభార్యాపుత్రులఁ గాలకాశీకునకు విక్రయించునప్పుడు “దాసీ! కదలవేమి” అని యప్పారుఁడు తనతల్లి నదలించినాఁడని మాలోహితుఁడు “ఓరీ! మాయమృ నెక్కడకుఁ గొనిపోయెదవురా!” యని తనపై నదరినాఁడని యా కాలకాశీకుఁడు నిర్దయఁడై,

మ. ‘కుడువం గూటికి లేకపోయినను నీ ♦ కున్ రాజసం బెంత హెచ్చెడురా? ఛీ! తలకెక్క నే పొగరదా ♦ నీపుత్ర యంచున్ సుతున్ బడద్రోయన్ గొడుకటై నానదనము ♦ న్నన్నిల్లతో జూచె హా! కడుపున్ అంపపుఁగోత గోయునదియే ♦ గాయంబు గాకుండగన్.

అయ్యా! అట్టి దురవస్థనుండి సతీసుతులం దప్పింపలేక పోయితివిగదా! నాకై గదా రారాజుబిడ్డయగు నిల్లాలు దిక్కుమాలి పరులకొంపలఁ జాకిరికత్తెయై యల్లాడుట ఛీ! ఛీ! కఠినాత్మా! హరిశ్చంద్రా! నీ జన్మము నిజముగా నిరర్థకమైనది. చూడు.

సీ. విడలేక నీవెను ♦ వెంట వచ్చెదనన్న

పౌరుల దుఃఖము ♦ ల్బాపినావొ

సరిరాచబిడ్డయా ♦ సతిని నిల్లాలిని

బ్రయమారఁగా సుఖ ♦ పెట్టినావొ

గడుపారఁ గన్న యా ♦ గొడుకును ముద్దుగాఁ

బెంచి ముచ్చటలఁ జె ♦ ల్లించినావొ

పుత్రవత్సలత నె ♦ ప్పడు నన్నుఁ బ్రేమించు
కులగురు నాజ్ఞలో ♦ మెలఁగినావా

గీ. రవి మొదలుకొని నీదాకఁ ♦ బ్రబలుచుండు

స్వకులగౌరవములను గా ♦ పాడినావా

చావకెందుకు ఛీ ! హరిశ్చంద్ర ! నీవు

బ్రతికియున్నావు జీవచ్ఛ ♦ వంబ వగుచు.

అయ్యో ! ఎంత వైపరీత్యము జరిగెను ! ఎప్పటికైన శుభఁనములు రాకపోవునాయను
దైర్యముగూడ నంతరించినది. బ్రతికియున్నంతవఱకు దేవి కా దాస్యదుఃఖం
బును. నాఁకి కాటికాపరి యుద్యోగమును నవత్వానుభోక్తంబులేకదా !

శా. నా దాసీత్వముఁ బాపి యెప్పటికినై ♦ నన్ జింత లీగోర్పడే
నాదేవుండను నాసతో ననువుల ♦ న్భారంబుగా మోసి నే
నేదిక్కొదని నమ్మియుండు సతి నా ♦ హీనస్థితిన్ గానమిన్
ఈదొర్భాగ్యపుఁ గాటికాపరితనం ♦ బేపాటి తన్ బ్రోచెడిన్.

అకటకటా ! మందభాగ్యుండైన నాచిత్తమునకు శాంతి యెప్పటికో ? అయ్యో !
ఇంక శాంతి గాకేమున్నది ?

శా. నానాటన్ బరిపాటి నామది దురం ♦ తంబైన చింతాహతిన్
మానై రాయయి వజ్రమై స్వగుణధ ♦ ర్మంబైన చైతన్య లీ
లానై జంబు ద్యజించి నిర్వికృతి మే ♦ శ్లన్ గీళ్ల నొక్కుమ్మడిన్
బూనున్ యోగిమనంగబురీతి యవుడే ♦ పోశాంతి నాచింతకున్.

కావున నింక దుఃఖించినమాత్ర మేమి ప్రయోజనము ? సత్యస్థైర్యుండైన నేనింక
దైర్యమునే వహింపవలయుఁ అయ్యో ! ఏమిది ? దుఃఖప్రాబల్యమునఁ గర్త
వ్యంబు మఱచితిని. (శ్రుతి నభినయించి) ఎక్కడినుండియో యాదీనారవంబ
శ్రవణగోచర మగుచున్నది పోయి మాచెడఁగాక !

[పిమ్మట నొకమూలనుండి చంద్రమలి ప్రవేశించుచున్నది]

చంద్ర—అయ్యో ! ఈ యర్ధరాత్రమున నా కుమారుని జాడ నెవ్వరి నడుగుదును ?
దిక్కులేని నాకుఁ బ్రకృతియే తోడు గావలయు.

సీ. జలదమా ! సుంతమా ♦ ర్పలికిన దోసనూ
 యెఱుంగవా నీవు లో ♦ హితుని జాడ
 పరుగు త్తకుము చక్ర ♦ వాకి ! యేకడనైనఁ
 గనుగొంటివమ్మ నా ♦ కన్నవానిఁ
 గాసంత మెఱపించి ♦ మోసగించెదవేల
 తోడురావమ్మ వి ♦ ద్యుల్లతాంగి !
 జలదంపుడెరఁ బాసి ♦ వెలికిరం డొక్కింత
 తారలారా ! నాకుమారుఁ నాప
 కానవా వాని గంగాభ ♦ వాని ! సుంత
 గోల చాలించి వినుము నా ♦ గోడు కొంత,
 వేగఁ గాన్పింపుమయ్య యో ♦ విశ్వనాథ !
 నీకుమారునిఁ బోలిన ♦ నాకుమారు.

అయ్యో ! గతిచాలనివేళ నామాట నెవ్వరు పాటించురు ? హా ! సుతా ! లోహితా !
 నీవెక్కడ నున్నావు తండ్రీ ! మునికుల పవిత్రా ! గాధిపుత్రా ! మ మ్మెంత
 యైన సాధింపుము. ఒక్కమారు నాకుమారుం జూచుకొననిచ్చు. (నడచుచు)
 ఏమిది ? కాలికి నేదియో మెత్తని వస్తువు తగిలినది. నాకుమారుని శరీరము
 కాదుగదా ? (పరికించి) హా ! లోహితాస్యా ! నీ కెంతటి యవస్థ సంభవించెనురా
 కొడుకా ! పలకవేమి ? అయ్యో ! ఇంతటి కంటకములచేత నిదివరకె
 నొత్తుకొనుచున్న నీ మృగుశరీరము కఠినంబగు నా పాదతాడనంబుచేత నిం
 కెంత బాధపడుచుండెనో ! తనయా ! పుట్టినదానయే కష్టములెఱుంగని నిన్ను
 గురుం డడవికిఁ బంపుచుండగా నూఱకుంటివని నాపై నలిగితివా ? శేకున్న
 నాతోడ నీవేల మాటాడవు ? నాయనా ! శరత్కాల పూర్ణిమారాకానిశా
 కరబింబంబు విడంబించు నీమద్దుమోము చిఱునవ్వువెన్నెలచే నలరారు
 చుండఁ గనులార జూడకున్న నమృతరసంబునకే లభింపరాని మాధుర్యంబు
 జలంకు నీచుద్దులపలుకులు చెవులార వినుకున్నను బ్రతుకున కింకేమి యున్నది
 తండ్రీ ! నే నింకెవ్వరినిఁ జూచి పుడమిపై జీవించియుండు ? నాకింకెవ్వరు
 దిక్కు ? రాజ్యముఖాద్యుత్తమభోగంబులను బాసి చేసికొనిన పతికి దూరము
 రాలనై యొక్కయింట నూడిగంపుగత్తెనై కాలముగడపు నీచనితికినచ్చినను
 గడుపునబుట్టినకుమారుడడవు, సకలలక్షణలక్షితాకారుడవు, వంశైకవిస్తా
 ధుండవుఁ నీవొక్కడవు గట్టిగా నున్నాడడ వంటియే చాలనని ప్రాణము

లన్నియు సీమీదనే నెలకొల్పి బ్రతుకుచున్న నన్నిప్పుడే సముద్రమునఁ
ద్రోసిఁబోయెదవు తండ్రీ ! దాసదాసీజనము లూచు బంగారుతూగుటుయ్యె
లపై నుఖనిద్రం జెందు సౌఖ్యమప్పుడే యంతరించినను నీకు నాకాలకాశీకుని
యింటఁ బండుకొనుటకు నాపైఁటకొంగైనా నింత యాధారము దొరకుచుం
డునే. నేఁ జేదియు లేక దట్టముగా నుండులచే నిండియుండిన యీ నట్టడ
విలో నీయర గాత్రమున నిట్టింటిగ నిద్రించుచుంటివేమోయీ ! కొడుకా !
లోహితా ! నీకు నేటికి గులకజాలనేలయే ఫూలపావయ్యెనా ! అయ్యో !
త్రూరసగ్నమా ! నే నిన్నేమందును ? నిష్కారణముగ నాకుమారునిఁ జంపి
తివి ఛీ ! సర్వాధమా !

మ. పని యేమున్నది నిన్ననన్ నడకలా ♦ క్రంబు, లెప్రాద్దు నీ
పని ఘోరవిషంబు గ్రక్కట; జగ ♦ త్యాజాశనోద్వృత్తి పె
ట్టిన పేరే, యదిగాక నాలుకలు రెం ♦ టిం దాల్చినా విట్టి నీ
కనుకంపాగుణ ముండునన్న నెటు సా ♦ ధ్యంజూను దర్శింకరా !

అయ్యో ! శోకాతిశేకముచే సీపామును దూషించుచున్నా నేమి ? ఇప్పటికి రాత్రిలో
మూఁడవజాము జరుగుచున్నట్లున్నది. శైలవారకమునున్నే గంటికిఁ గవఁబడ
కున్న దొరసాని యూరకుండను కొడుకా ! ఇంక నీనవమన్యధాకారమును
జాత మనుకొన్నను సంభవింపజే యని యిప్పుడే తనివితీరఁ జూచుకొనుచు
నీశవముకడఁ దడవు నిట్లుటకైన నేనిప్పుడు స్వతంత్రురాలను గాకుంటినే ?
నాయనా ! రమ్మ ! లోకాచారముల ననుసరించి నిన్నుఁ జేతులారఁ గాటి
కప్పగించి చేతులు గడుగుకొనియెద. (ఎత్తుకొని) అయ్యో ! ఇప్పుడు శృశాన
వాటికకు నేదారియని పోయెదను ? పుత్రశోకంబున నావరింబఁబడిన హృద
యమువలెనే బ్రహ్మాండమంతయు సంధికార బంధురంబైయున్నది. లోహితా
మృగడను నాబాలమాయ్యం డస్తమించినవెనుక లోకమున సంధికారముగాక
నింకేమున్నది ? (నడచుచు) ఆవంక నేడయో వెంటురు గానవచ్చుచున్నది.
సరసంచారములేని యీకాంతారముననీమానిసి యలికిడిలేకపోయినను దిక్కు
లన్నియు వ్రక్కలగునట్లు నీక్కట్టిల్లుచున్న గంగానదీఘోషంబులును, నీనట్ట
డవియందలి రిల్లినదంబును నా గుండెలు బ్రద్ద లగునట్లు చేయుచున్నవి.
(నడచుచు) ఆ వెంటురున్నచోటే శృశానవాటిక కాఁబోలు ! ఆప్రక్కనే
నడచెదను. అహో ! ఇదే శృశానవాటిక అయ్యో ! సాహసంబు చేసి ఇప్పు
టికి వచ్చితిని ? ప్రాణంబులకు రోసి నాకు సాహసంబు గాక ఇంకేమున్నది
కులవరమండగు నీలాటి కొడు కిటు కాటిపా రైపోయినవెనుక నే నింకను
బ్రతికి యేమి ప్రయోజనము ? తనయా ! నీవచ్చటఁ బండుకొనుచు, నీదహన
కార్యమునకై నిన్ని చితుకులైనఁ భోగుచేసెదను. (అట్లు చేయుచు) తో !
ప్రాణపతి ! ఇట్టి కష్టకాలమునఁ గూడ నీవు దగ్గఱ లేకుంటివే.

[ప్రవేశము : హరిశ్చంద్రుడు]

గీ. హృదయమున ముఖ మింతేని ♦ బదిలపడదు

మఱితునన్న సతీసుతు ♦ లృఘపురాదు

కంటి కిదియేమొ పలుమాడు ♦ కానిపించు

నెక్కడోయున్న నాదు లో ♦ హితుడు నేడు.

చంద్ర—హా! సుతా! నన్ను వదలిపోయితివా?

హరి—అహో! యెక్కడిది యీ దీనారవము! ఇది పరికింపఁగా సతీ కంఠస్వరంబుగా నున్నది. కాని పురుషునిది కాదు. పాప మా మండభాగ్యురాలెవరో పోయి చూచుట వేలు. (నడచుచున్నాడు)

చంద్ర—హా! కుమారా! నాకు నేటితో సర్వాకాపూర్తి యయ్యెనుగా తండ్రీ! నీదహనకార్యమునకుఁ దుదకుఁ గట్టెలకుఁ గూడ గతిమాలి నీతల్లి యల్లాడవలసివచ్చెనే. (శవము నెత్తుకొని) హా! పుత్రా! నీకు నే నెంత ఘోరముఁ జేయ సాహసించితిని.

మ. చనుబాలిచ్చినతోడనే నిదురబు ♦ చ్చన్ బొత్తులందుంచి యల్లన జోకొట్టుచు నొక్క కేలఁ, జెజుకే ♦ లన్ డోలికఁబట్టియూచిన నీతల్లియె యిప్పు డీచితిపయిన్ ♦ జేసేత నిన్ జేర్చి, హా!

యనిదుఃఖం చెడుదిక్కుమాలి, కొడుకా! ♦ యన్యాయమింకేమనన్ నాయనా! రాజాధిరాజ కుమారుడవైన నీకుఁ గాలవశమునఁ గష్టములు వచ్చినను జనిపోయినవెనుక నైనను నీదహనవిధి యధావిధి జరుగక ఈ వల్లకాటియం దెవ్వనిగో యొకని చితిలో సగము కాలిన యల్పకాష్ఠములు నీ కౌధారము లయ్యెగదా! నరమాసములు మోసి, కని, ముద్దుముచ్చటలం బెంచిన నీకన్న తల్లియా నీకుఁ గడకుఁ దలకొఱవి నిడుట ఛీ! ఛీ! చంద్రమతీ! నీ వెంత రాకొనివి! ఈదుఃఖము నీపతికిం దాపీయక నీవొక్కతె నిట్లనుభవించుటకు నీజన్మమెంత దౌర్భాగ్యపు జన్మము! (కొఱగ జితి నంటించుచున్నది)

హరి—(ఁగిమీపించి) ఓహో! నాయజ్ఞ లేకుండ నిక్కడఁ జితిఁ గూడఁ జేర్చినదే. ఓహో! ఎవ్వతె వీవు?

[సగ్ధర

పడతీ! యేకాకివై ని ♦ ర్భయమున నిటకున్ ♦ వచ్చి నాయాజ్ఞ లేకీ నడురేయిన్ వల్లకాటి ♦ న్ననదహనవిధి ♦ న్నలుపుచున్నావుగా! ఛీ! చెడుగా చాల్పాలు పోపో ♦ చెడెదవు తగునే ♦ చేడకీకృత్యముల్ నా కడనా నీముచ్చవేసా ♦ ల్కదలు కడలుమా ♦ కాడు నీయబ్బసామ్మా!

(అని చితిం గూలదన్నుచున్నాడు)

చంద్ర—అయ్యో! ఇస్వడు గూడ నెంత పరాభవము జరుగుచున్నది? హా! ప్రాణ పతీ! ఇట్టి యవస్థయందు నీవు సహాయపడుటకు నాయుండ నుండవైతివే!

హరి—(స్వగతము) ఏమి? పతివిమూరయా? ఎవతెయో కాని,

గీ. ఈనెలంత నుశీలగాఁ డ గానిపించుఁ

గారణాంతరమున నిట్టి డ కష్టదశను.

జెందినట్లున్న దదికాక డ ముందు నేను

విన్నదియుగానె యున్నదీ డ వెలది స్వరము.

అయినను విచారించిన దప్పేమి? (ప్రకౌశముగా)

మ. పడతీ యెవ్వతెవిప్రు? తాలు గరంగన్ డ వాపోవుచున్నావు, నీ కొడు కెద్దాన గతించె? నెవ్వరును నీ డ కుం జుట్టము క్లేరే? యీ నడకే నొంటిగ నెట్లు వచ్చితి శ్మశా డ నక్షోణికిన్? జిత్ర మ య్యెడునీరీతి వచింపు, మేడ్చి ఫలమేమి? యూటంటంబొందుమి.

చంద్ర—(స్వగతము)

గీ. అరయ నితఁ డొక మహనీయుఁ డ డట్లు దోచు

నీతని వచోవిధం బెన్న డ నేమొ కాని

పరిపరివిధాబులను బాటు డ హృదయవృత్తి

యింత దుఃఖింబునను గొంత డ శాంతి వొడము.

ఏమైనను నిశ్చయ మానము వహించినఁ గార్యము నెఱవేఱును. కాన నిట్లు మాట్లాడెదను.

చ. పురుషవరేణ్య! నీపెనఁడ డ వోయెఱుంగన్, మనవంబులోపలన్ దిరిగెడు భూతనాథుండమా డ దీనదశాకలనన్ గృశించు నన్ గరుణ ననుగ్రహించుటకుఁ డ గాఁ జనుదెంచిన సిద్ధమూర్తివో, పరమదయాల్ధి నే నపని డ గొఱగాని యభాగ్యదేవతన్.

హరి—మానినీ! నే సిద్ధుండ గాను, భూతేశుండ గాను, ఈ వల్లకాటిం గావలి గాయనాడను, కాని సాహసముచేసి యీ యర్థరాత్రమునఁ దోడులేక యిక్కాటి కెట్లు వచ్చితివి? నీచరిత్రమేమో యెఱింగింపుము, వచ్చినకష్టము లనుభవింపక తిరుగుదా!

చంద్ర-అనమా! యెంత విన్నవింపఁగలన ♦ య్యా! గోళ్ల గోకళ్లఁ బా
: డిన నా దీనచరిత్ర మెల్ల నొకపా ♦ డిన్ జేసి యీ దేహమొ
క్కని పొత్తైటఁ దలంచి ప్రాణముల బి ♦ గ్గం బట్టటే కాకయే
మనిజీవింతునుదిక్కుమాలి కడుపే ♦ యగ్గై నదాస్యంబునన్.
పూజ్యుడా! నీదీనరానికినిష్ఠ డెవ్వరు తోడు రాగలరు? చూడు.

నీ, కొడుకా! యటంచు నా ♦ పడు నవస్థకు జాలి

గొని యేడ్చు నల దిశాం ♦ గదలె తోడు

తన జంట బాసి మిం ♦ టను “కూపు కుపు” మంచు

శోకించు నల చక్ర ♦ వాకి తోడు

నను నూరడింప హా ♦ రని యేడ్చు లోకపా

వనియగు గంగాజ ♦ వాని తోడు

ననుఁ జూచి బొటబొట ♦ మను మంచుకన్నీళ్ళు

లం గార్చు దేవె యి ♦ ల్లాండ్రు తోడు

ఆపదలకై న వారి నా ♦ యన్నవారి

దిక్కులేనట్టి నావంటి ♦ దీనసతికి

కాళికావిశ్వనాథుండే ♦ కలఁడు తోడు

కడమతోఁ డేడ నాకు నో ♦ కాటితోడ!

మహాసుభావుడా! నీవు నాకుఁ గడు విజ్ఞుడవుగాఁ దోడు వచ్చుచున్నాడవు.

నేనీకాశీపురంబున నొక బ్రాహ్మణునియింట దాసినీ, నాపేరం సనారి యం
దురు. ఈచనిపోయినవాఁడు మదోపుత్రుండు, పిని నేటిసాయంసమయమున

చ. అడవికిఁ బోయి గట్టెలఁ గు ♦ శాదుల దెమ్మను తేనియాన ని

య్యెడ కడు దేర నాదు దుర ♦ దృష్టముచేతఁ బెను బాముచేత నీ

కొడుకున కీ నవాంగజున ♦ కున్ మఱియు ఘటిల్లెనయ్య, నా

పడు దురవస్థ యేనునుచుఁ ♦ బల్కుదు దుఃఖముపొంగిపొల్లెడున్.

కూరి—(స్వగతము) ఏమిది ఈమానినిం జూచినప్పటినుండియు నాహృదయమకౌర

ణముగా దుఃఖసంకులం బగుటయు గాక విశేషించి,

ఉ. ఈయలివేణి నోట వచి ♦ యిం చెడు నొక్కొకమాట రయిక్క వ

జ్రాయుధమై పెకల్చెడు శి ♦ లాకృతి గాంచిన నాదు మానసం

బీయమ మూటపొందికయు ♦ నెల్లు దెలుంగు నుదంత మెల్ల ని
స్సీ యనరాదుగాని స్పృహ ♦ యించును చంద్రుని సతీమణిన్.
అదిగాక యిక్కంత కష్టదంతం దెల్ల మందభాగ్యుండ నైన నాకే తగిలినప్పు
చున్నది. చనిపోయిన యాత్మజుడు మాలాహితుండుకొనుగాదా! ఛీ! ఛీ!
నాపాడు, తలంపున కెట్టి దురూహ పాదమివది! కొడుకా! లోహితా!
నీకమంగళము ప్రతిపాతమగుగాక! ఇంక నా వెడఁగుదలంపుల మానివేసి
నావిధియందు నే నప్రమత్తుడనై మెలంగెద. (ప్రకాశముగా) ఓ మానినీ!
నీవెవ్వతెవైన మాకేమిగాని, నాయాజ్ఞ లేకుండ నిక్కటి కీశవమేల కొని
వచ్చితివి? ముందు జెప్పుము.

చంద్ర—పూజ్యుడా! శరణుహసమునకుఁ గూడ నొకరి యాజ్ఞ కావలయునా?
హరి—ఏమి! బాత్తుగా వచ్చితి కాటిచిట్టముల శుద్ధిఁగఁగన్నావే! ఎవ్వరు
గాని దహించులసిన శవమును చెచ్చి ముందు మాకుఁ జూపి, చెల్లింపవలసిన
సుంకమును చెల్లించినగాని దహనకార్యం బుపక్రమింపరు. నీవు బలుతెగువ
దానివిలాగున్నావు గాని

చ. పదపద యిప్పుడైఁ తెఱ ♦ వా! తడవయ్యెను మాకు, నేల ని
ల్యెద విక? నికుసూగుని క ♦ లేదర మావల. బాటవైచు నం
తదనుకఁబోవే? శూలినయి ♦ ననందలగోయక యూరకుందునా
ముదితెవుగాననే బ్రతికె ♦ పోయితి వింక దొలంగు మిచ్చటన్.

చంద్ర—ఓ దయాసూ! యెఁగుకఁజేసిన నానెరమును మన్నింపుము. నేనెప్పుడు
శరీరమాత్రవిభవనై యున్నాను. విప్రునింట నూడిగము చేసికొనినగాని గ్రాస
వాసంబులు జరుగని నిమిషేదరాలనుఁ నే నేమాలముపఁ గాటిసుంకమును
జెల్లింపఁగలను?

హరి—(స్వగతము) అకటా! నేనెంత గౌరవము వహింపవలసినవైనను. (ప్రకాశ
ముగా) మానినీ! నీవు పేదరాలవైన మాకేమి? భాగ్యవంతురాలవైన మా
కేమి? భాగ్యమున్నను రావలసిన సుంకముకంటె నెక్కుడు మే ముపేక్షిం
పము. చూడ యొకటియు, పిండంబుఁ దండులంబులును, నొక పాతయు,
మా కిచ్చింగాని కే నీశవమును దహించునీ చును. నన్నుఁ గఠినాత్ముండని
యెంచిననునంత కులధగ్గుంబు వీటింబుచ్చి యారీతిం గాటికాపరితనముచే
జీవించు నీచండాలదాసునకుం గరుణ యొక్కడివి? పొమ్ము.

చంద్ర—అయ్యో! ఎఁరైననేమి? దీనక్షణము తప్పు గాదుగాదా!

హరి—తప్పి యొప్పో మాకడం జెప్పకుము. పొమ్ము. శవమును బాటవైచెద
జాడుము.

చంద్ర—అకటకటా! ఎంతటికానికాలము సంభవించినది. విశ్వవిశ్వంభరాచార్యు
బున నెల్ల నేకచ్చత్రాధిపత్యము వహించి యక్రాంతంబు పాదాశీకాధిపతి

సామంతభూకాంతులతోటినుజుఘటిరావంబులచే విరాజిల్లు పాదయాగళము గల చక్రవర్తికిఁ గుమారుఁడై కడఁకీకాటిలో జేరెడు నేలకేని స్వతంత్రుఁడగుటకు నోచుకొనక పోయెనుగా? కొడుకా! నీ ప్రారబంబున కెంతని విలంతు?

హరి—(స్వగతము) ఈబాలుఁ డెవ్వఁడో మహారాజు కుమారుడని విస్వప్రమేదజే నేనింక నేమని తలంపను? వీఁడు నిశ్చయముగా మాలోహితాస్థుఁడేమో? నిస్సంశయముగాఁ బేరుతెలియకయే నేనేల కీడు నే యూహింపవలయును? తండ్రీ! లోహితాస్థా! నీకు దీరాయురారోగ్యములు గలుగుఁగాక! వీఁ డెవ్వఁడైననేమి? నావిధియందు నే నొకవిధముగాఁ బ్రవర్తింపరాదుగాదా! (ప్రకాశముగా) ఓకాంతా! నీ వెంత యేడ్చినను నేను గరుణింపఁజాలను. నీయుదంతం బంతయు గడునద్భుతముగా యున్నది. చనిపోయినవీఁడు రాజు కుమారుఁడైనట్లు నీయేడుపువలనఁ చెలియవచ్చినది. నిజముగా నీవు రాచదేవే రివే యైనదోమా కీయవలసిన కాటిసుంకము నీకడ లేకుండునా?

చంద్ర—అయ్యో! కాలవైచరీత్యమున నుత్తమపదవిం బాసి యిప్పుడు నేను శరీర మాత్రవిభవనైయున్నానని ఇదివఱకే విన్నవించుకొంటినే. నీకేలదయరాదు.

హరి—నేనిది బొత్తుగా నమ్మను. నీకిప్పుడున్న విభవము శరీరమాత్రమే కాదు. అలో చించుకొనుము.

చంద్ర—అయ్యో! ఇంకేమున్నది?

హరి—ఏమీ! ఇంకేమి లేదా? చూడు.

మ. దశమా పయ్యెదలో నగంగియు సము + ద్యత్కాంతు లీరెండలన్
మలయింపన్ దిశలన్, ద్వదీయగళ నీ + మన్ బాలసూర్యప్రభా
కలితంబై వెలుగొందుచున్నదది మాం + ల్యంబు కాఁబోలు! నే
వెలకై నన్ దెగనమ్మి నీమతునకై + వెచ్చించినన్ జెల్లదే?

చంద్ర.—(ఉలికిపడి) అయ్యో! దైవమా! రెండవ సురజ్యేష్ఠుఁడగు వసిష్ఠమహర్షి ప్రభావంబుచే నాపతికిఁ దక్కు నన్యులకు గోచరంబుగాని నా మంగళ సూత్రం బొక్కచండాలుని కంటంపఁడేగా! కాదుకాదీతఁడు నాపతి హరి శ్చంద్రుఁడే (అని కాంగిలించుకొని) హా! జీవితేశ్వరా! హా! విశ్వంభరా ఖండరాజ్యప్రదానగంతర్వికాశికా! హా! వసిష్ఠప్రియశిష్యా! హా! సార్వ భౌమలలామా! హా! సత్యప్రియా! హా! హరిశ్చంద్రా! నేనేమందభాగ్యు రాలనగు నీజీవితేశ్వరిని, చంద్రమతి, ఎల్లప్పు డలారుముద్దుగాఁ బెంచిన నీ వంకాంతురంబగు నీ కుమారుఁడు లోహితాస్థుఁ డోకాటిలో గులకరాలపై నెట్లు పండుకొనియున్నాడో యొక్కమాటుఁ గన్నెత్తి చూడుము. ప్రాణ పతి! రాజరాజతోటిర మణిమంజరిరీతి పాదాంభోజాఁడగు నీకా, ఈకాటి కొనరితనము, అకటకటా! దురవలోకనంబగు నీద్రేతాలయందే నీ కయో

ధ్యాపురం బయ్యెనే ? కక్షకుఁగలిగిన నులకత్రాళ్ళచే నల్లబడిన యీమంచె యే నీకు నవరత్నసింహాసనం బయ్యెనా ? భయంకరంబులగు నీభూతభేతాళ పితాచగణంబులూ నీకు భటసముదాయము ? శవనికరంబుల దహించుచుం డిన సాదగుంపా ! నీకుఁ గరదీపికా సహస్రములు ? నాథా ! నీరాజగం బెందు పోయినది ? నీతేజం బెందు దాఁగినది ? నీవితేశ్వరా ! అక్రాంతంబు పాదాక్రాంతులై ననుస్కరించు సామంతులెల్ల నీ కివ్వ జేల యడుగునకు మడుంగు లూ త్రకుండిరి ? కరపలవంబుల బంగారు పశ్చెరంబులఁ బట్టి పురం ద్రీజనంబు నీకేల నీరాజనంబుల నెత్తుండె ! నీసత్యభాషామనీషం గుఱించి ప్రబంధముల నుడువు వందిమాగధజనం బెందుఁబోయె ? రాజమాదామణి ! నీ. పసిడిమేడలలోన ♦ పసియించు ప్రభునకా

కటకటా ! యీ వల్ల ♦ కాటి వసతి ?

కనుసన్న దొరిలచేఁ ♦ బగులందికొను మీక

యీ నికృష్టపుమాల ♦ వాని సేవ

అలరుఁదేనియలతో ♦ నారగించెడు మీక

అకట ! శవాల పిం ♦ డాశనంబు

జలుగు బంగారుదు ♦ స్తుల ధరించెడు మీక

పొలసుక పొలయు నీ ♦ బొంతకోక

కనుల మీ యిట్టిదుస్థితిం ♦ గనిన నాకుఁ

జావురాకున్న దెంతని ♦ సంతసించు

హా ! హరిశ్చంద్ర ! సార్ వి ♦ ద్యాఫణీంద్ర ?

బుధజనమనశ్చకోర సం ♦ పూర్ణచంద్ర !

ప్రాణేశ్వరా ! మన విపత్తురంపర శేనాటి కంతములేకపోయెనే ? నన్ను విక్రయిం చుటచే విక్ర్యామిక్రూని ఋణబాధ నిరవశేషముగాఁ దొలంగి యొక్కడనో మీరు కొంత సుఖముగా నున్నారని తలంచితిఁ గాని నాకు సంభవించిన దాన్యమునకంటె వేయిమడుంగు లెక్కుడు నీచంబగు నీచండాసేవావృత్తి యందుఁ జిక్కియున్న మీకడకుఁ జనిపోయిన లోహితాస్యునికశేబరముతో నిట్లు వచ్చెదనని యొక్క నాఁడు దలంపనైతి నే ? నృపసార్వభౌమా ! ధైర్యము వహించి యొక్కమాటైన నాడుము.

హరి—ఏమీ ! నీవు చంద్రవతివా ? అయ్యో ! వీడు నాకొడుకు లోహితాస్యుఁ డా ! (కుమారు నెత్తుకొని)

శా. హా ! సూర్యాన్వయవార్ధి కాన్తుభమణి ! ♦ హా ! సద్గుణాంభోనిధి !

హా ! పాండర్వనిగస్త మస్థధశతా ! ♦ హా ! పూర్ణచంద్రాననా !

హా! సల్లక్షణ లక్షితాంగ లలితా! † హా! మత్తభృంగాలకా!
 హా! సేవాపరితోషితద్విజయ! † హా! లోహితా! హా! సుతా!
 శండ్రి! పలుకవేమి? నిన్ను దుస్సహంబగు సేవకావృత్తి నప్పగించిన కిరాతుండైన
 నిన్ను గన్వతండ్రిని నన్నొక్కమాటు తెప్పలెత్తించాడుము. నాయనా! నీ
 వస్వదే సర్వయాత్రంట్టుటకు నీకేమియజేండ్లుపట్టినవి? కొడుకా! లోహితా!
 నీ. మోయలే దింకను † మూఁపు కాయలు గాయ

సర్వసర్వసహా! చక్రతలము

వ్రాయలే దింక గ † ర్వాయత్తుల జయించి

యఃఖల దిక్కుల విజ † యాక్షరముల

నిలువలే దింక న † త్కులకాంతను నరించి

సింహాసనము నీ † చిన్ని సుతుని

నలువలే దింక ని † ర్జరకోటి మెచ్చుగా

నశ్వమేధాది య † జ్ఞాదికముల

కన్నతల్లిదండ్రులగు మాకు † నిన్ని నీళ్ళు

విడువవలసిన పనిగూడ † నడుపలేదే

యిన్నిపను లున్నవే నీకు † మన్నె తేడ!

యెందు కీజాడ? లేచి రా † యందగూడ?

చంద్ర—జీవి శేక్సరా! ఇక నెక్కడికొడుకు! మీరు ప్రాకృతునివలె శోకాంధ
 కారంబున మునుంగు దగదు. ముందు జరుగదగిన కుమారుని దహనవిధి
 కుపాయమేదైన నున్నచో బరికింపుడు. ప్రాద్దుబాడవకమున్నపోయి కంటి
 కగపడకున్న మాదారసాని కాలకంటకి యాజ్ఞ సులంఘించినదాన నగును.
 హరి—దేవీ! నిర్భాగ్యుడనై చండాలదాస్యంబునఁ బొట్ట బోసికొను నేను నీకే
 యుపాయమున సహాయము చేయఁగలను? చెప్పును.

ఉ. అందటి కెట్టివో స్వవిష † యంబున కట్టివె కాటిచట్టముల్
 నందనుడంచు వీని గరు † గం గని యేలినవాని యాన మీ
 అం దగవా సతీ! కనిక † రమ్మున కింత యెడమ్ము లేదు, మా
 డం దొర కీక యిప్పు డిచ † టన్ జతిఁ బేర్చుట కేను గర్తనే?

కావున నెట్లయిన మీదారసాని నడిగి మాస్వామి కీయవలసిన మాడయుం బాతయు
 సంపాదించుకొని రమ్ము. ఇప్పుడు నాచేతనైన సహాయము నాకిందు రావలసిన
 పిండాశ్రమ మనుకొనుట దక్క నేరొందు లేదు.

పల్లెటవో! విద్వి! యెంతవాని కంతటి దురవస్థఁ దెచ్చి పెట్టితివి? నాథా! ఇట్టి

యిక్కట్టులందును మీరు ధర్మసంధులు దొలంగినందులకు నాకు సంతసమే కలుగుచున్నది. నేను మాదొరసానికడకేగి మాడయ్యల బాతయ్య నడిగెదను. అవిడకా కాసంత దయగూడ కలుగకున్న విధియెట్లువిధించెనో యట్లుగగాక!

హరి.—శ్రీఘ్రముగఁ జూచు. అంతదనుకఁ గుఱివానికేబరము నేఁ జూచుచుండెద.

(చంద్రమతి నిష్క్రమించును)

హరి—(కుమారుని ముం దుంచుకొని) హా! హా! యెంత ఘోరము సంభవించినది? కొడుకా! లోహితా!

మ. చతురంగభోధి వరీత భూతధరణీ ♦ సామ్రాజ్య సర్వస్వ సం తత ధౌరేయుఁడనయ్య నీవొకనియిం ♦ టం గూటికై బంటవై యెరిగిన చ్యంబు వహించి దిక్కు సెసి ♦ యిట్టెనాఁడ వేమందు నీ బ్రతుకీనాఁటికే తెల్లవాఁడఁగద పు ♦ త్రా! యిన్ని బన్నాలతోన్ తండ్రి! నీ ప్రాణము నకా కాలగర్భ మెక్కడ దాపురించెను? నిన్ను గన్నతల్లి దండ్రు లెన్నో దుఃఖంబు లనుభవించ రాళ్ళకలె బ్రతికియుండ నీవు దిక్కు లేక యేకాకినై తుదకిట్లు దుర్మరణంబు పాలైతివే?

శా. నిన్నాపన్నగముగతం గఱవఁ దం ♦ డ్రీం దల్లిచిన్ జీరి యే మన్నావో యపు డెంత బాధపడితో ♦ హా! పుత్రకా! నాకునై యెన్నో బన్నము లందినావు తుదకి ♦ క్లేకాకివైపోవ నే గన్నారం గననైతి నీయెడఁ గృత ♦ ఘ్నత్వంబు వాటించితిన్.

ఇంక గుఱించి యేమి ప్రయోజనము? నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడ వగుదువని నుడివిన కాలజ్ఞులెల్లలే నిర్భయంబులుగ నేని నీకిన్ని కష్టంబులు రాకుండు. కాటిపన్ను నక్షై పోయినదేది ఇంకను రాకున్నదే? తెల్లవాఁడనదే? ఏమీ కలకలము? (తెగిలోఁ గలకలము, ఓహో పు జనులారా! మన రాజుగారియింట దొంగతనము చేసి ధనాశచే రాచవిడ్డం జంపిన యీ శిశుహంత్రినిఁ దలఁగోయవలసినదిగా రాజాజ్ఞ యైనది కనుక దీనిని వధ్యశిలయొద్దకుఁ దీసికొనిపోవుచున్నాము.

హరి—(అకర్ణించి) రాజభటు లిక్కడికో వచ్చుచున్నారే.

భటు—(ప్రవేశించి) ఓయీ! పిరదాన! రాజు నాన మేర బాలహంత్రినిఁ దల నటుక మీపీరబాహు నీకు త్తర మిచ్చినాఁడు. ఇదిగో నాతని యానవాలు. దీని నింకఁ దం నటుకుము.

హరి—(స్వగతము) ఏమిది! నాకన్నుల కేమైన భ్రమ కలెనా? నిక్కువముగానే చంద్రమతిని జూచుచున్నానా? ఈ శిశుహంత్రి చంద్రమతియే? (ప్రతాపముగా) అయ్యలారా! మీరు నేరస్థాననయందుఁ జూరపాటు పడదగదు. తీవ్రగ నాలోచింపుడు.

భటు—ఏమాయీ! మహారాజుగారియజ్ఞ కేయెదురుచెప్పుచున్నావు? నీకీ యధిక ప్రసంగ మెందులకు? వెంటనే రాజుజ్ఞ నిర్వర్తింపుము. మేమింక బోవుచున్నాము. (నిష్క్రమింతురు)

హరి—(చంద్రమతిని సమీపించి దుఃఖముతో)

శా. హా! కాంతా! జగదేకపావనివి యీ యన్యాయ్యపున్నింద నీ కాకల్పించుట? రాజునిర్దయుడే? యో! గ్యాయోగ్యము ల్బాడడే? లోకం బంతయు నస్తమించెనె? దయా! ఖండైన దేవుండు లేడే కాపాడగదా? గర్భసాక్షి పయి లేడే! సర్వముం బూడడే.

చంద్ర—నాథా! దుఃఖింపకుండు. జైరము లేకేమి? నా పూర్వజన్మసంచిత పాప ఫలంబున నిజమో, యబద్ధమో కాశికాపురాధీశ్వరునిచే కాశ్యతమైన ఈలాటి నింద యోగింపించబడి స్వచ్ఛమైన నీకులంబున కల్ల నొక కళంకంబు దెచ్చిన పాపాత్మురాలనైతి.

హరి—ఏమీ! జగదేకపావనియగు నీయందే యొక నీచుండు నిందారోపణ మొనరించెగా? ఎట్లు?

చంద్ర—నాథా! అవధరింపుము. అట్లు మీచే సెలవందికొని పోవుచుండ దారిలో నొక మాలకవము నాకాలికిఁ దగిలెను. అంత మతిచలించిన దాగనై యా కళేబకము మన లోహితునిదేమో యని పరికింపుచుండ యనుంకరులం బోలిన రాజభటు లచ్చటికి వచ్చి “ఓసీ పాపాత్మురాలా, రాజుండ నేల చంపితివి” యని నగలమాట నొకదానిని నాయొడింబడవైచి దొంగ చిక్కినని నన్ను దన్నుచు రాజుపాన్నిధ్యంబునకుం గొంపోవ నతం డతిమృతమన స్కందై నాతల నటుకుమని యాజ్ఞాపించె. ఇదియే నానిందకుఁ గారణము.

హరి—అకటకటా! ధర్మమునకు నేటికంతటి దునితి సంభవించినది. తనచిత్తంబు మెప్పింపవలయునని నేపకులెక్కరిపైననో నేరమోగింపించి తనయొంటినిల్పిన తోడనే న్యాయాన్యాయములు విచారించుకుండ నిరపరాధులఁ గూడ పాప రాధులఁ జేసి శిక్షించుచుండిన యీలాటి రాజు లుండియేమి? మండియేమి? దేవీ! చంద్రమతీ! నేటితో మనయాశాబంధముఁ గూడ దీరిపోయినది. నేనింక నా స్వామియాజ్ఞ నెఱవేర్చక తప్పదుకదా! ఇదిగో! ఖండింపలైన ఆపరాధుల రక్తపంకముచే నెఱుఁగె యున్న యీ వధ్యశిల నీ వింక నారోపింపుము. కులకాంతను విన్నొక్కనికి విక్రయించిన యీ కృతఘ్నునకు స్త్రీహత్యాపాతకము గూడ రాదగదే.

చంద్ర—(వధ్యశిల నారోపించి) నాథా! మీరింక నాకై చింతింపకుండు. మీ రెఱుగని ధర్మములు లేవుగదా. నన్ను జంపుటవలన సంభవింపగల పాపము నిరపరాధుల శిక్షించు నీగాశికాపురాధీశ్వరుఁ జెందుగాని, మిమ్ముంట నేరదు

అరిగాక రాచబిడ్డను జంపితి నను నీచమైన నిందను మోసిన నే నింక బ్రతికి
మాత్రమేమి ప్రయోజనము ? ఎక్కడనో నీచవుచావు చావకుండ నాజీవితే
మృత్యులగు మీచేత నే జావలగినందులకు నేను బూజ్యురాలనే! మీరింక
నిక్కళ్ళంకచిత్తమున మీఁత్యనిరూఢి వేల్పులెల్లం బ్రశంసింప నాతలంద్రుంచి
విస్వామియాజ్ఞ కలువేర్చుడు. ప్రాణపతి ! నాకడసారి కందనసుందికొనుడు.
హరి—హా! హా! దుర్భరము దుర్భరము. జేవీ! నీ వెంత చెప్పిను నా మాటలు
జరించుటెట్లు?

నీ. నీవేకదా నాకు నిఖి ♦ లేస్సీంబులఁ

గరగతంబు లొనర్చు ♦ కల్పలతవు

నీవేకదా నాకు ♦ నిత్యసత్యయశంబు

దరిజేర్చుచుండెడు ♦ ధైర్యలక్ష్మి

నీవేకదా ఘోర ♦ దావానలమునుండి

మమ్ము రక్షించిన ♦ మానవతివి

ఈవేదా మాని ♦ ఋణాధాదొలగించి

పరువు నిల్పియుట్టి ♦ భవ్యమతివి

నీ. నీనెకా నావిధానంబ ♦ వీవె కావె

నాకులవిభూషణంబవు ♦ నలిననయన

అనుచునే నాకు వేయి జ ♦ స్థములకై న

సన్నువంటి సతీమణి ♦ నొలతమిన్న !

చంద్ర—నాథా! దుఃఖం బుపయింపుడు.

హరి—ఇవేగో! నేను దుఃఖము విడిచిపెట్టినాడను.

గీ. మానినీమణి ! గతమెల్ల మాటచిహ్నము

బదిలపఱపు మేకాత్రత ♦ హృదయవృత్తి

భక్తిఁ గడసారి నాభగ ♦ వంతుఁ గూర్చి

త్రయగ్గుంబు మోడ్చి ధ్యా ♦ నించుకొమ్ము.

చంద్ర—రమేశ్వరా! దీనబంధు! దయాగుణనాథా! విశ్వనాథా!

మ. ఇ. మే నాకడసారి ప్రార్థనము తం ♦ ద్రీ! సర్వభూతేశ! నే

నీ నీ మోక్షపదంబు గోర నింక నె ♦ న్నే జన్మముల్ నాకు నీ

జన్మంజేయుదు నన్ని జన్మముల కె ♦ ట్లో నిత్యసత్యవ్రతున్

సాత్కార్య విచారధీదుని హరి ♦ శ్చంద్రుం బతిం జేయుమీ

ప్రాణేశ్వరా ! నే నీ జన్మమున నీ కొనరించు కడపటి నమస్కార మిదియే ఇంక
రాజాజ్ఞ నిర్వర్తింపుడు.

హరి.—అహో ! నా నాటకంబునకు నిర్వహణసంధి నా భార్యవధిదానంబుతో
ముగియుచున్నదిగాదా ? అయ్యో ! నేనెంత ఘోరపాతకుడను ! పాలవంటి
కులంబెల్ల నాకులం బొనరించి యొక్క చిండాలుని దాన్యం బంగీకిరించినది
చాలక శరణాగతులగు వారిపైనను శ్రీజనంబుపైనను గృపాణ మెత్తక
రక్షింతునను నాగ్రతిని గూడ భంగము గావింపక జేపట్టిన కులకాంతను,
నిరుపమాన పతివ్రతాలలామను జేసులారక దలఁగోను సాహసించుచున్నాను.
అయ్యో ! స్వామియగు పీఠబాహు నన్నే యీ కార్యంబున కేల నియమింప
వలయు ? తా నే రాజాజ్ఞ నిర్వర్తించిన నాకింత సంతాపము లేకుండుగదా!
దైవమా ! ఇన్ని దుఃఖములతో నన్ని తకాలము బ్రతుకనిచ్చినదిట్టి శ్రీ
హత్యాపాతక మొడిగట్టుటకా ? కటకటా ! భూదేవీ ! శ్రీహత్యకుఁ గూడ
బాల్పడిన యీచిండాలుని ప్రాణంబులఁ బోకొన్ని నీభారము కొంత తగ్గించు
కొనరాదా ? భగవానుఁడా ! లోకబాంధవా ! నీ వంశ మెల్ల నిట్టపక్షిరి
పాటుచేయుచున్న యీ నీచ హరిశ్చంద్రుని నీ కహర కిరణములచే భస్మీ
భూతునిఁ జేయలేవా ? మునిజనగరిషా ! వసిషా ! ఈ నీకవ్యుని పాపకర్మం
బులఁ గన్నారఁ జూచుచుండియుఁ బ్రళయకాల నిర్భూతసమయమైన నీ కాప
వాక్కు విడువకున్నావేమి ? ఛీ ! ఛీ ! దక్షిణ హస్తమా ! నీవు దినక్రమ
మున నీసుకృతము లన్నియు మంటఁగొని తుదకేమి కానున్నావు ?

ఉ. కమ్మనియాలనేత మును † గన్ సవనాన్నిని దృష్టిసేయు పు
ణ్యమ్ము సగ మ్మణంగె మన † సమ్మునఁ బీనుఁగులంటుటన్, వివా
హమ్మున నేసతిన్ విడువ † నంచు స్పృశించితో తచ్చిరమ్ము నా
కొమ్మను జంపగా సగము † గూడ నశింపదె పాపహస్తమా !

భగవా ! నీవెంత యపకృతికఁ బాల్పడుచుంటివి ?

చ. విడచితి రాజ్యమైన, సర † విం గులకాంతను వైనఁ గన్న యీ
కొనుకునునైన ! నిన్ను వను † గుం గనిఁ జూచినిగానిఁ భగవా !
కడ కిటు వల్ల కాలి కెట్టి † నాచియు నెట్లు ముట్టెను నీ
విడువనె, యీ పృథ్వీయు † పో నెట్లు పో నెట్లు నీకు ?

ఛీ ! ఏమి, నామతిచాచల్యము ? పతివ్రత మొత్తమునకొక్కము కిని. దెంత
సాహసమైన నాచిరింపవలసినదే కావున,

సీ. హృదయమా ! సతిత నా † ఋణమెల్ల సరిపోయె

నీకేట య స యీ † నెలతమైన

మోహమా ! నీకాల ♦ ముగియించె మాచెంత
 బ్రతుకు మెండేనిదం ♦ పతులపాంత
 దుఃఖమా ! నీవున్న ♦ దొంగల తప్పదు మాకు
 దొంగి పొమ్మింక నా ♦ తలపు వీడి
 ఖడ్గమా ! మాగినీ ♦ కరకము గూడ
 జవి చూడగలవు ని ♦ శృంగార గొనుము
 గీ, సత్యమునకయి యీ హరి ♦ శృంగార వంశ
 మంతరించెడుగాక శ్రీ ♦ హరునిమీద
 మనసు గుఱిజేసి హః ! చంద్ర ♦ మతి త్వదీయ
 కంత మర్పింపు నీపతి ♦ ఖడ్గమునకు.

[అని కత్తి నెత్తుగా హఠాత్తుగా విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించి నివారించి]
 భరి ! భరి ! హరిశ్చంద్రా ! చాలు ! చాలు ! నీసాహసకర్మంబు ! ఛీ ! ఛీ ! నీ
 పెక్కడనో రాకానికి జన్మింపవలసినవాడవు. నీముఖము జూచిన దురితము,
 విశ్వామిత్రుడతంబగు నీకాక్షయము నేటి కీలాటి లతాతన్మూల జంపనిద
 పడెగా ? “అటు నెలలు సాముచేసి మూలనున్న ముసలమ్మ నోడించి”నట్లు
 నీభుజులం బీలాగున గునుమకోమలలం జంపుటకు నక్కటకు వచ్చెనుగా ?
 నీకులగురుండగు వత్సాడు నీకు ధనుర్వేదము నేర్పిన దిందుకేనా ? జగద్వం
 ద్యుమగు నూగ్యవంశంబునం బుట్టి మావంటివారికెల్ల దలవంపులగునట్లాక
 చండాలుని దాగ్యంబునకుఁ జొచ్చుట చాలక శ్రీహత్యకుం గూడఁ బాల్ప
 డితివిగా ? దుర్మార్గుడా ! కమంచితసాధ్యమతల్లియగు నీ యిల్లాలిం జంప నీ
 వింక నేన్మర్గరాజ్య మేలఁదలంచితివి ? ఇప్పటికైన నామాట విని సౌందర్య
 శీలగు నా ముద్దుకూతులం బరిణయ మగుము. నీదారపుత్రుల ప్రాణదానం
 బును, రాజ్యప్రదానంబును ననుగ్రహించెద వినుము. నావాక్యము అమృతోప
 కమానములు కుమీ !

హరి—(నవ్వి) గాధేమా ! ఈనీతులు నా కవసరములేదు గాని మీరింక నిక్కడ
 తొలగిపొండు. నాపూనిక మాన్ప నింక మీతరముకాదు. పొండు పొండు.

విశ్వా—కొని నీ వనుభవించెదవు. (స్వగతము) నే నిష్ఠ జేసి నేయుదును ?

హరి—దేవీ ! సిద్ధముగా నుండుము.

విశ్వా—(తత్తరముతో) హరిశ్చంద్రా ! ఈపాటికి శాంతింపుము. నీ గురువే జయం
 చెను. నేనే యోడితి.

హరి—అయ్యో ! మీమాటలు నాకర్థముకావు. గురువేమో జయమేమో నే నెఱుఁ
 గను. పొండానటకు.

విశ్వా—(దిక్కులకుఁ బరుగత్తుచు) నక్షత్రకా! నే నిప్పు జేమి సేయునురా?
 ఓదేవేంద్రా! మీరైన హరిశ్చంద్రుని వారింపుడు. హరిశ్చంద్రా! శాంతింపుము.
 శా. సత్యశ్రీనిధివైతి, నీగురువ్రతి ♦ జ్ఞావాక్యము లెసలై; (స్త్రీ)
 హత్యాదోషముఁ గట్టికోకు మిపు ♦ డార్యాభర్త విశ్వేశుఁడే
 ప్రత్యక్షం బగు నీదు దేశికునితోఁ ♦ బాలింపుమా నన్నుఁ, బ్రా
 ణత్యాగం బొనరింతు లేనియెడ న ♦ న్యాయంబుగా నీకునై.

[మరల దిక్కులకుఁ బరుగత్తుచు]

శా. నేరంబుల్ దిగమ్రుంగి కాశ్యబడినన్ ♦ వేధింతువేమీ వసి
 ప్తా! రాయిప్పుడు పెండ్లివారినిడక ♦ లూగింపకయ్యా! మహేం
 ద్రా! రాజిప్పటికే తెగించి తన కా ♦ ర్యం బెల్ల నెగ్గించె నే
 మోరా రండిక? జమ్మదాక బిగియిం ♦ పుల్లూడ వెవ్వారికిన్.
 ఓ కాశీ విశ్వనాథా! నీవైన నీ రాజేంద్రుని వారింపుము.

[పార్వతీఁహితుఁడై పరమేశ్వరుఁ డింద్రవసిష్ఠులతోఁ బ్రవేశించును]

పర-శా. శాంతింబొందు త్రిశంకునందన! హరి ♦ శ్చంద్రా! భనత్యత్య వి
 క్రాంతిన్ మెచ్చితివచ్చితిన్ వరముగన్ ♦ గై సేయ, నీసద్యశ
 స్సంతానంబులు వియ్యమంది సకలా ♦ శాదంతి దంతప్రభా
 సంతానంబులతో నిరంతరము వి ♦ శ్వస్తవ్యమై క్రాలెడిన్.

హరి—(ప్రాంజలియై) మానినీవృత్తము.

జయ జయ సురరంగా! సంగతస్వోత్తమాంగా!

జయ శరధినిషంగా! శైలజాభిషంగా!

జయ వృషభతురంగా! సాధుచిత్తాబ్జభృంగా!

జయ జయ ధవళంగా! సంతతానంసంగా!

మహాత్మా! గీరికా! నమస్కారము. మహేంద్రా! వందనము. గురూత్తమా!
 అభివాదము.

వసి—వత్సా! హరిశ్చంద్రా! నీయెడ పరమేశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడయ్యె. నీకింక
 గడ్డములు తొలఁగినవి.

పార్వ—చంద్రమతీ! పతివ్రతాతిలకం బగు నీచేలోకం బంతయుఁ బవిత్రమైనది.
 నీకేమి వరములు కావలయునో కోరుకొనుము.

చంద్ర—అమ్మా! మీరు ప్రసన్నతం జెందిన నీయరాని దేమున్నది? చనిపోయిన
 రాచబిడ్డం బ్రతికించి నా యపవాదంబుఁ బొంపుము.

పార్వ—సాక్ష్యముతో ! నీధర్మగుణంబునకు మెచ్చితి. రాచబిడ్డతోఁ గూడ నీ కుమారుడును సజీవుం డగుగాక ! లోహితాస్యా ! లేచిరమ్ము. (లేవనెత్తును)

[తల్లిదండ్రులు కాఁగిలిండుకొందురు]

లోహి—మిత్రులారా ! నేఁ గోసిన కుఁ లెక్కడ ?

పర—కుత్తా ! నీగురువునకుఁ జేరినవి. తొందరపడకుము. హరిశ్చంద్రా ! నీ వింక నీరాజధానికిఁ బోయి పట్టభద్రుడఁడ వగుము.

హరి—అయ్యో ! 'చండాలదాసుఁడనైన నాకింక రాజ్య మెందులకు ? మీ దర్శన భాగ్యము లభించెఁ జాలదే ?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా ! సత్యవ్రతముఁ బరీక్షింప నేనే నీ కిన్ని కష్టంబులం దెచ్చి పెట్టితిని. ఇది యంతయు నామాయాకల్పితము. చూడు.

గీ. కడకు నిను దాసునిగఁ గొన్న కాటితోడను

పరయముఁడు గాని కడజాతి ♦ వాఁడు గాఁడు

ఇప్పుడు నీవు వసించెడు ♦ నిహ్పాంబు

సవనవాటంబు గాని మ ♦ సనమ్ము గాదు.

మఱియు, క. పనికత్తె నీ వనిలం

గానినాతిఁడు బాలచంద్ర ♦ కోటిరుఁడు గా

క నిజముగా విప్రుడు గా,

డవఘా ! హర సేవ దొరకునా ♦ యన్యులకున్ ?

కాపున మరల నీరాజ్యము నీవు గ్రహించి నన్నుఁ జరితార్థునిఁ జేయుము.

వసి—వత్సా ! ఈవిశ్వామిత్రుని ప్రార్థన మంగీకరింపుము.

హరి—గురుత్తమా ! ఇచ్చుహనీయుఁడు నన్నుఁ బ్రార్థింపవలయునా ?

పర—విశ్వామిత్రా ! నీచేతితోఁ గిరీట మాతని శిరం బలంకరింపుము.

దేవేం—గాఢేయా ! నాఁడు సకల మునిగణంబుల సమక్షమునఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞం జెల్పించుట కిదియే యదను. కాపున నీ పరమేశ్వరు నాజ్ఞ శిరసావహించి నిత్యసత్యవ్రతుండగు నీహరిశ్చంద్ర చక్రవర్తికి నీచేతులార పట్టాభిషిక్తుం జేసి సీతపశ్యక్తి యంతయు ధారపోయుము.

విశ్వా—(అట్లు చేసి) ఇదిగో నాతపశ్యక్తి యంతయు నీకే ధారపోయుచున్నాను. పరిగ్రహింపుము.

వసి—విశ్వామిత్రా ! ఇప్పటికై నా నెకరు గెల్పిగో చెప్పుము.

విశ్వా—చాలు చాలు. విశ్వామిత్రుఁడు నీ కోడెనని తలంచుచున్నావు కాఁబోలు సాటిరాచబిడ్డయగు మాహరిశ్చంద్రుని సత్యయశంబుఁ బ్రకటింప నుద్దేశించి సఫలీకృతమనోరథుండనగు నాకుఁ బరాజయ మెక్కడిది ? ఇన్ని కష్టములు పడకున్న నితని కీర్తి లోకమున కెట్లు వెల్లడియగును ?

హరి—నిజము, ఇమ్మహాసీయుని వచనంబులు యధార్థములు. చూడుడు.

గీ. కఱగినను గాని పసిడికిఁ ♦ గాంతి రాదు

దఱచినను గాని పాలఁ జే ♦ కురదు వెన్న

యొరచినను గాని మణిక్వై న ♦ నొటపురాదు

ఇడుమలను గాని నరున కే ♦ ర్పడదు కీర్తి.

నేపే—విశ్వామిత్రా ! నాడు నేను సభలో

గీ. సరసులగు పండితుల విమ ♦ ర్శనములెల్ల

గడచినదె కద నిద్రిష్ట ♦ కావ్యమగును

తన కళత్ర సుత ప్రాణ ♦ ధనము లడఁగు

సమయమున నిల్చియున్నదే ♦ సత్యనిష్ఠ.

అని వక్కాణించిన దిందులకే.

పర.—హరిశ్చంద్రా ! నీకింకేమి కావలయును ?

హరి.—దేవా ! నేనింకఁ గోరఁదగిన దేమున్నది ?

మ. తనయుఁ డాత్తనయుండు దుర్విష లస ♦ ద్దర్శికరగ్రస్తుఁడై

మనియెన్ జెట్టున కొక్క పక్షిగతి సం ♦ సారంబు నిర్భిన్నమై

చనినన్ జేరితి నాలుబిడ్డల నికృ ♦ ప్తంబైన దాస్యంబు వా

సె, ననిర్వాచ్యసుఖంబుదక్కె నశియిం ♦ చెన్ దుష్టనిందావళుల్.

అయిన జేవర బ్రసన్నం జెందిరి గాన నిట్లగుగాక !

మంగళ మహాశ్రీసృత్తము

(శ్రీ)లోనఁగ ధారుణీ నశేషమగు పంటలు విశేషముగఁ బండెడి ధర్మి

సాలకులురాష్ట్రములుఁజూడిమెయి నేలుదు గపారకరుణారసగన్ముద్ధిన్

జాలగనసుంధరనసత్యమునశించుతిను సత్యమేజయంబు వహించుచున్

ధీలలితులైన కవిధీమల యభీష్టముల దీర్చెదరుగాక సృపమాభుల్.

పర.—తథాస్తు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

గద్య

ఇది హరితస గోశ్రవవిత్ర సృసింహ మనీషి వరపుత్ర బుధజనవిధేయ

లక్ష్మీకాంత నామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ సత్యహరి

శ్చంద్రీయ నాటకంబున సర్వంబును సంపూర్ణము

శ్రీ. కొండవీటి ముద్రాక్షరశాల, రాజమహేంద్రవరము.

